

VIII

МАСТАЦКІЯ ТВОРЫ З ЧАСАПІСУ „НАПЕРАД!”

- Проза — М. Багун. Паўлюк Вазёрны. Алесь Галубіцкі. Аўген Кавалеўскі. Уладзімер Немановіч. Сяргей Ясень.
- Паэзія — Натальля Арсеньнева. Аркадзь Будзіч. Цімох В.. Паўло Дванаццаты. Лясная Кветка /Ларыса Геніюш/. Алесь Салавей. У. Сноп. Масей Сяднёў. Янка Юхнавец. Сяргей Ясень.
- Гумар — М. Багун. Архіп Папліска.

У гэтым разьдзеле зьмешчаны выбранае творы з часапісу „Наперад!”. З тых твораў, якія былі напісаныя сябрамі Дванаццаткі, нічога нідзе не перадрукоўвалася, за выняткам колькіх вершаў Сяргея Ясена. Уключаныя тут таксама некаторыя творы й артыкулы вонкавых супрацоўнікаў „Напераду”, каб чытач мог паўней уявіць сабе літаратурны ўзровень часапісу й ягоны ідэйны кірунак.

ПРОЗА

М. Багун

ЛЫСАЯ ГАРА

(Легенда)

У далёкай сянняя ад нас Беларусі, дзе сярод дубнякоў і лозаў вывіваецца Нёман і поіць мора асакі й аеру сваёю мяккаю вадою, дзе лес, абступіўшы логава яго, углядаецца ў люстры нямношчаў, вазёраў, высока падымаецца гара. Панямонскія ўзгоркі, што акружаюць яе, выглядаюць кучаравыя, стройныя; стрыжні старых хвояў выцягваюцца пад воблакі й прыцягваюць да сябе вочы ці аднаго рыбака, які, закінуўшы вуду, любіць драмаць пад музыку чаротаў. Гэтая гара, якая

прылягае да Камаровых парубкаў, завецца Лысай. Яна зусім ня лысая, а густа пакрытая лесам. Імя яе старое, і ніхто не памятае, чаму й як гэтая гара Лысаю назвалася. Толькі стары дзед Міхаль, што жыў недалёка на гаёўцы, расказваў пра Камаровыя парубкі, пра старыя Клімавічы, што сяньня лесам зараслі, пра могілкі на Рыбацкай гары, расказваў пра Лысую гару.

Даўным-даўно, калі швэды тапталі нашыя загоны, а вёскі былі аграбленыя й спаленыя, людзі былі змушаны хавацца ў лесе. Швэды тады былі жорсткія, злыя, і хто да іх трапляў – таго мучылі, забівалі: дзецям выкручвалі рукі, калечылі. Каб заманіць людзей зь лесу, яны кідаліся на розныя хітрыкі: змушалі палоненых гукаць, каб усе варочаліся дадому: „Тацьцяна, Марцэля, Праксэля! Хадзеце дадому – ужо швэды паехалі!” Хто паверыў, пападаў у пекла мукаў. Тады мужчыны й жанкі сталіся асьцярожнымі ды пачалі гуртавацца. Хутка ў лясох стварліся цэлыя паселішчы сялянаў. Пад густымі ялінамі рабіліся зямлянкі, шалашы й буды. На гары, што абрываўся ў Нёман ад паўдня, а на поўначы спускаўся ў глухі лес, атабарыліся швэды. Для пастою тут спрыяла дарога, што цягнулася паўз Нёмна, брод і выгадная стаянка для чаўноў. На гары пакапанія былі акопы, якія яшчэ й сяньня не зараслі, расстаўленыя палаткі, паробленыя загароды для жывёлы. Зброя й запасы знаходзіліся на касагоры, ля Нёмна. Кожную ноч здалёк былі відны вогнішчы, адкуль гоман і крыкі нясліся далёка па лесе. Адсюль і разыходзіліся ўсе няшчасці й спусташэнні, ад чаго поўніліся лясы людзьмі.

Сярод сялянаў, што гуртаваліся ў лясох, расла нянавісьць да грабежнікаў-чужакоў, і кожны дзень усё больш расло жаданьне помсты. Зьмітра Лысы, якому з цэлае сям’і толькі аднаму ўдалося вырвацца ад швэдаў, цэлымі днямі кляў наезнікаў, хадзіў злосны й не знаходзіў сабе месца – ён жыў толькі надзеяй помсты. Зьмітра меў за трыццаць гадоў. Здаровы, вочы з-пад броваў, а вусы й барада прыдавалі яму суровы, нават жорсткі выгляд. Гэты ж Зьмітра Лысы доўга чакаць сябе ня даў. Ён наказаў усім мужчынам, каб кожны меў сабе сякеру й вілы, якія б добра секлі й калолі швэда. Зьмітра сьцягнуў сюды й з-за Сулы пакрыўджаных швэдамі. Калі адбываўся перагляд, на палянцы ня было месца мужчынам, сякеры блішчэлі, а вілы, як лес вырасьлі над грамадой. Лысы толькі пасьміхаўся, стоячы на пні, а пасья сказаў: „Будзем, мужчыны, тапіць швэдаў!” Усе згодна адказалі, а рэха грамам адбілася ў лесе. За некалькі дзён перад Янам, на досьвітку, Лысы з паўтысячаю мужчынаў дабіраўся да швэдаў. Зь пяцёх бакоў абкружылі гару. На гары гарэлі вогнішчы, але было ціха; час-ад-часу даходзіла пырханьне коней, а здалёк гарахцеў драч. На крык савы – умоўны знак – Зьмітра пусьціўся наперад, а за ім усе. Вілы й сякеры пахіліліся да зямлі. У ранішнім змроку яны

сунуліся быццам цені. Хутка паднялася трывога й крык сярод швэдаў, аднак гэта ня стрымала Лысага: ён першы спрабаваў ці яго вілы войстрыя, а за ім сотні. На гары падняліся мітусьня, крык, енкі, але гэта яшчэ больш падахвочвала пакрыўджаных сялянаў. Зьмітра толькі крычаў: „З расою, мужчыны! Цягні ў Нёман! Рэж! Калі!” Празь некалькі гадзінаў быў чуваць толькі стук сякераў і крык бітых швэдаў – праўда перамагла. Калі ўзыходзіла сонца, на гары выбухнуў крык: „Лысы! Зьмітра! Сотню табе!” У Нёмане не адзін чужак знайшоў сабе сьмерць, а гара засланая была іхнымі трупамі. І лысы перамог. Ён адпомсьціў. Дзякуючы яму, шмат зь людзей пабачылі сваіх родных. Пахавалі швэдаў на самай гары, а на верх навярнулі вялікі камень. Швэдзкую зброю скінулі ў вялікую яму і засыпалі яе, а на версе пасадзілі дуб. Пасьля Яна над Нёманам ужо касілі, швэдаў ня было. Сяньня каменя таго ня відаць. Дубу пазнаць таксама нельга, толькі Лысая гара, як і стагодзьдзямі назад, горда стаіць над Нёманам.

М. Багун

ЗАКЛЯТАЕ ЗОЛАТА

(Легенда)

Між гасьцінцамі, прылескамі-пералескамі; між прыгоркамі-узгоркамі й альховымі балотамі; між дрыгвою травяністаю ды травою расістаю, дзе крутая-рухавая Ячонка цячэ – Задні груд гаспадарыць. Задні груд улетку жоўтым лубінам ды збажыною залаціцца, а зімою пад сьнегам-бялевушам дрэмле. Кажны год круглы Задні груд сустракае сонца на ўсходзе, а праводзіць на захадзе; лысее ноччу пад месяцам у поўню ды б'е паклоны перад маладзіком. Восеньню, калі з пагодаю „бабінае лета” плыве, Задні груд абсыпае залатымі праменьямі сонца ўпоўдзень. Людзі, капаючы бульбу, дзівяцца на груд ды галовамі ківаюць: „Ці там чары чаруюць нячыстыя, ці зямля перасушвае свае скарбы залацістыя?” А Задні груд пазірае, маўчыць ды ня кажа нічога; толькі ўлетку з калосьсем і кветкамі шэпча, восеньню, перад захадам, у павуцьцё ўбіраецца або зімою пад пярыну спаць лажыцца; штовясны Задні груд першы вясну сустракае.

Мінуў ужо ці адзін век, калі Задні груд пра сябе легенды складаў. Сяньня толькі расказваюць сівыя бабулькі, лён прадучы, ды па просьбе дзяды, люлькі курачы. Кажуць, што там ёсьць скарбы залатыя, ды ў пагодную восень, калі сонца ў зэніце стаіць, перасушваюцца. Гавораць шмат і іншага: што там калі-ні-калі сівы баран пасьвіўся, або ўпоўнач сто сабакаў брахала, ці на заранцы туды зоркі сыпаліся. А я вам раскажу тое, што ці раз ад суседкі чуў.

Некалі, калі ўся Беларусь лясамі шумела ды было зьвяр'я дзікага, хоць гаць гаці, над рэчкаю Ячонкаю, ля Задняга груды, жыў Верабей. Верабей карчму трымаў, людзей шмат знаў, шмат чуў усяго, шмат бачыў рознага. Да таго, казалі, што ён і з чарамі ведаўся: адным людзям памагаў, другім няшчасьце прыносіў. Людзі да яго хіліліся, бо ён умеў добрым быць, і баяліся, каб не ўгнавіць яго, бо нечысьць насылаць патрапіў.

Жонка Вераб'я была добрая: гасьцей добра прымала, жыла зь ім добра, праводзіла ў дарогу з двара. Яна толькі хмурылася тады, калі пра будучыню думала, бо ні сынка, ні дачушкі не нарадзіла.

У карчме людзей сотні пераварочвалася. Штодня чаркі зьвінелі, песьні ліліся, грошы бразгалі.

Верабей быў багаты: золата ў мяшкі зьбіраў, а срэбра ў застаронкі сыпаў. Гэтак дзясяткі гадоў цягнулася.

Калі Верабей пастарэў, а жонка памерла – зьмяніўся ён сам, зьмянілася і ў карчме: людзей менш заяжджала, і карчма глушэйшаю зрабілася. Верабей гладзіў бараду ды нахмурана спадылба запалымі вачыма пабліскаў. З часам карчма перастала зусім падарожных прыймаць. Тады Верабей дома сядзеў, не паказваўся нікому – мусіць зь нячыстымі таргаваўся. Людзі пачалі яго абыходзіць.

Прыйшла сьмерць і на Вераб'я. Казалі, што ён тры дні сьмерці ў рукі не даваўся, пад азярод хаваўся. Бачылі яго, як пад азяродам золата лічыў, сьціскаў яго ў жменях, кулаком у грудзі сябе стукаў, рукамі за азярод хапаўся. Старыя людзі дагадваліся, што Верабей зь нячыстымі срэбрам расплачваецца, а золата ці на адно пакаленьне заклінае. Аднак бліжэй ня ведалі, што зь Вераб'ём робіцца.

На трэйці дзень, упаўдні, высунуўся Верабей на Задні груд. Там ён нагінаўся, па каменнях поўзаў, некуды ўглядаўся. Калі назад варочаўся, глядзеў у зямлю, нешта рукамі паказваў. Пад вечар Верабей памёр. Пахавалі яго суседзі з бліжэйшага сяла, але на магіле крыжа не паставілі.

З часам аб Вераб'і людзі забыліся. Але на Заднім грудзе ў пагодныя восеньскія дні, пачало блішчэць золата на сонцы. Шмат хто лакоміўся – стараўся здабыць яго, але калі падыходзіў бліжэй, золата пераменьвалася ў павуціну. Усе ведалі, што на грудзе закопана золата і штогод перасушваецца. Задні груд усё больш і больш уваходзіў у гутаркі ў ваколіцы.

Мінуліся вякі, а золата нікому не давалася ў рукі. З часам зусім зьнікла. Людзі й гаварыць перасталі. Але аднае восені, у пару „бабінага лета”, упоўдні, пачала белая гусь на Заднім грудзе выходзіць. Яна была белая, як сьнег, блудзіла цераз барозны, качалася, як на моры. Людзі прабавалі лавіць яе, ганяцца за ёю, і ніхто не злавіў – яна падала сярод чыстага поля. Тады пачалі яе баяцца. Гусь выходзіла,

снавала па полі, пасья гінула. Старая Міхаліха з Пагорыч парадзіла Базылёвай Анісі, якая ўвесь час марыла, каб неяк разбагацець, паслаць белую хустку, калі гусь выйдзе. Гэтак Аніся ў пагодны дзень, упаўдні, на Задні груд прыйшла, стаяла, узіралася. Зьявілася гусь, закалыхалася ў барозны. Аніся выняла белую хустку, разаслала воддаль ды стаяла, як прыбітая да зямлі. Гусь калыхалася, пакуль да хусткі не дакацілася. Як ступіла на бель хусткі, закалыхалася мацней, зазьвінела й прапала. Анісю страшло холадам, калі ўбачыла на хустцы золата, якое пералівалася на сонцы. Анісіны рукі нешта само пацягнула да хусткі: пальцы моцна заціскалі вузлы. Калі ўзьняла яго на рукі, ёй хацелася схаваць вузёл запазуху, але ён быў вялікаваты й цяжкі. Тады, агледзеўшыся навокала, як бы ўкраўшы штось, Аніся хутка пабегла па ўзьмежку, трымаючы золата перад сабою. Яна ня ведала, калі й дома апынулася, толькі апамяталася, калі запхнула вузёл у купар, пад звоі палатна. Як глянула яна на купар, ёй ад шчасця аж горача зрабілася.

Але шчасце было нятрывалым. Як першыя залатнікі выйшлі з рук Анісі на хатнія патрэбы, хутка зьявілася сьмерць у хаце: за адзін ня цэлы год памерлі, адно за адным, двое дзяцей, а пасья й мужык; сама Аніся пачала сохнуць, недамагаць, страшныя сны сьніць; у поўнач нехта дзверы адчыняў у хаце, варочаў пасецель, біў судзьдэ на паліцы. Тры сьмерці ў хаце адбілі ў Анісі ахвоту жыць. У гаспадарцы ўсё запусьцілася, пачало зарастаць поле без гаспадара, у хаце дроў ня было. Суседзі казалі, што нехта на яе чары наслаў ды трэба да шаптуноў ехаць. Аніся маўчала.

Калі прыйшло другое „бабіна лета”, Аніся захварэла зусім: мала калі з хаты паказвалася, суседзі пачалі гаспадарку даглядаць. Аніся ўвесь час думала пра золата: што зрабіць зь ім, дзе дзець яго, ці мо на Задні груд занесці – бо можа й няшчасці зь ім прыйшлі. І, аднае раніцы, на досьвітку, калі людзі дабівалі апошнія пасады ярыны ў гумнах, яна выцягнула белую хустку з золатам ды па ўзьмежку, ня могучы, на Задні груд пасунулася. Ля таго каменя, дзе летась гусь рассыпалася, затрымалася, дастала хустку з-пад палы ды на вотліў сыпанула золата на зямлю, а сама, перахрысьціўшыся, тры разы сплюнуўшы, дадому пайшла, каб людзі ня бачылі. Упаўдні, у Анісінай хаце суседзі запалілі грамнічную сьвечку — Аніся памерла. Пахавалі яе поруч зь дзяцьмі й мужам.

Тады, калі памірала Аніся, на Заднім грудзе людзі бачылі нейкага сівога дзеда: ён поўзаў на каленях ля вялікага каменя, нешта зьбіраў. Штосьці перасыпаў. Калі адыходзіў ад каменя, нечага рукамі разводзіў, відаць, нешта гаварыў з сабою. Куды дзед дзеўся – ня бачылі. Але цяпер пачалі часцей гаварыць аб Анісі й аб заклітым золаце на Заднім грудзе.

З гэтага часу на Заднім грудзе зноў перасушваецца золата: блішчыць яно, пераліваецца, калі „бабіна лета“ прыйдзе. А ўлетку, як і даўней, сонца залатыя павуціны ў косы ўплятае, а з хмаркаў-пузыркоў залатыя пырскі падаюць. А прылескі-пералескі, альховыя гаі ды рухавая Ячонка над Заднім грудам вянок вяселькі ўлетку вытыкаюць.

№6, 1 сакавіка 1948

М. Багун

НА КУЦЬЦЮ

(Нарыс)

Піліпаўка разгульвалася: завіхалася ў палёх, па лясох прабіралася, працавала ў сёлах, дарогі гладзіла. Белы сьнег сычэў, віўся, у шчыліны ціснуўся, па комінах зь ветрам лазіў.

Раніцамі чырванеў усход, сонца аглядала зямлю, парадак пасья ночы, у хаты заглядала хораша, па сьнезе рассыпалася, у лёгкім пыле адбівалася. Лес сівеў, курчыўся, напружаная цішыня зь небам гаварыла. Сяло дымілася. Дым, як даўгавяз, рос увысь і губіўся ў холадзе. То там, то сям скрыпелі вратні, дзьверы папісквалі, цапы дабівалі пасад на таку. На дарогах мала хто куды едзе; сёй-той прасунецца й прападзе ў далі. Усюды холадна, з голым носам ня вылазь, уцякай на печ. Мароз красуецца, чырванее, трашчыць, цісьне й замацоўвае ўсё, што было слабое; што цягло – устрымалася, што гнулася – простым стала, хто ленаваўся – прыскорыў руху, а хто ня вытрымаў – здаўся. А калі ясная ноч з марозам ня ўжыве, тады Піліпаўка закрывае неба й мяцеліца бярэ верх. Нікому не разгуляцца ў Піліпаўку акрамя яе, толькі хіба ваўком на сваіх гульнях. Яна злосная, яна мірыцца ня любіць. Ні з кім чаркі ня п'е, нікому рукі не падае. Можна яна злосная, што пасьціць трэба, ды атрымаўшы загад зь неба, строга яго выконвае. Людзі добра знаюць пару гэту, з холадам змагаюцца, у хатах да печы туляцца, хаваюцца ў сяло. Але час усё ж на месцы не стаіць: ён ідзе наперад, новым подыхам вее, іншы строй у сяло нясе й людзі зь зімой зжываюцца, мацнеюць, шпарчэй кроку па сьнезе прыбаўляюць. Гэта Каляда падыходзіць, год новы, дый мясаед пасья, да вясны паварот.

Каляды збліжаюцца. Зьмяняецца настрой у сяле; суседзі больш варушацца, бліжэй зжываюцца, бабы ў хаце паваратней спраўляюцца. Часьцей раніцою гараю пранясе: той-сёй сьвіньню смаліць, грэецца ля агню разам, а вечарам можна й сьвежая скварка на скаварадзе запішчыць. На сьвітаньні перабіваюцца цапы на таку, цішыню будзяць, адбіваюцца на марозе, пасуседзку пераклікаюцца з другімі, то разам, то пааднаму, прыдаючы асаблівы тон дню. Да Калядаў гаспадару – гэта гумно: у лад зерне прывесці, салому ў тарпы прыбраць,

спаткаць сьвяты бяз клопатаў, зь людзьмі, час маючы, словам перакінуцца. Каляды ж бліжэй і бліжэй. Старэйшыя зьбіраюцца адпачыць, памаліцца, гасьцей прыняць, а маладыя – пагуляць, паваражыць, спаткацца, а можа й у сватох пабыць, ці сватоў спадзявацца.

Апошні тыдзень на рынках людны. Ён шумнымі базарамі горад уздымае, знаёмых, блізкіх спатыкае. Базарны дзень дарогі ўгамоньвае, вечарамі званкамі будзіць. А далі глядзяць і маўчаць – едуць людзі, хай едуць, што ж ім, іх з сабою не забяруць.

Лес збоку стаіць ціха, каб скалыхнуўся; ён думае, як страйнейшым быць. Ён цяпер адзінокі; мала ў ім голасу, сьпева. Дзяцел у яго толькі лекарам застаўся ды колькі вавёрак па галінах калышуга. Але перад куцьцёю і ён гасьцей прыймае – і маладыя ялінкі расстаюцца з борам старым, каб у сяле Каляду спаткаць, сваім гасьцём хату прыбраць.

А хата таксама не марудзіць: печы беліць, абразы прыбірае, занавескі вымывае, падлогі сушыць, лавы зь месца варушыць, прыбіраецца ручнікамі, коўдрамі, паясамі, каб куцьцю сустрэць, ствяточны настрой трымаць.

Дзень, другі й куцьця пасьпяшалася, не спазьнілася, раненька зьявілася, яшчэ да зары ў вокны пастукала. Будзіць усіх, і старых і малых, запальвае агонь у хатах, сваё прыбыцьцё абвяшчае. Куцьця – дзень рухавы, даўгачаканы, хоць посны, але вялікі. Каля калодзежа гоман на сьвітаньні; суседзі гудуць, радзяць, сьпяшаюцца. Сама раніца нейкая новая, няштодзённая, мяккая, навет і вецер прыпыніўся. Неба адкрытае, глыбокае; паволі зоркі губяцца, адступаюць вышэй і нікнуць далей. Усход загараецца, гарыць, і сонца полымем пырнула, каб куцьці ў вочы глянуць сьмялей, людзям паказацца весялей. І закрасаваўся сівы іней на галінах, пасьпаць стаў пылком у далінах, з дымам сьнежным спрачацца, мірыцца з холадам. А ў белі вакол вока губіцца, на скорчаных у полі грушах прыпыняецца, толькі ў далёкі ўскрай лесу ўпіраецца, а пасья йзноў даль сівеецца. Сьнег скрыпіць пад нагамі, упіраецца; зачэпі плот і ён трашчыць, адпіраецца, — усё супакою хоча, урачыстую часіну – сустрэчу куцьці з сонцам адзначыць.

Дзень пачаўся; ён і куцьця, але яшчэ ня сьвята. Гэта чаканьня дзень – даўгі тым, што вечара чакаюць, ды кароткі гаспадыням, што хату прыбіраюць, стравы падрыхтоўваюць. Сьнеданьне з полуднем вагі вялікае ня маюць, яны простыя й на хаду; усе пра вечар думаюць. Дзень цікавы: адны робяць, другія глядзяць, радзяць ды на вячэру аблізваюцца. Усё адно за адным клеіцца, вяжацца, неперад сунецца, а там і не агледзішся, як дзяды па кутох станавяцца. Пачынае зьмяркацца, над лесам неба згущаецца, далі губяцца, сяло хаваецца. Коміны кураць, на двары дымам пахне, ля жураўля вёдры бразгаюць. У вокнах паказваюцца агні. Куцьця з днём разьвіталася.

Сшарэла. Вечар набраў сьвяточнага настрою; паспакайнела, па-

харашэла, і ў душы сьвята пачулася. У сяло ўвайшоў парадак, лад за-панаваў, згода, здаецца, і між будынкамі жыве. На вуліцы руху няма, у дварох ціха, сутоньне глыбее, вокны сьвятлом напружваюцца.

І колькі шчасьця цяпер у хату прыходзіць, колькі ў сям'ю спакойнай радасьці наводзіць гэтая часіна Калядаў сустраканьня, што ад раньня чакалі ў хаце. Кут сенам пахне, куцьця ў сене, мяккі стол абрусам накрыўся, круглы хлеб на абрусе прытуліўся, на ўсё абразы глядзяць, з вышыняў хату блаславяць. За стол збіраюцца ўсе ў хаце, уголас „У імя Айца...“ пачынаюць, стравы налівае маці, на стол ставіць. Стравы зьяўляюцца, змяняюцца, але псымі застаюцца: кампот з грушаў, ці кісель аўсяны, грыбы з капустай, рыба, мак салодкі; гэта ўжо маці падбірае, лік устанаўляе (тры, сем, дзевяць ці дванаццаць вылічае). Вячэра цягнецца, жывая гутарка ўсплывае, блізкая, хатняя. Маці асаблівай уцехаю радуецца, дзяцей вокам абводзіць, жыве адным шчасьцем зь імі.

Вячэра доўгая, бо ж і важнасьць яе ў тым: ніхто нікуды не сьпяшаецца, і дом сяння – куток сьвяты, супакой сям'і беражэ. Бяседа куцьцёй з макам канчаецца; мак салодкі і куцьця з гаршчка, што на куце, на стол паказваецца, за сталом новая ўвага ствараецца. Куцьця смачная, бо яна ж чаканая сяння ад раньня, сымбаль Калядаў, сьвятога Збаўленьня.

Калядны вечар сям'я дома праводзіць, мала хто да суседзяў ходзіць, каб ня трывожыць супакою ўрачыстага чаканьня нараджэньня Збаўцы. Цяпер на ялінцы сьвечкі сьвецяцца, а Каляда гарэхаў прыносіць: маці з старога гаршчка ўсім дзеліць, усім жменяю раздае.

Мароз жа паскрыпвае на дварэ, ад хаты да хаты ходзіць, у вокны заглядае, прыбірае іх у новыя ўзоры з нагоды Вялікага Сьвята. І ўжо калі вёска ў сьне заціхне, ён усё яшчэ тупае, там кветку дакінуўшы, там узор падправіўшы, бліскучую нітку інею працягнуўшы, падрыхтоўваючы ўсё ягонагае валадарства да ўрачыстай сустрэчы Сына Божага, што кажны год на зямлю прыходзіць, падтрымоўваючы і ў нашым народзе надзею ды веру ў Праўды перамогу.

№24, студзень 1953

Паўлюк Вазёрны

НЯВОЛЬНІК НЯПРАЎДЫ

(Аповесьць. Заканчэньне)

Праз поўгадзіны Мікіта затрымаўся перад домам, у якім раней так часта прыходзілася бываць. Не пайшоўшы з двара абходам, як рабіў заўсёды, ступіў проста да дзвярэй з вуліцы. На трэйці званок дзье-

ры адчыніліся. Не чакаючы пытання, Мікіта выняў сваё „удостоверение” і перадаў дзяжурнаму, адначасова пытаючыся пра Пleshкова.

Хоць яшчэ было толькі каля пятай гадзіны раніцы, але Пleshкоў ужо быў у службовым пакоі із сваім заступнікам. Пры ўваходзе Мікіты яны прыпаднялі галовы, а на твары Пleshкова вырысавалася як бы здзіўленьне.

— А, таварыш Ляўчук, гэта вы, а я толькі людзей пасылаў прыглянуць за вамі, бо вы ж так раптоўна адлучыліся...

Хоць гаварыў Пleshкоў з усмешкай на твары, але ў ягоным голасе прабівалася іранічная струнка зусім выразна, як і хітра лыпала прыплюшчанае вока.

— Сядайце, таварыш Ляўчук. Але й змучаныя вы выглядаеце. Пры службе бывае й так. Чайку можа...

— Не, ня буду. Дзякаваць.

Усімі сіламі Мікіта стараўся ўстрымаць сябе, каб ня выкрыць зь першага кроку свайго гневу, што ўжо кіпеў у ім. Зь цяжкасьцяй перамагаючы сябе, ствараў на твары штучную ўсмешку. Тут для яго быў патрэбны другі выхад – поўная зьмена дарогаю накінутага пляну, каб выйграць хоць крыху на часе. Ён не спадзяваўся застаць Пleshкова зь ягоным заступнікам.

— Таварыш Пleshкоў, я вінаваты. – Мікіта прысеў на крэсьле супраць іх двух цераз стол і стараўся гаварыць голасам вінаватага. – Я прыйшоў да вас... Сваю памылку думаю выправіць у далейшай службе. Дасюлешнюю маю службу вы добра знаеце, таксама й маю адданасьць. А прычыны гэтага майго захаваньня я пастараюся вытлумачыць і папрашу вашае парады. Калі ўжо настолькі вялікая мая віна, то вы можаце мяне пакараць...

— Таварыш Ляўчук, тут няма нічога страшнага, вы надарэмна хвалюецеся...

— Не, таварыш Пleshкоў, мяне мучыць. Прычына выйшла з-за царквы, пра што маці дазналася... — Мікіта адчуў, што слабее ў сваёй ролі, таму змоўк.

— Маці? А што яна можа мець супольнага з вашымі справамі? На матак менш трэба зьвяртаць увагі. Гэта нічога, пакіньце думаць.

Вока Пleshкова прыжмурылася яшчэ больш. Ён з усмешкай глянуў на заступніка, які сядзеў ціха збоку, засунуўшы рукі ў кішэні.

— Таварыш Ляўчук, а справа з раскрыцьцём банды стаіць вельмі добра. Хе-хе, гэта ж вы, праўда, і ня ведаеце, бо зьбеглі, крыві спалохаліся. Мае людзі прывялі вамі раненую дзяўчыну. Яна тут, у нас ляжыць. Праўда, рана ня вельмі страшная, пры памяці, а я ўжо й гутарку меў зь ёю.

Падчас апошніх словаў Пleshкоў узяў папяросу, а ягоны заступнік паспяшыўся з агнём. Навет бяз гэтай нагоды Мікіта ня стрымаў бы

свайго гневу, які выпіхнула нагонкі брахня Плешкова. Як ранены зьвер, ён адскочыў ад крэсла й выхапіў пісталет.

Пра захаваньне свайго жыцця Мікіта ня думаў, бачыў толькі адзін шлях уперадзе, які задавальняў ягоныя жаданьні, загойваў усё. Вобраз Плешкова ня спльваў з вачэй з часу таго стрэлу ў Ганю, падвоіўся пасля прачытаньня ліста ад дзядзькі. Адзіная думка, адзінае жаданьне перапаўняла яго цяпер: помста.

— Ці закрыеш свой паганы рот?! За галаву рукі! Маўчаць! – Ягоны ціхі, але поўны гневу голас з шыпеньнем праціскаўся празь сьціснутыя зубы. Сам дрыжучы, стаяў у позе прыгатаванага да скоку. – Глядзі сьмерці ў вочы, але слухай, азіят. Таварыш Ляўчук ня прыйшоў прасіць у цябе выбачэньня, а прыйшоў „выбачыць”. А мая віна й заключаецца ў гэтым, што я не заўважыў спачатку вашае бруднае працы, вашага крывавага кроку, якім хочаце стаптаць нас, „адсталое племя вялікага рускага народа”, вырваць у яго вольныя думкі, каб пасля ператварыць у бездапаможных нявольнікаў. Баліць вам, што мы ня вашае пароды, што хочам жыць. Так... я вінаваты, але не перад табою, мой паважаны Плешкоў. Вінаваты, позна... але цешуся, што прыйшлося аглядзецца й магу пакараць сам сябе за невыбачальны крок... Настолькі трэба было быць дурному, каб паверыць вам, настолькі трэба было быць сьляпому, каб ня бачыць абману й стацца нікчэмным... нявольнікам няпраўды...

Апошнія словы Мікіта ледзь выгаварыў. Здавалася, што ён сказаў іх Ганінымі вуснамі, вобраз якое ў гэтую хвіліну выплыў перад вачыма.

Рука зь пісталетам уздрыгнула.

У гэты момант Плешкоў і ягоны заступнік, што сядзелі дасюль ціха, напружана чакаючы далейшага, з маланкавай хутчынёй перакінулі стол да ног Мікіты, але той справіўся папярэдзіць іхны скок двума стрэламі, а трэйці, скіраваны супраць сябе, раздаўся пры падзеньні яго ад моцнага штуршка дзэвярэй, што былі за ягонай сьпіною. Нехта схапіў за ягоную руку зь пісталетам, але Мікіта пасьпеў націснуць курок, і ад гэтага чацьвертага стрэлу пачуў рэзкі боль у плячы. У прыпадку гневу за сваю няўдачу, перамагаючы боль пляча, ён із страшэннай сілай адпіхнуў ад сябе гэпэўца, які, выкруціўшы з рукі пісталет, налёг на яго. Ён ускочыў на калені, але нейчы войстры ўдар па галаве зваліў яго зноў на падлогу. Вочы пасьпелі яшчэ заўважыць сярод мітусьні іншых зьбялелы твар Плешкова. Ён быў ранены й з дапамогай аднаго гэпэўца падымаўся з падлогі. Ад другога ўдару Мікіта страціў прытомнасьць.

* * *

У кастрычніку 1933 г. транспарт зь вязьнямі імчаўся чыгункай зь Лепеля на Воршу. Ноч была дажджлівая й цёмная. Шпаркі бег цягні-

ка гойдаў змучаных вязьняў у вагонах-цялятніках, а стук калёсаў усё хутчэй адлічваў адлегласць ад сваіх родных гнёздаў. Хоць і былі змучаныя, але нікому зь вязьняў сон ня прыходзіў і на думку. Не засьнеш, маючы ў галаве рой балючых думак і сэрца, заціснутае моцнымі клешчамі. Цёмната, раўнамерны грукат і цяжкія ўздыханьні валодалі вагонамі. Рэдка хто адазьвецца, калі колы вагонаў забарабанаць па стрэлках чыгункі – назаве станцыю, якую мінае цягнік. У адным вагоне, у якім знаходзіўся й Мікіта, чацьвертым ад хваста эшалёну, побач із стукамі колаў час ад часу раздаваўся стук, падобны да ўдару сякеры аб дашчатую сыцяну будыніны. Калі колы на стрэлках нараблялі большага грукату, гэты стук часьцеў.

Сякера ў гэты выгон папала дзіўным шляхам. Навет самі вязьні добра не заўважылі. Адзін зь іх, які сядзеў пры дзвярах у той час, як замыкалі, гаварыў, што яму ўпіхнуў яе ў рукі чыгуначнік перш, чым замкнуць вагон. Як відаць, трымаючы пад палою сякеры, ён падабраў момант, каб незаўважана перадаць яе. Пры гэтым вагоне гэпэўвец празываў, з чаго й скарыстаў чыгуначнік.

Вязьні гэтага вагону рабілі ўсё большы рух і ціхая гутарка вялася зь нейкай трывогай. Адзін Мікіта быў глухі да ўсяго. Ён ляжаў у кутку вагона і ўголос лічыў пакінутыя кавалкі рэек па стуку колаў. Надарэмныя былі спосабы Саўкі, які сядзеў побач, навесьці Мікіту на гутарку й звярнуць ягоную ўвагу на рух у вагоне.

І толькі тады, калі трэснула адломаная дошка й халодны струмень паветра абдаў вязьняў, схамянуўся й Мікіта. Ён схапіў руку Саўкі.

- Што, ці ты маленькі, ці якога ліха?
- Саўка, гэта ты?
- Ня сьпі, зараз будзем скакаць з вагону.
- Скакаць?! Куды?! – Мікіта прылёг зноў.

У гэты час трэснула другая дошка. Хтосьці з другога кутка адазваўся:

— Ну, дарагія, хай Бог нам дапаможа. Не сьпяшацца. Па аднаму. Цёмна. Але лепш разьбіцца, чым гніць за кратамі... Я першы йду. Бывайце, браты!

На хвіліну заціх халодны струмень. Запуршэла. Вецер дыхнуў у твары вязьняў і зноў заціх. Хтосьці голасна маліўся: „Божа, зьмілуйся над намі...”

— Мікіта, ды якога ты чорта дурышся?! На белы хлеб едзеш? Уставай!

— Адыйдзі, Саўка! Казаў – нікуды ня йду. Разумееш?

— Тое ж, што не разумею. Што гэта значыць „нікуды ня йду”? Ёсьць момант уцячы – уцякай. Там мяне яны шыш зловяць: воля, лес, свой народ.

— Эх, Саўка – лес, воля...

Саўка пачуў, як той павярнуўся. Да яго даняслося як бы ўсхліпваньне.

— Няма для забойцы волі.. Саўка, прашу.. Пакінь мяне. Адно маю просьбу да цябе: вазьмі ад мяне гэты сшыток... Будзеш жывы – прачытаеш... успомніш Мікіту.. Яшчэ прашу, дазнайся, дзе пахована дзяўчына... Тут пра яе сказана... Пасадзі на яе магілцы куст ружаў.. ад мяне... Ты гэта зробіш... Цяпер маці. Вырвеш адгэтуль апошнюю картку й перадасі маме...

Саўка заварушыўся неспакойна.

— Як хочаш, Мікіта. Але сьмерць для сябе можна знайсці ўсюды. Я зраблю ўсё, што ты сказаў. Адно толькі не разумею цябе, другое – ці буду я жывы? Кажны з нас можа знайсці сьмерць вось тут, пад адкосам. Яшчэ раз кажу, выкінь з галавы думкі й ідзем разам.

Мікіта не адказаў нічога.

Тымчасам вагон пусьцеў. Хутка струмень паветра ўжо не заціхаў, сьвістаў праз шчыліну. Як відаць, ужо ня было каму заткнуць шчыліну сваім целам.

— Мікіта, будзе позна. А не, бывай!

Мікіта маўчаў. Пасля ўхапіўся за Саўкаву вопратку.

— Дай мне сшыток.

Нічога больш не сказаўшы, ён дапоўз да шчыліны. Хвілінная цішыня ў вагоне й зноў сьвіст ветру. Нібы крык данёсься да Саўкавых вушэй. Доўга ня думаючы, выскачыў і Саўка. Глуха стукнуўшыся аб зямлю, ён укаціўся ў кусты.

На задзе цягніка бліснуў агонь і глухі стрэл пляснуў па вільгаці начное цемры. Хутка за гэтым стук вагонаў і скрыпеньне тармазоў усклыхнулі ноч.

Эпілёг

Травенскае сонца песьціла прыроду сваімі яснымі праменьнямі. А яна, адчуваючы пяшчоту сонца, сьмяялася сваёй пышнасьцяй яму ў твар, выцягвала аблічча да неабдымнае блакітнае шыры сонечнага шляху.

Кіпела старая вёска ў агні, які абняў яе ў поўным разгары. Пуста. Няма каму лінуць вядро-другое вады ў горла агню. Каго не пацэліў асколак бомбы ці міны, у страсе дабег да лесу. Толькі некалькі старых, якім крок выдаваўся вярстою, выцьвілымі вачыма выглядалі з акупчыка на гародзе на стыхію агня, ды ўдава, ламаючы рукі, бегала кругом свае хаты, што не пасьпела заняцца агнём, і з крыкам распачы зьвярталася да кагосьці па дапамогу. Чацьвёра замурзаных карапузаў з рымзаньнем трымаліся падолу маці. І вось страшны гул матору вырваўся з шуму агнявое стыхіі й заглух пад новым узрывам спусьчанае бомбы. Канец дымнага стаўпка, што ўзьняўся ад гэтага ўзрыву

над старою хацінкаю ўдавы, заблішчэў у агнявых языках. Замоўкла й бедная ўдава. Не пачуць ёй жахлівага крыку раненага дзіцяці.

Так у радкі свае прыгажосці ўплятала прырода абразкі людскога гора, якое нясло змаганьне гітлераўцаў з партызанкай у канцы вясны сорок трэйцяга году на прасторах нашага краю.

Ціха шумела толькі самая глуш пушчы й прыслухоўвалася да глухіх узрываў, што даляталі час ад часу адтуль, з жахлівых сваім відовішчам панадворкаў яе. Праўда, каторы ўжо дзень праляталі й тут самалёты й час ад часу абстрэльвалі з высі ейныя гушчары.

Колькі ўжо начаў ня спалася старому Пракопу. Гэтыя далёкія ўзрывы й птушкі над пушчай непаколі дзеда й ён днямі прыслухоўваўся да іх і штоночы пахвілінна выходзіў з хацінкі й моўчкі слухаў, ківаючы сіваю галавою. Яму хацелая знаць, што творыцца за пушчаю, але ўсё ж стараўся ўтрымаць Саўку ўдома, баючыся, каб той ня трапіў зьнячэўку ў якія-небудзь непэраліўкі.

Пад вечар аднаго дня (была нядзеля), калі дзед і Саўка з Сонькаю сядзелі ў сваім садку й прыслухоўваліся да неперапынных узрываў за пушчаю, зь лесу выйшлі дзьве асобы й накіраваліся проста да варотаў двара. Некалькі разоў сюды заглядалі групкі партызанаў, таму й на гэты раз дзед думаў, што гэта яны й ёсьць, але чагосьці стаў непакоіцца. Калі Саўка адчыніў ім вароты, яны здзіўлена глянулі на яго, а на іхніх тварах адбілася нямоё пытаньне. Разьвязаў яго дзед, які падасьпеў у гэты час падыйсьці да іх. Незнаёмыя – былі імі Пятрусь і Міхась – падскочылі да дзеда й хапіліся за ягоныя рукі.

— Дзеду! Не, мы ўсё-ткі так і думалі, што наш дзед яшчэ прывітае нас.

Дзед Пракоп стаяў яшчэ хвіліну, не разумеючы – пасля з хваляваньнем у голасе звярнуўся да тых:

— Вы не шалейце, а скажэце лепш, людцы добрыя... ну як жа, казаў той чалавек, ды тыя дзеці мае, дзяцюкі Міхаська й Пятрусь, якіх нядоля змусіла пакінуць мой куток... Але, колькі гэта ўжо гадоў... хадзеце ў хату... ага, гэта мой сын Саўка, а вось гэта маладуха – нявестка мая, — дзед пасьпешна паказаў на Соньку, якая ў гэты час выйшла зь сенцаў. — Ах, дзеці, дык як гэта, зь якога сьвету вы прыйшлі, што чуваць, і што дзе творыцца? Казаў той чалавек, гручыць, кіпіць усюды, а як і скуль пайшло, здавалася б, на першы позірк і разабраць трудна. Выклёўваюць сівыя вароны зярняткі на нашай зямельцы. Дык сядайце, дзеці, ды гаварэце ўсе навіны, а то мы ўжо заглухлі на сваёй сялібе. Здароўе дзеда? А бачыце, памалу кратаяецца дзед... Расказаць толькі, праўда, няма чаго, апрача балючак, якія спатыкалі дзеда праз усе гэтыя гады.

— О, дзеду, раскажэце шмат і за адным разам не ахопіш. А што творыцца там, скуль даносяцца гэтыя выбухі, страшна навет і ўявіць.

Праўда, жывучы, вы ня бачыце, як агонь зьмятае вёскі адну за другою, як расстрэльваюць немцы сустрэчных сялянаў, выбіваюць без разбору – малы ці стары, калі безбаронных захопліваюць па лясох у сховішчах, а недабіткаў заганяюць за калючыя драты. Усіх бяз вынятку лічаць за партызанаў.. Патрэбная была б партызанка, ды не такая. Часткова й наша собская віна. Няма добрае рукі, якая б пакіравала на нашу карысьць. А іх, гэта партызанаў, вініць няма за што, ня доля застаўляе з аружжам у руках абараняць сябе. А вораг з гэтага скарыстаў.. Э, выкарыстоўваюць усе для сваіх мэтаў. Сумная справа...

— Так, дзеткі, так...

Сум запанаваў у хаце. Кажны сядзеў бяз слова. Пятрусь перарваў маўчаньне:

— Што ж, хоць зьвесь голаў да самага долу, тым, хто сыцякае крывёю сяння ці пераносіць здзекі, гэтым не паможаш. Я думаю, шчэ часу хопіць, каб абгаварыць ці пагаварыць аб сім-тым, а цяпер, пакуль сонца не зайшло, дзеду, мы думаем глянуць на магілу Гані. Можна ўсе схадзілі б. Там мы й пагаворым, успомнім пражытае.

— Так, дзеці, — дзед уздыхнуў і паківаў галавою. – Часта я там бываю. Пры ейнай магілцы мне здаецца, што Ганулька, як і калісьці, гаворыць са мною. Вы не забыліся, дзеці, пра яе, як і пра мяне старога, а ці мог я забыцца на беднае дзіця, праходзячы кажны дзень каля яе магілкі? Ганулька, яна спачывае там не адна, вы ня знаеце, дзеці. А ці мала такіх выпадкаў. Казаў той, чалавек па часе аглядаецца, што гуляе не пад сваю музыку. Праўда, бывае, што агледзіцца позна, як і гэты бядака, які спачывае каля Ганулькі. Я вам раскажу — ці, праўда, маю адну захаваную рэч, якая сама вам раскажа. Вы выходзьце, а я пастараюся яе адшукаць.

Дзед пайшоў у пуню й неўзабаве вярнуўся.

— Цяпер можам кратацца. Я яе захаваў, думаючы, што яна калісь будзе патрэбная. Казаў той чалавек, а цяпер па дарозе памаленьку можна будзе што-небудзь успомніць.

Дзесьці далей у гэты час затарахцеў зь перарывамі кулямёт, а неўзабаве з таго боку пачуўся гул матору. Міхась, узяўшы дзеда пад руку, сказаў другім, каб прысьпяшылі кроку да лесу.

— Няўжо ён, нячысьцік, падумае, што й мы партызаны?

— А ім не ўсяроўна, дзеду? Абы была прычэпка.

Як толькі Міхась выгаварыў гэтыя словы, зусім нізка, проста з-за вярхоў дрэваў вынырнуў самалёт. Пры гэтым ціхім і нізкім палёце ня тое, што мог заўважыць паляну, але скаціну, што пасьвілася ў заградцы, будынак, а нат і іх самых. Самалёт, мінуўшы паляну, павярнуўся, і ў той момант, калі хлапцы зь дзедам і Саўка з Сонькаю ўскочылі ў лес, даўгая сэрэя выстралаў пасьпалася на паляну. Колькі куляў секанула зусім блізка па камлях дрэваў. Зьбялелая Сонька пры-

ціснулася да Саўкі й захныкала, а дзед з-за пня выцягнуў галаву ўслед самалёту й сваімі словамі расьсьмяшыў хлапцоў.

— У-у, нячысьцік, скаціну паразганяеш...

Нарабіўшы гоману па пушчы, гул матору хутка застыў у шуме хвояў.

Да месца, дзе прыкрылася пышным старым дубам магілка Гані, хлапцы йшлі бяз словаў, толькі дзед Пракоп ніяк ня мог пагадзіцца з гэтым самавольствам самалёта, бурчэў гнеўна і, часта затрымоўваючыся, услухоўваўся ў гул пушчы, цмокаючы й ківаючы галавою.

Неўзабаве ўперадзе між пнямі бліснула вада, а пара крокаў правей, адхіляючы іншыя дрэвы, рос той дуб. Хлапцы, ступіўшы да ног магілкі, сталі й паздымалі шапкі, дзед прыпаў на калені й голасна сказаў кароценькую малітву. Хлапцам кінуліся ў вочы некаторыя зьмены: кругом жоўтага, як і тады, насыпу на некалькі крокаў у бакі было падчышчана й роўная густая траўка вянкком абвівала яго; крыж не стаяў проста ў галаве магілкі, як быў укапаны іхнымі рукамі, а быў пасунуты крыху ўправа; зразу за крыжам зелянеў густы куст дзікіх ружаў, колькі галінак якога спавівалі падножжа крыжа й ягонае перакрываваньне; у нагах насыпу, таксама крыху правей, стаяла досыць высокая, з кучаравым верхам і белым, як сьнег, камлём бярозка. Усё гэта сьведчыла аб стараннай рупе, што даглядала гэтае месца.

— Сядзем, дзеці. Сьпіць Ганулька... Пухам табе зямелька, птушачка лёгкакрылая. Цяпер паслухайце, дзеці, словаў дзеда.

Дзед Пракоп сеў пад дубам у галаве магілкі.

— Казаў той чалавек, гады праходзяць, адносяць з сабою нязлічоныя крыўды. Ды што ж – наступны год яшчэ больш іх прыносяць. І так з году ў год крыўда на крыўдзе едзе й крыўдай паганяе. Бяда тваім дзецям, зямелька нашая, маці. Пушчы й тыя скардзяцца, што нячысьцік пачынае наводзіць свае парадкі ў іхных гушчах. Я закрануў нячысьціка ў пушчы, а таму й пачну свой расказ аб іх і пра ўсе здарэньні тутака, што ўжо прыцярушыў толькі балючым успамінам гэты дзесятак гадоў. Так, дзеці, як было – успамінаць страшна. Шматок гадоў прабеж, але тое, што прыйшлося мне перанесьці, застанецца й надалей моцнай памяткай у маёй старой галаве. Добра вы зрабілі, што тады справіліся зыйсьці загадзя. Каб гэпэўцы злавілі вас тады, ведама ж, зрабілі б іначай і са мною. Ня было вельмі ім падставаў, бо сьлядоў вашае прысутнасьці ім не ўдалося адушкаць. А я баяўся за тую зямляначку, але, як відаць, Бог мне дапамог і захаваў яе ад іхных вачэй. А як яны дапытваліся, якіх толькі ня ўжывалі спосабаў, навет пад канец прыгразілі расстрэлам, турмою. Старога не палохала сьмерць, прыйшлося плюнуць ім у вочы й цішком слухаць іхную музыку далей. Добра я зрабіў, што загадзя закапаў у зямлю Ганульчыны кніжачкі й стаяў на тым, што Ганулька была сірата, адзінокая...

Дзед прыціх на хвіліну, абвёў вачыма ўсіх і, уздыхнуўшы цяжка,

гаварыў далей. Пятрусь зь Міхасём, якія дасюль стаялі ў нагах магілкі, селі абাপал дзеда. Сонька, сьпёршыся на калені Саўкі, з затоеным дыханьнем лавіла кажнае слова дзеда. Дзеда яна палюбіла ад усяе свае душы. Палюбіў яго й Саўка. Ён слухаў цяпер ягонае апавяданьне, а ўсё перажытае ўсплывала нанавя.

Тады, калі здавалася Саўку, што ён ня знойдзе месца ад перасьледу рукі тайнікаў, дзед з расстаўленымі рукамі прыняў яго й праз колькі год хаваў у скрытнай зямлянцы, забясьпечваючы ўсім, што патрэбна было для пражыцьця. А трапіў Саўка на сялібу дзеда зімою, якраз праз чатыры месяцы ад таго часу, калі разам з другімі вязьнямі ўцёк зь цягніка. Мароз, холад на дварэ, а будынкі бацькі пераварачваліся гэпаўцамі часта зьнячэўку, і Саўка ўспомніў Мікіту, ягоныя словы пра застэрэленую дзяўчыну ў пушчы, прыпомніў апавяданьне старых аб ведзьмары, які жыве дзесьці ў пушчы. З гэтай думкай, што там знойдзе прытулак, ён пайшоў шукаць сабе шчасьця. У дзеда знайшоў. Жывучы ў яго гады, заяжджаў Саўка час ад часу да бацькоў, але жыць там ня мог.

У дзеда ён быў як сын, навет па вайне, калі мог жыць ужо ўдома, ён, шкадуючы адзінокага дзеда, ягоную старасьць, а галоўнае – памятаючы ягоную апеку, застаўся ў дзеда. Шкада было й родных старых бацькоў, але пры іх яшчэ знаходзіўся маладзейшы брат. А пасья – ня было ўжо чаго іх шкадаваць... Саўка так і застаўся назаўсёды ў дзеда, прывёўшы яшчэ гаспадыню – Соньку, дзяўчыну, зь якой калісь гуляў і якая засталася яму вернай – чакала ўвесь час на яго.

Ён быў ня той Саўка, як калісьці. Турма, пасья ходаньне за захаваньне свайго жыцьця зьмянілі ня толькі ягоную бяскопатную натуру, але й адносіны да жыцьця. Апошняя двухгадовае панаваньне немцаў у краі нарадзіла да іх у яго такую ж нянавісьць, як і да бальшавікоў. Яшчэ больш узрасло ў яго перакананьне, што ўсе „вызвольнікі“, як кажны зь іх сябе заве, роўныя. Першы довад – і ягоная родная, гэтак дарагая яму, вёска. Суцэльнае пажарышча з выступамі цагляных грудэў ад печэў ды абгарэлых тырчакі дрэваў, там-сям белыя крыжы, што старажаць косьці згарэлых жыхароў. Косьці бацькоў адшукаў ды пахаваў і Саўка сваімі рукамі...

Зьмяніўся й дзед. Пастарэў, прыкорчыўся. Толькі бадзёрасьць, упэўненасьць у прышласьць лепшага не пагасла ў ім, ды любасьць да роднае пушчы ня выветрыў подых старасьці.

Жыцьцё паклала свой адбітак і на тварах Пятруся й Міхася.

— Так, дзеці мае, я й жыў, так мне паслаў Бог Саўку для падтрыманьня мае старасьці, так пахаваў сваю старую Настую.

Пасья некаторага маўчаньня Міхась зьвярнуўся да дзеда:

— Вы, дзеду, казалі, што Ганя спачывае не адна. Як гэта?..

— А, раскажу, раскажу. Казаў той чалавек, гады насталі тыя,

што затуманьваюць крыху ўспаміны. Мо я адпачну, прыпомню. Ну, а як жа вы, дзеткі, дзе жылі? Можна б расказвалі, пакуль гэта я...

— Каб расказаць пра наша жыццё, трэба больш часу; праўда, да захаду сонца ня так далёка, то я ўспомню збольшага. Я думаю, што будзем мець часу й заўтра, – праз увесь час маўчаньня Пятрусь першы раз падаў свой голас.

— Хоць праўда, дзеці, ваш выгляд ужо гаворыць аб няхуцалым жыцці. Вы так змяніліся, што я на першы пагляд, запраўды, не пазнаў. Ваш выгляд паказвае на мужчынаў гадоў пад сорок, ці навет больш таго. А вы ж пакінулі мяне зусім дзяцюкамі, маючы яшчэ гадоў па дваццаць, ці ня праўда?

Дзед Пракоп не памыляўся. Хлапцы выглядалі на пажылых мужчынаў, тады, калі Пятрусь меў толькі трыццаць два гады, а Міхасю мінаў трыццаць трыці год жыцця.

Апошнія паўтара года шмат адбілася на іхным здароўі. Калючыя драты нямецкага палоннага лягеру моцна ўеліся ў косьці. І цяпер, раскаваючы аб гэтым, яны гарэлі гневамі, ня так навет на тых, пад чыёй палкай пераносілі мучэньне, як на тых, хто пастараўся ўпіхнуць іх сюды, як і шмат каго зь беларусаў.

— А што пра іх гаворыць. Паляк застанеца паляком. Што, можна скажаш, што яны немцаў паважалі, а таму стараліся рабіць розныя ўслугі ім? Не. Але ў гэтай нянавісьці да ўсяго беларускага, да адраджэнскага руху, стараліся выкарыстаць розныя падходныя моманты, каб вынішчаць праявы гэтага адраджэньня. – Пятрусь сплюнуў убок. – Мары аб „мацарстве” не даюць апомніцца ім, што пятля роўнага памеру вісіць і над іхнай галавой.

Пятрусь зь Міхасём не стаялі збоку ад беларускага руху, калі перайшлі мяжу Ўсходняе Беларусі з Заходняй. Сваёю дзейнасцый у арганізацыйным жыцці яны хутка прыцягнулі нях польскае паліцыі, а таму незадоўга былі ўжо вымушаныя хавацца ад Картуз-Бярозы ці горшага. А пасля трыццаці дзевятага году, папаўшы другі раз пад бальшавікоў, да самае вайны Саветаў зь немцамі жылі тым жыццём бяздомнікаў, як у першых днях, калі вымушаны былі пакінуць навуку ў Менску.

— І так, дзеду, праз усе гады прыходзілася толькі замятаць за сабою сьляды.

— За вас я й баяўся, дзеці, увесь час, як вы пакінулі пушчу. Але, казаў той, чалавек, які сьмела крочыць сваім шляхам, рэдка калі дарэмна прападае. Эх, дзеці, пры вас і я чуюся маладзейшым. Ну, а цяпер я раскажу вам. Восем гадаў тады, калі вы пайшлі з золакам, у той самы дзень пад поўдзень наляцела на маю сялібу больш дзесяці ўзброеных нячысьцікаў, ці як іх назваць. Я стаў прыглядацца, ці ня ўбачу таго майго госьця, Мікіту таго. Не знайшоў яго між імі. А мяне яшчэ папярэдзіла адна рэч перад гэтым, гэта зламаная стрэльба,

якую я знайшоў той жа раніцай недалёка ад гэтага месца, вось за тым пнём. Я гэта зацемиў, што гэтакая справа зь нечым вяжацца, а менавіта мне скочыла думка, што з тым Мікітам – напэўна ж ён прывёў тады – штосьці ёсьць. З думкаю, што гэтыя добра ня знаюцца з усім, што было ў нас, я стаў сьмялей адказваць на іхнія пытаньні. Хутка й выясьнілася, бо падчас допыту ў іх вынікла спрэчка, і адзін зь іх мусіць прагаварыўся й з гневамі кінуў пару словаў: „...да, он тоже такой бандзит, как і все ані...” Тут я зусім асьмялеў – пачаў гаварыць, што ўжо мне падабалася. Так яны нічога й не дабіліся, хоць яшчэ й прыходзілі сюды разоў колькі тым летам.

Аднаго дня, познай восеняй, я прыйшоў раніцай на магілку і, на вялікае маё здзіўленьне, знайшоў там чалавека, які ляжаў ніцма, уткнуўшыся тварам у пясок. Ён быў мёртвы. Адна рука, выцягнутая ўперад, так і застыла заціснуўшы ў жмені крыху пяску, другая неяк нялоўка была пад ім. Твар быў зарослы й чорны, як вугаль, вопратка парваная й брудная. Калі я перавярнуў закамьянелае цела й глянуў на тую руку, што была пад ім, я пазнаў, што яна была зломаная, бо была абкручаная ніжэй локця нейкай ганучай, а пальцы так і закамьянелі тоўстымі, апухлымі. У кішэнях нічога не знайшоў, апрача вось гэтае рэчы, — дзед выцягнуў з-за пазухі брудны скрутак паперы. – Цяжка было пазнаць, але гэта быў ён, Мікіта. Ведама ж, быў той, каго мучыла забойства Ганулі. Я й пахаваў яго, пахваў побач Ганулькі. Бог памірыць іх там... Для таго, каб ня кінуўся ў вочы каму-небудзь з тых нячысьцікаў другі насып пяску й ня спрычынілася гэтая справа да новых допытаў, я другога насыпу не рабіў, толькі крыж перанёс і паставіў пасярод іх, а таксама пасадзіў гэтую бярозку ў іхніх нагах. Гэты куст ружаў пасадзіў Саўка. Так, гэта й ёсьць той Мікіта, у гэтых паперках ён піша пра сябе й аб усім тым, што ён рабіў. Калі прыйшоў да мяне Саўка, я паказваў яму – ён чытаў мне. Ён яго знае, з аднае вёскі. З-за яго й Саўка перанёс шмат гора. Я думаю, і вас гэта цікавіць, а таму маецца паперкі, прачытаем разам.

Пятрусь узяў з рук дзеда скрутак паперы. З-за пушчы тым часам глуха даносіліся частыя ўзрывы.

— Апошні ліст з гэтага сшытка, як ён і прасіў, я перадаў ягонай маці. – Саўка на хвіліну задумаўся. – Як я прыпамінаю, то ён прасіў у маці выбачэньня.

Калі Саўка замоўк, Пятрусь узяўся чытаць словы Мікіты:

„Калі хто будзе чытаць гэтыя словы, дык ведайце, што ня пішу іх для гэтага, каб апраўдаць сябе, ці хоць бы каб вызваць у некага спачуваньне. Я ведаю, што апраўданьня няма для мяне.

Можа гэты сшытак трапіць у рукі падобных, як я – нявольнікаў няпраўды. Хай гэтыя словы будуць перасьцярогай для іх, хай яны памогучь ім апамятацца, агледзецца. Хай яны параўнаюць сябе, свае

ўчынкі, свае думкі з гэтымі, запісанымі тут. Яны знойдуць тут шмат супольнага, бо іх піша гэткі ж былы нявольнік няпраўды, што цяпер мае магчымасць глянуць назад, бачыць і судзіць зробленае.

Можа гэтыя словы будуць чытаць ахвяры мае нявольніцкае службы чужынцу ці такіх, як я. Можа гэтыя радкі памогуць ім зразумець, адкажуць на іхнае пытаньне: ‘Чаму? За што?’ Хай...”

Пятрусь, перагарнуўшы балонку, заціх. Ён стараўся разабраць размазаныя радкі – відаць, сшытак папаў недзе ў балота. Прышлося перагарнуць балонку.

“...Ня дай Божа быць адшчапенцам, выградкам у сям’і, у народзе. Такім, як я. Цяпер, шукаючы прычынаў гэтага, мне ўспамінаюцца словы Плешкова: ‘Пры чым тут маці? Трэба менш зьвяртаць увагі на маці...’ Так, ім гэтага й было патрэбна. Чаму я гэтага ня мог раней зразумець? Яны, падсоўваючы прыгожую мэту – шчасьце народу – заадно вучылі: ‘Зьвяртай менш увагі на маці, на народ’. Чаму? Цяпер мне ясна: бо хацелі рукамі такіх, як я, рукамі сыноў таго ж народу вынішчыць яго, вырваць з душы ўсё гэтае, каб пасья лягчэй было кінуць яго, абезгалоўленага, на пажыву сваёй імперыі. І цяпер я толькі зразумеў, што яны ня толькі бальшавікі, яны – расейцы. Раней мне гэта здавался абьякавым, раней я не заўважаў гэтае маскі...”

— Чалавек дайшоў да розуму... — Пятрусь адарваўся ад сшытка, моўчкі правёў вачыма ад куста ружаў да кучаравае бярозкі ў нагах магілак. Усе маўчалі. Дзедавы вочы снавалі дзесьці па вярхох дрэваў. Пятрусь тымчасам чытаў далей.

Пушча шумела. З гэтага шуму прабіваўся дзесьці воддаль часамі гул матору, раптоўная далёкая грукатня колькіх узрываў і зноў – пануры шум. Час спушчаў сонца ніжэй пад мяжу грэбня лесу й блакіту. Недалёка, дзесьці на адным з дрэваў каля берагу возерца, пераклікалася з рэхам зязюля. Калі шум пушчы прыціхаў і абрыва-лася „ку-ку” зязюлі, каля Ганінай магілкі чуўся выразны й раўнамерны голас Пятруся:

“...і так кроў нявіннае дзяўчыны лягла нязмытнай плямай на сэрцы. Гэтая кроў абудзіла сумленьне, прымусіла загаварыць...”

— І ты, Саўка, быў зь ім разам у турме? – Пятрусь перарваў чытаньне.

— Не. Адзін тыдзень толькі. Пасья апошняга допыту мяне ўкінулі ў другі заканурак, дзе я знайшоў Мікіту. Праз тыдзень нас вывезьлі.

“...Мянушка, якую я пачуў тады ў пушчы з вуснаў дзяўчыны, трапна пасуе для такіх, як я: нявольнік няпраўды. Так, я быў нявольнікам няпраўды...”

Пятрусь скончыў чытаць, устаў і разам зь Міхасём падыйшлі да ног дзвюх магілак. Пасья хвіліннага маўчанья ціхі голас Пятруся ўзьнёсся над магілкамі:

— Сьпі спакойна, блудны сыну. Тваё прадсьмяротнае прызнаньне й каляньне мо ўнявіняць цябе перад народам. Мо прабачыць ён табе, калі гэта прабачыць магчыма — сьлёзы й кроў тваіх братоў, сясьцёр і бацькоў. Сьпі, ахвяра няпраўды чужынцаў, сьпі, пакалечаны сыну нашае патаптанае зямлі... Маці-краіна, і ты, народзе, выбачце сыном тваім, што нясьведама трапілі ў сеткі няволі няпраўды крыважэрнага злыдня. Але вырадкаў, якія сьведама рэжучь па частках твае грудзі, Маці, якія сьведама прадаюць у палон Цябе, Народзе – над імі вынясі прысуд!..

Ціха. Нават і пушча прыціхла, каб добра расслухаць гэтыя словы, каб, дачакаўшыся канца іх, падхапіць іх гучным шумам, падняць увесь хваляй ветру й разьнесьці з канца ў канец па прасторах краю.

№15, лістапад-сьнежань 1948

Паўлюк Вазёрны

КАЛЯДЫ

(Апавяданьне. Урыўкі. „Жаніцьба Цярэшкі”.)

Паясьненне: „Цярэшка”, ці „Жаніцьба Цярэшкі” – гэта традыцыйная гульня моладзі, якая адбываецца штогод у паўночнай Беларусі (Пастайшчына, Глыбоччына, Дзісеншчына, Лепельшчына й г.д.) на Каляды.

У хаце музыка ня сыціхала ані на хвіліну. За пост запраўды ўсе выпасьціліся на танцы. Кожны стараўся нагнаць прапушчанае, таму й круціўся, забыўшыся й на абатуак, які так дорага прыходзілася набываць. Але на „Цярэшку” не забываўся з маладых ніхто – як хлапцы, так яшчэ больш дзяўчаты. Хлапцы абгаварвалі, як правесьці перашкоды, якія яны прадбачвалі з практыкі папярэдніх гадоў. Дзяўчаты падыходзілі да „Цярэшкі” з свайго гледзішча: якога „дзеда” ёй удалася злавіць, калі ня ўпэнена ў старога, ці тога, зь якім умаўлялася (хлапцы часамі стараліся зрабіць неспадзеўку для дзяўчыны і, загадзя дамаўляючыся з адной, уяўлялі гэтую ўмову другой); ці будзе „дзед” той, якога яна хацела; часта жадалася не адной паканкураваць з сваёю сяброўкаю. Але адкрыта не прызнавалася ні адна, што ўжо падрыхтавала ўсё для „Цярэшкі”. (...)

Здаецца, простая мэлёдыя „Цярэшкі”, але чамусьці сваімі гукамі хвалюе моладзь, чымсьці захопліваючым абагравае сэрца кожнага. Дзяўчаты ўкрадкай паглядаюць на хлапцоў, хлапцы ў сваю чаргу паглядаюць у вочы дзяўчатам. Хтосьці падсьпеўвае песьні „Цярэшкі”. У парозе перашэптваюцца жанчыны. (...)

— Дзеці, — Цярэнця, як абраны за „бацьку”, пачаў сваю прамову, —

прыступаючы да „жаніцьбы Цярэшкі”, як „бацька”, вітаю сваіх сыноў і дачок са сьвятым днём ды з самой „Цярэшкай”...

У хаце было ціха. Прыгожа выглядалі шэрагі моладзі, што стаяла прыгатаваная да пачатку абраду. Дзеля таго, што параў было вельмі шмат, і не хапала месца ў хаце, моладзь была пастаўлена ў чатыры шэрагі: ад сьценаў – хлапцы, унутры – два шэрагі дзяўчатаў, кажная зь якіх была павернута тварам да свайго хлапца. Кажны хлапец стаяў насупраць свае „бабы”. Цярэнця, як „бацька”, стаяў з сваёй „маткай” асобна, у галаве. Музыканты заставаліся на сваім месцы. У парозе мясьціліся жанчыны й мужчыны.

Калі Цярэнця скончыў гаварыць, музыканты зайгралі „Цярэшку”. Усе адступілі да сьценаў, даўшы вольнае месца на хаце, на якім павінна была адбывацца „жаніцьба” кажнае пары асобна. Дзяўчаты павярнуліся тварам на хату, кажная дзяўчына аперлася плячыма да грудзей свайго „дзеда”. Пачалося.

Пачынаецца з таго, што маладая пара (першая – „бацькі”), узяўшыся пад рукі, выходзіць на круг, і, гуляючы, сьпяваюць песьні. Песьні сьпяваюцца розныя, але толькі тыя, якія прысьвечаны „жаніцьбе Цярэшкі”. Музыкі йграюць „Цярэшку”.

*„Баба”: Цярэшка-Цярэшачка,
Цераз бор дарожачка,
Бітая, таптаная –
Я ў мамкі каханая.*

*„Дзед”: Цярэшка чаху-чаху,
Што нясец у мяху, мяху –
Для хлапцоў славецкі маю,
Дзяўчатам – пярсьцеўкі даю.*

*„Баба”: Ой, бяда, бяда мне, беда:
Далі мне старога дзеда,
А я – маладзенькая,
Бабка удаленькая...*

Гэта спэцыяльна, каб пасяброўску падсьміхнуць старога хлапца.

*„Дзед”: Не бядуй, бабулька мая,
Не такі стары ўжо я –
Старасьць не марнуе мяне,
Патраплю пацешыць цябе.*

Пасьля адзін ад аднаго ўцякаюць, хаваюцца за другімі парамі. Хлапец або дзяўчына мусяць злавіць адзін аднаго.

*„Баба”: Не ўцякай, дзядулька, трушком:
Завяла сьцежку сьняжком –*

*Паднясі бабульку сваю,
Пашкадуў ты ножку маю.*

*„Дзед”: Старым ты назвала мяне,
А цяпер завеш да сябе.
На дварэ сьнег круціць імглою –
Застануся я, бабка, з табой.*

Элавіў. Цалуюцца... Канчаецца танцам, найбольш прынята — „Лявоніхай”.

Так адна за другою „жэняцца” пары. Сьпяваюць, сьмяюцца, танцуюць, а „бацька” багаслаўляе сваіх „дзяцей”. Пацешна атрымоўваецца ў „рэкрутаў”, якія першы раз прыймаюць удзел. Песьні нясьмелыя, а як даходзіць да пацалунку, пастаяць, зачырванюць, цмокнуцца, як гаварылася, „з-за вугла” або й зусім разьбягуцца.

У парозе жанчыны давалі ацэнку кожнай пары. Больш цанілася тая пара, якая сьпявала больш песьняў і прыгажэйшыя. Сьмяхота пабіў рэкорд усім хлапцам, бо засьпяваў сваёй „бабе” песьняў зь дзесяць, складзеныя ім самым. Ад ягоных песьняў уся хата гудзела віхрам сьмеху. Нарэшце закончыла самая маладзейшая пара, па ліку аж сорок трэйцяя. Агульны вальс, пасля чаго пачалі разыходзіцца, каб падрыхтавацца да другога часткі „Цярэшкі”. З свае вёскі хлапцы й дзяўчаты дый маткі пакідалі хату, але з далейшых вёсак „бабы” заставаліся, адправіўшы сваіх „дзядоў”, каб захапіць прырыхтаванае ім маткамі да стала. Заставаліся й тыя, хто ня прыймаў удзелу. У гэты час перарыву, хоць і ня йгралася, гульні й песьні ня сьціхалі.

Праз каторы час пачалася другая частка. Сталы, пакрытыя белымі настольнікамі, расстаўляліся ля сьценаў. Дзяўчаты — „бабы” — ставілі прынесеную закуску, а хлапцы — „дзяды” — ставілі гарэлку. Стол асобна, ці два, стаўляўся для „пасынкаў” – тых, хто ня браў удзелу ў „Цярэшцы”. Закускі хапала, а гарэлку хлапцы-„пасынкi” ставілі сваю.

Сеўшы за стол, пачыналі бяседаваць: музыкі – іграць, дзяўчаты – сьпяваць, хлапцы – дзяўчатаў забаўляць. Сьмех, забава. Не застаюцца збоку мужчыны й жанчыны – таксама запрашаюцца маладымі да стала.

— Дай Божа, каб мы старыя маглі бачыць вас, дзеці, заўсёды такімі вясёлымі й шчаслівымі.

— Дай Божа...

— Э, мой зяць не шкадуе мне гарэлкі, знае, што ня раз спаткаемся...

— Я й ня знаў, што мая нявестка жыве п асуседзку.

— Лявон! Мне ўжо прыйдзецца па Калядах заглянуць у тваю хату. Як ты, Цярэнця, думаеш?

— Нездарма ж мы яго пасадзілі на покуці, дзядзька. Ды ён і сам ужо прызнаўся, бо старэць надакучыла.

За адным сталом колькі хлапцоў ціха гутарылі.

— Цікава, што яны не паказаліся больш. Хіба запіліся, ці пабаяліся?

— Што, і ў вас хто заводзіўся біцца?

— Ах, ты, праўда, ня знаеш, бо прыехаў, калі іх ужо ня было. Ды тут прыходзіла пару такіх супчыкаў. Праўда, двух навет з нашае вёскі.

— Мы ў сваёй вёсцы хацелі „жаніць”, але калі ўбачылі, што справа выходзіць кепска, пакінулі іх і прыехалі да вас. Таксама прыцягнулася было колькі валацугаў зь мястэчка, дый сваіх пару знайшлося.

— Хто местачковы быў?

— А ты думаеш, я іх ведаю? Там жа хапае рознае сволачы, што наехала туды. З сваіх, праўда, быў адзін, што працуе ў нейкім бюро.

Хтосьці з сваццяў зацягнула песьню:

Выпіла, закусіла,
Сама сябе пахваліла...

І зноў гутаркі, сьмех. Хоць ужо позна, каля пяці гадзінаў раніцы, але моладзь пра дом яшчэ ня думае. Вынесшы сталы, закруцілі зноў у танцах.

Надварэ віднела, калі пачалі разыходзіцца. Марозны ранак вітаў змучаныя, але вясёлыя маладыя пары. Усход гарэў ружова-чырвоным полымем сонечнае зары, высыпаў бліскучымі шкелцамі замеценыя за ноч дарогі й сьцежкі, адбываўся тысячамаі іскраў вакол на полях. Прытуліўшыся адзін да аднаго, „жанатыя” аддаляліся ад Апанашавае хаты, адучваючы радасьць і цяплыню, што пакінула гэтая ноч у сэрцах, прынёшы забыцьцё аб страшнай штодзёншчыне /савецкай 1930-х гадоў/.

№16, студзень 1949

Алесь Галубіцкі

ГАЛУБІЦКАЯ ПУШЧА

(Нарыс)

Шчасьлівыя, бясклопатныя гады дзяцінства. Колькі радасьці ў пазнаваньні штораз іншага, штораз новага й далейшага. Якім прываблівым здаваўся той „канец”, дзе на даляглядзе сутыкалася неба зь зямлёю, і далей, здавалася, нічога ня было. І толькі зь бегам часу гэтае кола становілася шырэйшым, сьвет здаваўся большым, бо ж няпраўда, што зямля канчаецца на пагорку за вёскай, калі глянуць адтуль, дык яшчэ нейкі лес відаць і толькі мусіць там ужо канец, бо й

сонца якраз адтуль узыходзіць. А хто найбольш знае аб усім, дык гэта, бяз сумніву, бацька й маці.

— Мама, а што там за лесам, куды плыве гэтая рэчка, хто гэта ваду зь неба лье, ці сонца таксама сьпіць? – трымаючыся за хвартух маці, пытаецца заўсёды ўжо „вялікі”, як пацяшае яго маці, хлапец.

А далей – мала ўжо пачуць і паверыць словам, хочацца самому пабачыць. Тады пачынаюцца бесьперапынныя просьбы: „Тата, вазьмі мяне з сабою на возера, вазьмі на рынак, я паеду з табой у лес, татачка міленькі”.

Прыпамінаюцца тыя ўсе просьбы, якімі дакучаў я свайму бацьку, будучы „ўжо вялікім”. І мо нічога так больш ня было для мяне таямнічым і годным пабачаньня, як пушча. Ды й нічога дзіўнага – пушча была ў нас частай тэмай усіх гутарак старэйшых. Летам – касіць сена на балотных лугах, восеньню – у грыбы й ягады, зімою – па дровы ды па сена – ехалі туды сяляне.

Аж прыйшоў нарэшце даўгачаканы дзень – мяне бацька ўзяў із сабою ў пушчу. Гэта было вялізарнае падарожжа ў нязнанае. Праўда, тады, яшчэ дзіцячай душою, я ня мог адчуць і зразумець тае прыгажосьці ляснага каралеўства, але замест гэтага яна зрабіла на мяне незацёртае ўражаньне сваёй веліччу. Калі ж мне прыходзілася чуць у казках бабулі аб такіх адлегласьцях, як „за сямю марамі, за сямю гарамі”, дык мне, пабачыўшы пушчу, лёгка было прадстаўляць іх: яны былі мне такімі вялікімі, як адлегласьць ад нашае хаты да самае сярэдзіны пушчы. Зразумела, што ўсе тыя цуды, каралі, князі, рыцары, палацы, замкі, чараўніцы, разбойнікі мусілі быць таксама недзе ў самай сярэдзіне пушчы, куды дарогі ня знаў ніхто, хіба толькі мой бацька ды маці.

Дваццаць пяць кілёметраў на ўсход ад Глыбокага пачынаюцца вялізарныя лясы. Яны суцэльна пакрылі агромністую плошчу зямлі. На поўнач – цягнуцца амаль да самае Дзвьіны, на ўсходзе Лепель дасягаюць, ды на поўдні губяцца ў прыбярэзінскіх тапелях і балотах. З гэтае ляснае краіны бярэ свой пачатак Вула, што цячэ ў Дзвьіну, тут у дрыгвянай твані й асоках нарадзілася й Бярззіна, ды не пасябраваўшы з Вулай, пацягнулася на поўдзень, а толькі дагадлівыя людзі прымірылі іх, злучыўшы Бярэзінскім каналам.

Ня маюць свайго назову гэтыя лясныя абшары, іх завуць проста пушчай. У нас называлі Галубіцкай пушчай, ад мястэчка Галубічы, мінуўшы якое ўжо здалёк можна бачыць сінюю стужку лясоў. Гэты назоў быў хутчэй мясцовым і адносіўся толькі да тае часткі пушчы, што ляжала з боку Галубічаў.

Калі толькі знойдзешся ў цені кронаў першых дрэваў, дык навет і думка ня прыйдзе, што гэта ўжо пушча. Нічым тут ня розьніцца ад звычайнага гаю. Але дарма, гэта толькі пачатак. Мінеш Крыжоўкі –

асаду, некалькі год таму паўсталую, мінеш Чыстую – стары засьценак над рэчкай Чысьцянкай, дарога замяніцца нявыразнымі сьцежкамі, і толькі тады зразумееш, што гэта ня гай, і ня звычайны лес. Стрункія хвоі й сосны заглядзеліся ў неба й ня бачаць, што робіцца ў падножжы іх. А тут маладняк зросься густою масаю й таксама навывперадкі ймкнецца сьлядамі бацькоў. Ды толькі слабейшыя, адсталыя ў перагонках, здушаныя цемрай нізоў, гінуць, ападаюць на тоўсты кажух лісьця й ігольля. Іх лёс падзяляе часам і стары жыхар, зможаны раптоўна праляцеўшай бурай, ці зражаны пяруном. Пасьля свайго скону ён доўга яшчэ сьвеціць страшнай ранай ўлому. На ніжэйшых мясцох усё змяшалася, зьвілося, пераплялося з сабою. Тут пад аховаю старых вольхаў, асінаў, бярозаў кустамі папрысядалі: ляшчыннік, алешнік, чарэмха, рабіна, утвараючы непраходную жывую сьцяну лісьця й гальля. Сюды й сонца амаль ніколі не загляне й вечная вільгаць спавівае ўсё, ды цягне адтуль дурманячым пахам гнілога зелья й лісьця. Доўга тут не пабудзеш – зробіцца чамусьці ніякава, нібы ў галаве закруціцца й хутчэй пастараешся выбрацца адгэтуль на дняўное сьвятло. А калі захочаш пабачыць і сонца, дык трэба падацца ўбок і тады, перабраўшыся па спаракнелых кладках, ці проста ўброд церазь невялічкі забалочаны ручай, што цячэ каля Вітаўкі, і ўбачыш дзіва вялікае: абарвуцца гушчары, як нажом урэзаў, і вочы самі пабягуць у даль, не сустракаючы сабе апоры – навокал бязмежным зялёным стопам разлягліся пушчанскія лугі-галікі. Якая шыр, прастора, гладзь! Каб як хацеў, ані канца, ні краю не пабачыш, толькі дзе-ні-дзе на паасобных купінах – маладзенькія бярозкі, быццам дзеці, што веснавым дзяньком выбеглі на лужок, рассыпаліся й пагубіліся ў моры зелены балотнае травы. Тут навет і яны розняцца ад звычайных, ускормленых і ўзгадаваных у зацішшы прылеску ці спакойнага яру, бярозак. Ня глядзячы на сум адзіноты, яны здаюцца вечна маладымі, хаця мо й ня так пышна разьвітымі. Павее лёгкі вецярок і загуляе высокая па пояс трава вазёрнымі хвалямі. Здаецца, так бы й пакаціўся па гэтай пахваляванай гладзі. Але ёсьць і такія месцы, дзе хай цябе Бог бароніць ад гэтакага кроку, калі ты апынуўся першы раз тут, бо не патрапіш яшчэ й разгледзецца, як ужо ногі прарвуцца праз тонкі слой травянога перагною, а там чорнай мазьзю ўзварушыцца бяздоньне. Ды колькі ўжо ахвяр пацягнула яно да сябе! Толькі потым сівымі начамі блукаюць іх цені па галіках і жах наводзяць на начлежнікаў-касароў.

У кожную пару году лес жыве пасвойму: інакш вясной, інакш летам і зусім розьніцца ўвосень ці зімою. Ён заўсёды аднак чаруе сваё саблівым прыгаством данае пары. Як толькі павеюць першыя цёплыя паўднёва-заходнія вятры – працяжны шум пракоціцца над пушчай – яна прагнулася зь зімовага сну й поўнымі грудзьмі-каронамі

дрэваў удыхнула веснавое паветра. У гэтым шуме ўжо няма тае нуды й жаласных тонаў завывання восеньскімі й зімовымі начамі. Ад чубкоў вяршыняў і да сплётаў карэньняў прадрыжаць дрэвы роскашай прабуджэньня. І найперш на палянках, а потым у менш густых месцах зазелініцца траўка й ягаднік. Толькі ў самых глыбінях пушчы брудным потам абліваецца пачарнелы сьнег. Рачныя ручайкі забурляць пад кустамі алешніку й лазы, але ня доўга ім цешыцца свабодай адзіноты, бо вось-вось і Чысьцянка, што так паважна й горда, быццам шануючы сваю старасьць, нясе мутныя воды. А на галіках засінее запраўднае мора, зь якога толькі абтокамі выныраюць рэдкія стругі (струга – вышэйшае месца на галіках, часта парослае дрэвам). У лесе, дзе ўжо крыху падсохла, між сплётамі карэньняў замільгаюць рознакалёльнымі вочкамі першыя кветкі. Загамоняць гушчары цікавымі навінамі толькі што прыбылых з выраю крылатых жыхароў вяршыняў, а ўнізе заварушыцца сталае жыхарства нораў, вываратаў, дуплаў, бярогаў. На гнілы пень успаўзе гадзюка і, скруціўшыся ў кольцы, грэецца на сонцы. Выйдзе на палянку стадка козаў, падыйдзе лось да вадапою. Мільгне нявыразны цень бобра ў прыбярэжнай гаці. Пройдуць сваёй сямейкай вяпрукі на знанья сабе жыровішчы. А там, у дзікім звоі гальля, гнеўна замурлыча рысь, калі пабачыць сільнейшага за сябе, грознага ўладара нетраў – мядзьева.

Надыходзіць лета, і пшуча, паступова перажыўшы першыя радасьці, прыціхае. Толькі раніцай, калі вяршыні купаюцца ў золаце першых праменьняў сонца і зьзяюць брыльлянтамі росаў паляны, пачуеш яшчэ говар птушак. Але ўжо пад поўдзень пушча перастае навет дыхаць. Замірае ўсё ў нейкім мляўкім бязруху гарачыні. Навет дзікія пчолы, якіх тут так шмат, здаецца, прыцішаюць тэмп свае працы. Дый працавітыя мурашкі павальней рухаюцца ў гэтым часе. А зь неба капае жар, ад якога навет сьвежыя заўсёды галікі сумнеюць.

Карацеюць дні. Няўгледная рука шчодрассыпае свае дары й пэндзлем восені перамалёўвае зелень у яскравыя хварбы дастатку й багацьця. Усімі адценьнямі колераў загараецца лісьце на дрэвах перад сваім сконам. Унізе – грыбоў усякіх мноства: тут сыраежкі выстраіліся ў радкі, лісічкі ў кучу на нараду зыйшліся, паяцамі красуюцца мухаморы, апенькам месца не хапіла – зьбіліся цеснай грамадкай, ды аж на гнілы пень узабраліся; а над усімі ўладар – горды й стройны баравік. А навакол – чарніцаў, брусьніцаў, журавінаў – хоць вазамі вазі. Хутка між імі пачынаюць ірдзецца залатыя плямкі лістоў, што ўжо пад вастрэйшым подыхам ветру зь ціхім шэлестам падаюць уніз.

Сонца ўжо не заглядае на паляны. Пасумнеюць бары, гушчары, тапелі й галікі. Доўгі яшчэ час нудна шуміць пушча і ў ейным шуме чуецца нясьмелая просьба аб надыходзе чагосьці новага. Аж нарэшце глыбокі стогн пранясецца над ёю, а назаўтра – бачыш, белым кажухам ап-

ранулася пушча. Цяжка зьвісаюць лапы ёлак пад яго цяжарам. Белымі стагамі застылі кусты. Пухам атуліліся нетры. Ад навакольнае цішыні ваўкі – адзін, потым другі, трэйці — на ўловы да людзкіх сядзібаў зьбіраюцца. Роўным шнурком выцягнуліся сляды лісіцы, што пад завяным вываратам сваю гаспадарку вядзе. Выйшаў лось на паляну, сумна пазірае навокал – цяжкія часы насталі для яго. Ад навакольнае цішыні аж у вушох зьвініць. Толькі час ад часу застуквае дзяцел, ды на галіках засьвішча вецер у гальлі адзінокае бярозкі.

Мінаюць дні, гады, вякі. Шмат чаго зьмяняецца на сьвеце. Гіне адно, прыходзіць іншае. Толькі пушча шумела стагодзьдзі таму назад, шуміць цяпер і будзе вякамі яшчэ шумець. Пробавалі чужынцы парушыць супакой яе, зьнішчыць, рабаваць, але яна заўсёды гаіла свае раны. Гінулі чужынцы, а яна стаяла. Свайму народу давала заўсёды надзейны прытулак і абарону перад ворагамі. Яна й цяпер асталася яму вернай.

№6, 1 сакавіка 1948

Алесь Галубіцкі

ПАМЫЛКА ЛЁСУ
(Апавяданьне)

Пятніца для Міхася Зарэчнага, як і наагул для ўсіх вуглякопаў, была заўсёды днём напоўсьвяточным. Ужо ад другое гадзіны закончваецца праца: моўкнуць паступова трансфарматыры, маторы, буравы; коцяцца ўніз пад шыфт апошнія наладаваньня цягнікі, і толькі яшчэ галоўны канвэер працягвае свой манатонны шум, які аднак таксама абрываецца з тым момантам, калі ад шыфту данясучца шэсьць прарэзьлівых, але як жа мілых вуху вуглякопа, званкоў. За роіцца тады каля шыфту. З гэтага моманту ўсё йдзе з маланкавай хутчынёй.

Не агледзіцца таксама й Міхась, як яго ліфтам выкіне на паверхню, дзе навет звычайная шэрасьць ангельскага восенскага адвячорка здаецца красуючай травенскай раніцай. Пасьля йдзе атрымоўваньне тыднёвай платы, здаваньне лямпы й працоўных нумароў, кубак кавы ў кантыне, плаўны рух „бусу” /аўтобуса/, а наперадзе – сьвята аж да панядзелка.

У вадну з такіх пятніцаў Міхась чуўся лепш, чымся калі. Ці гэта было звычайнае й зразумелае задаваленьне, як заўсёды, калі, пасьля адпрацаванага тыдня, ён мае перад сабою два вольныя дні? Не. Ён ведае, што сяньня – нешта асаблівае. Нешта, чаго сам не патрапіў бы ні назваць, ні акрэсьліць. Мо гэта навет ня радасьць, а прадчуваньне

нечага, што мае надыйсьці, мае стацца. Прытым гэтае таямнічае „нешта“ як быцца яму крыху знаёмае, мо ўжо калісьці перажыванае, але не перажытае; яно мусіла да гэтага часу драмаць у глыбіні ягонае душы, прыкрытае шэрым пластом забыцьця, складзенага з адляцельных у незваротнасьць хвілінаў, дзён, гадоў.

Хуткімі скокамі Міхась прабег па сходах у свой пакой, у якім ён жыў разам із сваім земляком, Антосем Харэвічам. Антось таксама цяпер працаваў вуглякопам, і калі некалькі месяцаў назад яны сустрэліся й пазнаёміліся, пастанавілі й жыць далей разам. Іх толькі двух беларусаў было ў гэтым гарадку і гэта, бязумоўна, яшчэ больш іх злучыла – яны жылі цяпер з сабой, як два родныя браты. І хоць сваім характарам і поглядамі на жыцьцё яны былі супрацьлеглымі палюсамі, аднак гэта ў ніякай меры не стаяла на перашкодзе да іхнага цеснага сяброўства.

Міхась Зарэчны быў сярэдняга росту. Рысы ягонага твару былі крыху завойстраныя й адначасна ў іх была адбітая лёгкая задума, цёмна-шэрыя сумныя вочы яшчэ больш адценьвалі гэтую задуменнасьць.

Антось Харэвіч, хоць малодшы на два гады, быў вышэйшым і мацней збудаваным за Міхася. Вечная бястурботная ўсьмешка на ягоным твары была жывым кантрастам Міхасёвае задуменнасьці. Міхась ніколі ня бачыў, каб Антось калі сумаваў; Антось жа быў заўсёды прыемна здзіўлены, калі яму ўдавалася бачыць Міхася ў настроі, падобным да ягонага, Антосевага.

Памыўшыся й зьмяніўшы вопратку, Міхась перайшоў у сталовы пакой да свае гаспадыні. Яго крыху здзівіла адсутнасьць Антося, які, працуючы гэты тыдзень у начной зьмене, звычайна спаў да ягонага прыезду; абед звычайна елі разам. Гаспадыня таксама не магла сказаць нічога пэўнага; бачыла яго, як сьпяваючы бег па сходах уніз, кудысьці сьпяшаючыся. Мабыць на горад. Ні ягонае падсьпеўваньне, ні сьпех, зразумела, не маглі зьвярнуць ейнае асаблівае ўвагі: гэта звычайная рэч у Антося. Міхась доўга не затрымоўваўся над прычынай адсутнасьці сябры: ці мала што магло пацягнуць яго на горад. Найважнейшае цяпер было хутка зьесьці абед, каб нарэшце ўзяцца за „пошту“. А звычайна ж у пятніцу, апрача лістоў, яны атрымоўвалі газэту, сваю беларускую газэту і, бязумоўна, гэты факт прыдаваў яшчэ больш сьвяточнасьці пятніцы – асабліва для Міхася.

Разлёгшыся выгадна на канапе, Міхась прыкурываў цыгарэту й узяў у рукі з набожнай асьцярожнасьцяй газэту. Усё, што тычылася палітыкі й агульна-сусьветных падзеяў, яго цікавіла найменш – гэта можна заўсёды даведацца з ангельскае прэсы, а вось самае галоўнае – гэта справы беларускія, жыцьцё эміграцыі, праблемы нацыянальнага характару й іншыя. Забыўшыся аб усім, ён надоўга ўглыбляўся ў

чытаньне радкоў. Чытаў калёнку за калёнкай, часамі вяртаўся й перачытваў паўторна нейкае месца, стараючыся як найбольш плястычна адтварыць у думках сэнс прачытаных радкоў.

І вось канец. Засталіся толькі „Пошукі”. Яго ніхто ня мог шукаць і ён нікога. Але, тым ня менш, Міхась заўсёды ўважна пераглядаў і гэтую рубрыку. Таксама й цяпер. З дробных радкоў выразна выдзяляліся імёны шуканых і тых, хто шукае. І вось унізе ўжо толькі два апошнія радкі:

„Знаёмых зь Дзісеншчыны шукае Зіна...”

Літары прозьвішча, якое наступала за імём „Зіна”, раптам зьніклі перад вачамі Міхася; ён прымкнуў павекі. Калі па хвілінным хаосе ў думках ён адчыніў іх, здолеў заўважыць дзье рэчы: пасья імя паасобныя літары ўкладаліся ў стройны радок так знаёмага прозьвішча, і другое – газэта, а мо ягоныя рукі, лёгка дрыжалі. У грудзёх адчуўся глухі боль, аднак у гэтым болі было нешта так салодкае, дарагое. І ён рэхам даўно мінулага прадзіраўся скрозь пласты забыцця, змушаў Міхася вярнуцца ўсімі сваімі думкамі да тых дзён.

...Зіна, Зіна Лявіцкая...

Ці ён мог спадзявацца калі-небудзь, што яна таксама тут? Праўда, не ў Ангельшчыне, але ўсё ж на Захадзе, а гэта ж галоўнае, абы ня там...

А ці яна думае ба ім? Мо ўважае, што яго даўно няма між жывымі?.. Хто ведае... Гэта ж тады так выйшла, што навет ня мог пабачыць яе й разьвітацца. Праўда, зь Нямецчыны ўжо напісаў да яе, але ж хутка пасья гэтага яго ўжо ня было ў Нямецчыне, а адтуль ня мог пісаць. Ці яна кахае яшчэ?.. Зіна, Зіна...

У дзверы нехта пастукаў. Увайшла гаспадыня. Яна хоча пайсьці ў горад, і як прыйдзе Антось, абед для яго, як заўсёды, хай сам возьме. Добра, ён, Міхась, скажа яму.

У цэлай кватэры запанавала цяпер нічым не парушаная цішыня. Міхась адлажыў газэту, якую да гэтага часу трымаў у заціснутай руцэ. Зрабіў некалькі крокаў па пакоі ды затрымаўся ненаважана. „Што рабіць? Пісаць ці не?” – адзіная думка, якая цяпер ні на момант не хацела пакінуць яго. „Але ж гэта амаль пяць гадоў з таго часу – ці варта цяпер” – стараўся безь перакананьня ўгаворваць самога сябе. „Аднак...” – і гэта маленькае „аднак” перакрэслівала тыя пяць гадоў, што разьдзялялі яго зь Зінай. Калі б яшчэ ўчора хто-небудзь папытаў яго, ці кахае ён каго-небудзь, то запраўды мусіў бы застанавіцца над гэткам пытаньнем. Сяньня йнакш. Як пад лагодным подыхам вясны пачынае зелянець жытнёвая рунь, ператрываўшы пад сьнегам суровыя месяцы зімы, так і Міхась зь сяньняшнім днём адчуў гэткае подых: пяцігадовыя сьнягі таялі з кожным момантам...

Ня ведаў, як пачынаць. Навал думак вірам кружыўся ў галаве.

Столькі б хацелася ёй напісаць – аб усім-усім: як сумаваў, як мучыўся, як у думках быў заўсёды разам зь ёю, як кожны год штотраз больш адносіў яго ад яе, як пасья толькі дзесьці ў закаморках душы засталася нічым не аснованая надзея й бясконцы сум.

„Мая Зіначка!“ – крыху дрыжачая рука павольна вывела радок. Пад ім нарасталі іншыя, гарачыя, радасныя. Лісток паперы хутка запоўніваўся.

„Пяць гадоў мінула ад таго часу, калі я бачыў Цябе апошні раз. Сяньня я Цябе бачу зноў гэткай, як пакінуў; гэтыя гады ня сьцерлі мне так дарагога, найдаражэйшага вобразу. Зіна, ці Ты яшчэ памятаеш...”

Міхасёва рука на момант спынілася, а думкі паплылі да таго вечару, які быў для іх апошнім, хаця ў той час аб гэтым і ня ведалі. Гэты вечар... Ня пісаў бы ён сяньня гэты ліст, калі б яго ня было. Але вечар быў.. Зімовы, ціхі, месячны. Ясна асьвечаная заля настаўніцкае сэмінарыі. Музыка, сьмех, жарты: маладосьць шумела.. пенілася, кружыла галовы. Тады якраз ён наважыўся сказаць Зіне тое, што спачатку стараўся скрыць навет перад сабой, і што гэтак мучыла й не давала супакою. Ня было ўжо ніякага сумніву, што ён кахаў. Кахаў сваім першым каханьнем. А яна? Часамі быў пераконаны, што й яна таксама, іншым ізноў разам сумняваўся ў гэтым і мучыўся. І вось гэты вечар павінен быў прынесці нейкую пэўнасьць, хоць бы яна была... і непамыснай для яго.

Бясконцым сумам заліваліся йскрыпкі, паўтараючы рэфрэн знаёмага танго, і ў ягонай душы зь ня меншым сумам нешта хвалявалася, віравала й выростала ў безнадзейнае – „а што, калі не кахае?..” Яны маўчалі. Ейная галава спачатку нясьмела, аднак гэтак жа даверліва схлілася, дакранаючыся да ягонага плячука, валасы ейныя пяшчотна краналіся ягонага твару. Пасья ціхі шэпат: „Чаму вы такія сумныя?..”

— Я... я кахаю адну... — пачаў ён тады, — а яна, здаецца, мяне не...

Зіна падняла галаву, глянула яму нясьмела ў вочы й няўпэўнена адказала:

— Яна нядобрая, калі не кахае вас.

Маўчаньне. Зіна аб нечым напружана думала.

— Яна ня можа быць нядобрай... — вяртаючыся зноў да перарванай гутаркі, запырэчыў Міхась, гледзячы ёй у вочы.

— Так, ня можа, яна вас не кахае, а вы абараняеце яе... А хто яна, скажаце мне?

У гэты час скончыўся танец і Міхась, падзякаваўшы, затрымаўся ненаважана. Зіна аднак, затрымаўшы ягоную руку ў сваёй, зь ціхай, ледзь ня дзіцячай просьбай сказала:

— Выйдзем адгэтуль, вы мусіце сказаць мне, хто яна.

Яны выйшлі ў карыдор. Ён думаў, як ёй сказаць, яна амаль з баязьлівай нецярплівасьцяй глядзела на яго. Не заўважылі, калі апынуліся ў сваёй клясе. Сюды ледзь даносіўся шум забавы.

— Ці вы думаеце, што яна запраўды нядобрая?

Ён у лагодным сьвятле месяца, што кідаў свае праменьні ў цёмную клясу, глядзеў ёй у вочы.

— Калі яна вас не кахае... — няўпэўнена пачала Зіна.

Ён перарваў, узяўшы ейныя рукі ў свае, горача:

— Ці ж я гэтак кахаў бы цябе, Зіна, калі б ты была нядобрая? Зіна...

А ці ты...

Спачатку, быццам не разумеючы, яна разгублена глядзела на яго. Потым зразумела:

— Міхась, ты... вы... ты мяне... гэная „яна” – гэта я?..

Ён чакаў адказу. Але Зіна нічога не казалася. Толькі моцна прыціснулася да ягоных грудзей, ейныя рукі, павольна, але станоўка працягнуліся ўгору й моцна абвіліся на ягонай шыі. Ён не чакаў больш адказу. Ён знайшоў яго на ейных вуснах. Адказ на ўсе сумлены.

— Міхась, — пачала яна па нейкім часе, — але ж гэта ты гэтакі нядобры: як ты мог так доўга мучыць мяне няпэўнасьцяй, ці ж ты ня бачыў, што я цябе ўжо даўно кахаю?

Ён маўчаў, толькі ўсьмешка шчасьця ня зыходзіла зь ягонага твару.

„Зіна”, пісаў ён далей, „як Ты ўважаеш, зможам мы зацерці гэтую памылку лёсу, гэты памылковы перапынак? Зіначка, пішы як найхутчэй, бо цяпер ужо нам нічога не стаіць на перашкодзе да нашага шчасьця. Дык пішы, чакаю. Бавый. Твой Міхась”.

Ён толькі што збіраўся гатовы ўжо ліст аднесці на пошту, калі ўнізе раптам загрузацела: нехта хутка бег па сходах уверх. Адчыніліся дзьверы й у пакой віхрам уляцеў Антось. Ён зрабіў пару камічных скокаў па пакоі, падбег да Міхася, штурхануў яго некалькі разоў кулакамі пад бок, наляту скінуў плашч, кінуў яго на ложка і, урэшце пабачыўшы, што Міхась углядаецца на яго із здзіўленьнем, крыкнуў з усяе сілы:

— Эй, дружа, сьвет прыгожы, жыцьцё чароўнае, я шчаслівы – давай музыку!

Падбегшы пад радыё, пачаў майстраваць, і за момант у пакоі загрымела румба, у такт якой, стараўся скакаць Антось. Міхась прысеў на ложку й заліваўся сьмехам. Сяньня ён таксама ня супраць быў бы разам з Антосем скакаць, сьпяваць, гуляць, вяр’яець. Нарэшце ён спыніў Антося:

— Хопіць, хопіць пакуль што. Ведаеш, я хацеў бы цяпер выйсьці на горад, але пачакаю покуль зьясі абед – хачу табе нешта вельмі цікавае расказаць. А дзе ж гэта ты быў праз увесь гэты час? Дый настрой у цябе супэр-надзвычайны.

— Стой, не сьпяшайся, усё папарадку. Перадусім паесьці.

Пасьля абеду Антось закурыў цыгарэту й прайшоўся пару разоў па пакоі. Міхась у гэтым часе стаяў ля вакна й думаў, з чаго тут пачаць: ці ад Зінінай абвесткі ў газэце, ці ад вечару перад пяцьцю гадамі.

— Ведаеш, Антось, — пачаў ён, — раскажу табе нешта вельмі цікавае. Штопраўда, дык гэта справа можа занадта інтымная, але ж у нас з табой гаворыцца ўсё.

— Пачакай, — адкінуўшы цыгарэту, падбег да яго Антось, — ты мне даруй, але, брат, я табе перш раскажу нешта цікавае, я ўжо проста не магу ўцерпець. Я коратка.

— Ну-ну, — Міхась з усьмешкай кіўнуў галавой.

— Слухай. Вось жа даўно-даўно, здаецца каля двух гадоў назад... — пачаў ён, ды тут жа й спыніўся. — Не, я ня так пачаў, трэ наадварот, — пры гэтым кінуў вачыма на стол, заўважыў газэту, узяў яе ў рукі й гледзячы на апошнюю бачыну, гаварыў. — Ты яшчэ напэўна быў пад зямлёю, як я ўжо прачнуўся. Якраз надыйшла „пошта“, а зь ёю й вось наша газэта. Ты ведаеш, што я звычайна пачынаю чытаць з канца, дык вось адразу я й натрапіў на такое, што ты гатоў навет не павярць.

Тут Антось падыйшоў да Міхася й падсунуўшы яму апошнюю бачыну газэты, паказаў пальцам на нейкі радок.

— Чытай!

Міхась кінуў вокам на радок, на так добра знаны дарагі радок, і не пасьпеў яшчэ адарваць вачэй ад яго, як ужо Антось, штурхнуўшы яго па прывычцы ў бок, крыкнуў:

— Мая дзяўчына!

— Што!? — мімавольна вырвалася ў Міхася.

Але Антось, не звярнуўшы ўвагі на гэта, працягваў:

— І вось, як толькі я гэта прачытаў, адразу напісаў ліст і хутчэй на пошту, а за адным махам і ў адно бюро па „інформэйшэн“ наконт водпуску ў Нямецчыну. Адным словам – усё „ол райт“ і можаш паціснуць мне руку. Ну, а там далей пабачым, за „пайнтам“ піва таксама не пастаіць, бо дзяўчына... эх, каб ты бачыў, бра-т-ок ты мой!.. Ды што казаць, за ейнае здароўе я сянняя пасья кіно фундую.

— Але... але, я нічога не разумею... — зьмененым голасам ледзь выдушыў Міхась. Ён хацеў прыкурыць цыгарэту й чамусьці сярнічка ніяк не магла загарэцца.

— Што? Не разумееш? Ну й дзівак жа зь цябе, што тут незразумелага: вось у Нямецчыне Зіна шукае знаёмых ды й мусіць навет і не дагадваецца, што ейны Антось тут як тут. Як маленькаму, трэба выясьняць табе рэчы, якія так зразумелыя. Дык слухай, сыноч Міхаська, я, будучы ў Нямецчыне, незадоўга да капітуляцыі сустрэў у вадным лягеры дзяўчыну. І... закахайся. І гэта не на сьмех. Яна спачатку й слу-

хаць аб гэтым не хацела, калі бачыла, што я пачынаў зыходзіць на гэтую тэму. Прызналася, што мела некага, ды гэны нехта мусіў быць таксама ў Нямецчыне й яна ня бачыла яго ўжо тры гады. Пісала лісты, а даказаў не атрымоўвала...

— Бо я ўжо быў.. — вырваўся ціхі шэпт зь Міхасёвых вуснаў.

— Што? – спыніўся на момант Антось, але не атрымаўшы адказу, прадаўжаў:

— Ізноў пісала, чакала, сумавала, а я, гледзячы на гэта, думаў, што звар'яцею. Калі я пачынаў аб каханьні, яна перарывала мяне й прасіла быць добрым сябрам. І мы былі добрымі сябрамі, тым больш, што ў цэлым лягеры нас толькі двух было беларусаў. Здаецца, якраз дзякуючы гэтаму нашае сяброўства рабілася штотараз бліжэйшым. Ды што тут казаць, ты сам ужо павінен ведаць, як гэта бывае зь дзяўчатамі: сяброўства-сяброўства, а там паволі-паволі – і нарэшце я дапяў свайго – зь ейных вуснаў пачуў тое слова, на якое чакаў. Але тут якраз капітуляцыя, уцёкі далей на захад перад бальшавікамі, і аднаго дня ў гэтым балагане мы неяк разлучыліся. Пасьяла гэтага я й не пабачыў яе больш. Праўда, навет і ня шукаў: думаў, што папалася на „родзіну” – што ж, нічога ня зробіш. Аж вось сянняя гэтая абвестка. Ну й скажы, ці ж ня маю шчасыця?..

— Скажы мне... скажы... ты яе запраўды кахаеш? – Міхась стараўся гаварыць спакойна, але сам чуў свой голас зусім чужым, дзіўным.

— Гм, бачыш, я кахаў яе, але ж ты не забывайся, што гэта ўжо больш, чымся два гады таму. Ты разумеш, што гэта значыць? Э, брат, гэта не абы што. Аднак я цяпер воль як прачытаў гэта, дык чую, што быццам бы кахаю й цяпер, а яшчэ як удасца пабачыцца, то напэўна ўсё будзе, як калісьці. Самае галоўнае цяпер дачакацца адказу ад яе. А як пойдзе ўсё добра, дык сам пераканаешся, брат, што Антосева жончка будзе ня горшым ідэалам ад таго, які ты калісьці мне маляваў, маючы на думцы сваю там нейкую дзяўчынку, пакінутую на бацькаўшчыне. А цяпер – галовы ўверх, дружа! – ён стукнуў Міхасю свайго заўсёднага сяброўскага штурханца й толькі цяпер заўважыў, што той сядзіць на ложку і чамусьці, апёршыся на каленях, закрыў даланямі твар. На падлозе дымілася недакураная цыгарэта.

— Эй, ты, што з табой сянняя – запрацаваўся, ці яшчэ якое ліха? – нагнуўся над ім Атнось. – Мог бы прынамся ты расказаць цяпер сваё цікавае. Пачынай, я ўжо слухаю.

Міхась цяжка падняўся з ложка, падыйшоў да вакна й прыглушаным голасам, амаль шэптам сказаў:

— Бачыш, Антось, тваё запраўды было цікавейшае, а майго... а майго... эх, глупства, ня цікавае, ня варта...

— Што значыць ня варта? Казаў, што будзе цікавае, а цяпер раптам — ня варта. Няма там, пачынай!

Міхась угледзеўся праз вакно ў даль. Ён ніяк ня мога адарваць вачэй ад фабрычных каміноў, кія далёка на даляглядзе капцілі неба. А ці бачыў ён іх? Хутчэй, што не. Ён пачаў:

— Знаеш, сянняя стары Д'ік запрасіў мяне да сябе на вечар. У яго ёсьць тры дачкі. Казаў, каб абавязкава прыйшоў — будзе вельмі весела. Дык вось гэта тое, што я хацеў расказаць. Гэта ўсё. Бачыш цяпер сам, што тваё цікавейшае.

Міхась гаварыў гэта хоць ціхім, аднак роўным і ўжо апанаваным голасам, а сказаўшы, аж здзівіўся, што гэтак гладка пайшло — гэта былі першыя словы няпраўды, сказаныя свайму сябру. Ня мог інакш.

— Ага, значыць усё файна — адным словам — выплываем з табой на шырэйшыя воды. Толькі ты не зявай — я, між іншым, таксама чуў, што ў Д'іка прыгожыя дочки. Вось вазьмі ды закахайся ў якой-небудзь. Тады, брат, сам пабачыш, што такое каханьне. А пара ўжо найвышэйшая.

Міхась падыйшоў бліжэй да сябры і, стараючыся авалодаць сабой і быццам баючыся свайго голасу, ціхенька загаварыў:

— А скажы мне, Антось, ці... ці яна...

Не дакончыў. Нешта сыціснула ў грудзёх, страшэнна горка зрабілася ў горле, ды і у вачох чамусьці запякло. Ён хуценька падбег да шафы, адчыніў яе і нечага доўга шукаў, не адварочваючы назад галавы.

Антось, не зразумеўшы, што той хацеў пытацца, крыху здзіўлена паглядзеў на яго, але ўбачыўшы, што Міхась нечага так пільна шукае, падыйшоў да свае шафы і пачаў пераапрацаваць.

— Дык значыць, мы вечар сянняя праводзім ня разам — гэта першы раз у нас гэтак, — па нейкім часе адазваўся ён да Міхася.

— Не, Антось, нажаль, ніяк не выпадае.

— Ну, што ж, нічога ня зробіш. Я йду ўжо, а й ты не марудзь, бачыш ужо пачынае цямнець. Ну, тымчасам. Жадаю посьпеху на тваім фронце. Але ты, брат, выглядаеш сянняя, быццам на хаўтуры йдзеш, а ня ў госьці. Але хто цябе разьбярэ — можа гэта ад радасьці вялікай. Хоць мы з табой сябры, але ты, дружа, для мяне сфінксам быў і, мусіць, сфінксам застанешся... — бесклапотна кінуў Антось ужо зь дзвьярэй, зашпільваючы плашч.

Яшчэ нейкі час чуваць былі ягоныя шпаркія крокі на сходах, вясялае насвiстваньне, а потым усё навокал суцішылася.

Міхась застаўся адзін. Ён павесіў назад у шафу плашч, які быў дастаў, каб паказаць Антосю, што запраўды збіраўся йсьці да Д'іка. У пакоіку тымчасам сыямнела. Святло запальваць ён уважаў за непатрэбнае. Спачатку лёг на ложак. Стараўся аб нічым ня думаць. Ды

ці ж можна? Устаў. Падыйшоў да вакна й доўга стаяў там нярухома. Аднекуль, быццам здалёк-здалёк даносілася: „памлыка лёсу”, „ці зможам мы зацерці памлыку лёсу?” Што гэта такое? Дзе ён чуў гэта? Мо чытаў? Нейкі ліст. Так, гэта ў лісьце. Гэта ж ён сам пісаў. І то сьняня, а здаецца ўжо так даўно. А дзе ліст?

Постаць ля вакна зварухнулася. Міхась дастаў з кішані нявысланы ліст. Зрабіў поцемку колькі крокаў, затрымаўся ля каміну. І гэтым разам неяк доўга не загаралася сярнічка. Калі нарэшце загарэлася, у ейным цьмяным блеску можна было ўбачыць моцна заціснутыя вусны й дзьве брыльлянцістыя пацерынкі, што павольна каціліся па шчоках Міхася. А пасья стала відней, бо хоць згасла сярнічка, заскакалі пламенчыкі на зложаных лістках паперы, якія ён трымаў у руцэ. Згарэла шчасьце... Ці мо толькі – назаўсёды — заціралася, згарала адна з шматлікіх памылак лёсу? Хто ведае... А калі згарэла, стала цёмна-цёмна...

№20, чырвень-ліпень 1949

Аўген Кавалеўскі

ПЕРШЫ ПОДЫХ

(Навэля)

Яны маўкліва стаялі на невялікім пяшчаным поўабтоку, абое ахварбаваныя ў чырвань нізкага вечаровага сонца. Навокал іх уладарна, прарэзьліва шумелі ўзбуджаныя хвалі Прыпяці й гучна скрыгаталі імклівыя крыгі, грукаючыся адна аб адну, напаўзаючы на бераг, да іхных ног. Палі, лугі, дрэвы ды хаты, што знаходзіліся ля рэчкі – усё гэта было залітае бурліваю, хутка наплываючаю вадою, і толькі мясцінамі дзе-ні-дзе самотна вытыркаліся ўгару чорныя вярхі калінаў і гнуткія верхавіны лазінаў.

У вогкім паветры ўжо адчувалася вясновая цяплыня, але было яшчэ даволі сьцюдзёна, і Ганя прымушаная была схаваць мерзнучыя рукі ў кішані свайго кажуха. Але ні сьцюжа, ні вецер ня былі ў моцы парушыць ейнага спакойнага, урачыста-радаснага настрою. Дзівоснае відовішча магутнасьці дый хараства ўсхваляванае Прыпяці вылікала ў ейным сэрцы нейкія дзіўныя, хвалюючыя пачуцьці. Яна доўга ў немым захапленні глядзела ў далячынь, на рухлівае мора вады ды скрыпучых крыгаў, як бы шукаючы спаміж іх якіх новых зьявішчаў, якое новае захоплываючае гульні вечаровых хварбаў. У ейных блакітна-шэрых вачох бліскалі выразныя аганькі радасьці, а на прыгожым дзявоцкім твары, залітым чырвоным золатам сонца, адбівалася ціхое задаваленьне, і яна была ўся нярухомаю, як бы зачарава-

наю, дыхала павольна, прагавіта, поўнымі грудзьмі, быццам бы хацела ўдыхнуць у сябе разам з паветрам усю ап'яняючую асалоду гэтага бурнага вясновага вечару. А ўсё, што зіхацела навакол яе, што гэтак хвалююча раскінулася перад ейнымі вачыма ў сваёй дзікай прыгажосці, было для яе гэтакім новым, цікавым, гэтакім зманліва-захапляючым, што яна навет забылася аб прысутнасці Васіля, які колькі часу нецерпяліва тупаўся каля яе, нэрвова заціскаючы крыху пасіне-лыя вусны.

А Васіль злаваўся...

Ён ня мог ёй дараваць ейнае пагарды. Яго злавала ўсё – і гэты сьцюдзёны вецер, і скрыгат крыгаў, і нясупынны, мала ня глушачы шум Прыпяці, і ейнае гэтак даўгое маўчаньне, што здавалася яму чамусьці больш абразьлівым, чымся якія крыўдзячыя словы. Ён ледзь стрымліваў сябе ад таго, каб раптам ня кінуць у ейны бесклапотна-шчасьлівы твар тыя набалелыя словы, якія ўладарна ўздымаліся ў ім, хвалявалі яго, не давалі супакою...

— Вы дзіўная... — прамовіў ён урэшце, нахінуўшыся над ёю.

Яна навет не глядзела на яго, быццам бы й не пачула ягоных словаў.

— Вы дзіўная й... злая! – раптоўна ўзмоцніў ён голас, яшчэ ніжэй нахінаючыся над ейным тварам.

Яна паволі ўзьняла на яго спакойныя вочы, відаць, зусім не разумеючы ягонае ўзбуджанасьці.

— Пра што гэта вы?.. – працаптала сьціху, быццам бы праз сон, зь нейкаю задаволенаю ўсьмешкай на твары.

— Пра тое! – працінаючы яе вострым поглядам. – Але, толькі пра тое!

Усьмешка зьнікла. Яна пахіліла голаў, хмурачы ў нецярплівасьці тонкія бровы.

— Ах, пакіньце... Ня варта йзноў зачынаць гэную гутарку. Упрост – нудна...

— Вам нудна? – мала не пракрычэў над ёю Васіль.

— Ня будзем гаварыць пра гэта! – горача адказала яна і, відаць, незадаволеная, абураная, наважана адварнула ад яго.

У гэты ж мамэнт імклівы вецер падхапіў ейныя доўгія валасы й баюча выцяў імі па твары Васіля.

— Вы злая, злая! – выгукнуў ён у нястрыманай злосьці, перасільваючы сваім голасам шум Прыпяці ды ветру. – Вы не дзяўчына, а чорт у прыгожай скуру! Вы – жахлівая эгаістка, закаханая толькі ў сябе, у сваю прыгажосць! Пакуты іншых вас зусім не абыходзяць! Вы навет сьмеяцеся зь іх, кпіце на кажным кроку.. Добра! – забаўляйцеся сабе, сьмейцеся, але толькі не зь мяне, я вам не дазволю! Чуеце вы — не дазволю!

Яна маўчала. Вецер раскідаў ейныя валасы, ірваў на ёй расшпілены кажушок, і Васілю, які стаяў ззаду ад яе ды з-за гэных валасоў ня мог бачыць ейнага твару, чамусьці здалося, што плечы ейныя нэрвова дрыжэлі ад захаванага нутранага сьмеху. Гэта яго яшчэ больш узбурыла.

— Сьмейцеся, сьмейцеся сабе, колькі вам хочацца, але памятайце, што ўсё гэта – апошні раз!..

— Я не сьмяюся, — раптам ціха адгукнулася Ганя і, павярнуўшыся да яго тварам ды апусьціўшы долу вочы, пачала старанна зашпільваць на гузікі свой кажушок. — Няма прычыныў.. Дый наагул, я ніколі не сьмяялася з вас, хоць вы часамі й заслугоўваеце на гэта, бо выстаўляецеся даволі сьмешным... Дзіваком!

Васіль саркастычна пасьміхнуўся, гледзячы на яе пранікліва выпытваючым поглядам.

— Гэтак? Выстаўляюся перад вамі дзіваком? А мо яшчэ й клёўнам зь якога цырку? – працадзіў ён паволі празь сьцятыя зубы. А чаму ж іншыя ня маюць у вас такога „пгаснага” шьльду? Хіба чым лепшыя?..

Яна нецяпрліва паціснула плячыма.

— Ах, не кажэце глупстваў.. вы ж ведаеце, што я да ўсіх аднолькавая – абыякавая... Мяне нешта гэткае, чым захопліваюцца нашыя студэнткі, зусім ня цікавіць... ані на макулінку. І гэта мо ад таго, што я наймаладзейшая спаміж іх, а мо... ад іншых якіх прычынаў?.. Ня ведаю, ніколі ня думала пра гэта... Толькі адно да вас маю, праўда, нейкі сантымэнт, але... але гэта толькі таму, што мне падабаюцца вашы вершы, а часамі й цікавыя думкі... Толькі ж дзіўна, што ў жыцьці вы інакшы – зусім далёкі ад таго, чым вабяць мяне вашыя творы... І вы... вы надарэмна злуецеся. Гэта да нічога... Хіба толькі да горшага...

— Вы што? – пагражаеце мне чым?.. – папытаўся ён нейкім дзіўным, зьлёгка задрываўшым голасам.

Яна ўзняла на яго спакойна-сумныя вочы.

— Не, — адказала яна сьціху, ледзь чутна, — але вы павінны зарзумець мяне... І я прашу вас – не настойвайце на маіх адказах, ня шукайце таго, чаго ў мяне зумсім няма... Мая мэта адзіная – закончыць студыі, а потым – праца... Школа, вучні, выхаваньне... А там будзе ўжо відаць... Мо й прыйдзе калі тое, што завуць... каханьнем...

Пры гэтых словах яна йзноў апусьціла вочы й сарамліва, да самых карэньняў валасоў пачырванела на твары.

— Вы ня злуйцеся... Я не вінаватая...— дадала яна яшчэ цішэй, паніжаючы голаў. — Я сама ня ведаю, чаму я гэткая, што ня веру ў гэтае пачуцьцё?.. Усё тое, што я бачу ў фільмах, вычуваю з раманаў дый вось з вашых вершаў, здаецца мне ўпрост выдумкаю, нечым нерэальным, хаця й даволі прыгожым... У жыцьці ж гэтага няма – усё гэткае

пачуцьцёвае ёсьць звычайным, няцікавым, і ўжо аніяк ня мае навет адценьню якое там рамантычнасьці, аб якой гэтак шмат гаворыцца... І, ведаеце, мяне сьмешыць, калі хто-небудзь, падобна да вас, кідаецца гэтакімі палкімі словамі, б'ючы сябе ў грудзі кулакамі, як гэта робяць дрэнныя акторы... Таму й вас прашу – не выстаўляйцеся сьмешным, не кажэце мне гэтага... Мы з вамі добрыя прыяцелі, дык дзеля чаго ж хочаце сапсаваць нашыя адносіны?.. У нас і бяз гэтага даволі няцікавае драматычнае жыцьцё, і я думаю, што ня варта, упрост непатрэбна дапаўняць яго яшчэ чым новым, балючым...

Яна сьціхла й паволі павярнулася тварам да Прыпяці, задуманая, сумная...

Васіль адчуў, як нешта неспадзяванае, казытлівае ўзьнялося ў ягоным горле. У вачох крыху пацямнела, быццам бы яны наліліся раптоўнымі сьлязьмі, але ён хутка авалодаў сабою і, наблізіўшыся да Гані, мякка ўзяў ейныя маленькія халодныя рукі.

— Адкажэце мне... толькі зусім шчыра, — папрасіў ён, асьцярожна заглядаючы ў ейныя вочы. — Дзеля чаго вы сьняня тут, у нашым мястэчку, заміж таго, каб правесыці час канікулаў дзе-небудзь там, у Менску?.. Хіба ж не дзеля нашага спатканьня?..

— Не, я прыехала да Зосі. Яна мяне даўно ўжо запрашвала.

— І гэта – шчырая праўда?

— Я не маю, — ціха адказала яна, паглядзеўшы на яго зусім адчненым, шчырым паглядам.

Васіль ня вытрываў гэтага пагяду. Ён неяк раптоўна зьбянтэжыўся, зачырванеўся, не знаходзячы ў адказ адпаведных словаў. Яму было й сорамна, і прыкра, і балюча да сьлёзаў..

— Выбачце... — прамовіў ён мала ня шэптам, аслабанычы ейныя рукі. — Я, здаецца, добра зразумеў вас...

І ён неяк дзіўна, балюча пасьміхнуўся ды, пахілены, павольным, цяжкім крокам адыйшоў да лодкі, што адным канцом сваім ляжала на поўабтоку.

Ганя глядзела на яго здзіўлена, у спалоху. Яна зразумела, што зрабіла яму сваім прызнаньнем боль, і ёй хацелася падбегчы да яго ды сказаць нешта суцяшальнае, але... не ставала адвагі. І толькі тады, калі лодка, якую Васіль зь цяжкасьцяй зрушыўшы зь пяску, закалыхалася на хвалях, яна голасна, перасільваючы шум бурнае рэчкі, выгукнула:

— Вы зьбіраецеся дахаты?

— Але, — данёс вецер ягоны адказ. — Сядайце!

Яна ўзьняла каўнер кажуха і, падбегшы да вады, спрытна ўскочыла ў лодку. Васіль кінуў усьлед за ёю вёслы ды сам асьцярожна, утрымоўваючы раўнавагу, прайшоў да сярэдзіны лодкі. Праз момант яны ўжо калыхаліся на хвалях, якія ля берагу былі крыху спакайнейшымі.

Ганя, седзячы на носе лодкі, старалася адгадаць думкі Васіля, але

ён, як бы назнарок, быў маўклівым і, зацята грабучы, проста глядзеў сабе пад ногі ды і толькі час ад часу ўзьнімаў голаў, каб пабачыць кірунак, у якім лодка расьсякала плынь. Твар ягоны быў напружана злосным, і Гані было няпрыемна глядзець на яго. Яе мучыў нейкі трывожны сумліў, быццам бы яна ў запраўднасьці ўчыніла штосьці блаславае, і, каб хоць крыху супакоіць сябе, яна адварнула ды пачала йзноў паранейшаму прыглядацца да ўсхваляванага, бурнага мора вады, на якім ужо зусім зьнікалі, дапальваліся апошнія праменьні сонца. Але як ні напружвалася, яна аніяк не магла пазбыцца нейкае дзіўнае трывогі ды жалю, што паволі завалодвалі ейным сэрцам. Яна ўжо не захоплівалася гульнію хварбаў на бліскучых, імкліва сплываючых у далячынь крыгаў: ейныя думкі міжвольна вярталіся да папярэдняе гутаркі, да спахмурнелага выгляду Васіля... „Няўжо ён, запраўды, гэтак праймаецца?” – пыталася яна ў сябе й дзівілася таму раптоўнаму пачуцьцю жалю, які ўжо ўладарна панаваў над ёю. Яна ўпяршыню за доўгі час іхнага знаёмства адчула штосьці іншае, неспадзяванае да Васіля, які перад гэтым быў для яе зусім абьякавым, гэткам, як і ўсе іншыя студэнты іхнага пэдагагічнага тэхнікуму. І пэўнае адчуваньне хвалявала яе, не дала супакою. „Што гэта са мною? — дзівілася яна. — Мо пачынаецца тое, пра што ён казаў? Кажуць жа ж людзі, што каханьне ў жанчыны бярэ пачатак ад жалю...” Але толькі адна думка пра гэта здавалася ўжо ёй сьмешнаю, упрост – неверагоднаю. „Глупства! – пераконвала яна сябе. — Гэта ня можа быць... Упрост мне шкада яго, як і кажнага іншага, які мае няпрыемныя часіны... У ім няма нечага гэткага, што магло б цалком захапіць мяне, усхваляваць. Ён нейкі не адважны, баязлівы, і ўжо ніяк не падаецца на якога клясычнага героя раманаў...” І ёй пры гэтым міжвольна прыгадалася легенда Шыльлера пра закаханага рыцара й кубак, які той выдабыў з хваляў... „Вось там, — падумала яна, — было нешта запраўднае, рыцарскае. Гэткі, магчыма, усхваляваў бы мае пачуцьці...”

І яна ўважна, у цікавасьці паглядзела на Васіля, быццам бы хацела і ў ім пабачыць штосьці падобнага, палка закаханага, легендарнага рыцара. Васіль, напружана грабучы, быў крыху стомленым, успацелым ды здаўся Гані гэткам слабенькім, што яна навет іранічна пасьміхнулася. „Не, ён ня здольны на нешта гэткае!” – зрэюмавала яна, крытычна аглядаючы ягоны даволі худы стан. І неяк неспадзявана, незалежна ад яе, зьявілася ў ёй задзёрыстая, чульлівая думка. Яна навет павесялела, бо ўжо загадзе прадчувала адмоўны адказ...

— Васіль! – раптам вясёла пракрычэла яна. — Павярыніце лодку туды, да таго абтоку зь елкамі... Бачыце?

— Куды? – перапытаўся Васіль, неахвотна ўзьнімаючы голаў.

— Ды вунь туды! – адказала яна, паказваючы пальцам на невялічкі абток, што быў на другім баку разьлітае Прыпяці.

Васіль азірнуўся, але пабачыўшы зломкі крыгаў, якія ў шалёнай хутчыні плылі, скачучы на сярэдзіне ракі, толькі здзіўлена паціснуў плячыма.

— Што з вамі? – насьмешліва папыталася яна. – Баіцеся?

Васіль паглядзеў на яе пахмурна, мала ня злосна.

— Вы толькі й робіце, што жартуеце! – адказаў ён глуха, моцна плёскаючы вёсламі па вадзе. – Ды хіба ж ня бачыце, што там дзеецца?

— А я думала, што вы здольныя да рызыкі! – сьмяючыся прамовіла Ганя.

— А дзеля чаго маем рызыкаваць?

— А дзеля таго, што я гэтак хачу!

— Мала, што вам хочацца... — неахвотна, злосна прамармытаў Васіль, ізноў пахіляючы долу голаў.

Ганя вясёла, звонка засьмяялася.

— Ха-ха-ха... Вось як вы мяне паважаеце, што аж любя... — пачала яна празь сьмех, але не дакончыла, бо ў той жа момэнт Васіль, абураны, зачырванелы, наважана, з усіх сілаў пачаў грабсьці правым вяслом.

І не паспела Ганя апамятацца, як нос лодкі ўжо апынуўся мала не на сярэдзіне рэчкі. Напалоханая, яна ўскочыла на ногі, прарэзьліва крычучы:

— Што вы робіце? Павярнеце назад, назад, кажу!..

Але было ўжо запозна. Мітусьлівыя крыгі падхапілі лодку і, грукаючыся аб ейныя драўляныя бакі, панесьлі яе разам з сабою ў імклівую плынь. Лодка закруцілася, як у віры, хілілася з боку на бок, высока падскоквала ўгару ды йзноў падала ўніз на пагрозьлівыя хвалі, заліваючыся пырскамі вады. Нешта гучна грукнулася аб яе, штурханула, і Ганя, як падбітая, звалілася на лаўку, моцна, сударгава ўхапіўшыся за яе рукі. Сэрца ейнае неймаверна калацілася ў жаху, і яна, стуліўшы вочы, мала ня плачучы, крычала ўжо нейкім не сваім, пісклівым голасам, паўтараючы, як у бяспамяцьці:

— Назад... Павярнеце назад!.. Назад!..

Але вецер ды ўзбуджаны шум Прыпяці глушылі ейныя словы, лодка трашчэла ды, гайдаючыся, уздрыгваючы пад кожны новым ударам крыгаў, гэтак шпарка неслася наперад, што Васіль аніяк ня мог управіцца зь ёю. Хвалі вырывалі зь ягоных рук вёслы, пагрозьліва біліся аб лодку, абліваючы ягоны твар, рукі ледзянымі струменьнямі вады, а ён, сьцяўшы зубы, напружваючыся з апошніх сілаў, усё гроб, стараючыся выбіцца да абтоку, які быў ужо блізка ад іх. Толькі ж змаганьне было няроўным — сілы паступова пакідалі Васіля, і ён у жаху адчуў, што рукі ягоныя слабеюць, а плынь, як бы здэкуючыся з ягоных высілкаў, пераможна, шпарка адносіла іх з сабою. Васіль зь цяжкасьцяй выцягнуў вёслы з вады, адчапіў іх з ключыцаў і, усапіў-

шыся на ногі, ледзь утрымоўваючыся, каб ня вываліцца з лодкі, крыкнуў голасам, у якім была роспач:

— Сюды! Памажэце!..

Гані ня трэба было прасіць, — яна ўжо сама зразумела, што ад яе вымагалася і, чапляючыся рукамі за барты разгойданае лодкі, падпаўзла на каленах да Васіля. Вясло было зацяжкім для ейных маленькіх рук ды сваім цяжарам цягнула яе ўніз, да вады, але яна, поўная нейкай раптоўнай наважанасьці, моцна ўпіралася каленамі аб лаўку дый гэтак, дрыжучы ўсім целам ад неймавернага напружаньня, пляскала па хвалях вяслom у адзін такт з Васілём. Вялікая крыга, што ўвесь час намагалася абагнаць іх, раптам, падштурхнутая суседнімі, грывнулася аб лодку. Ганю адкінула на дно, і яна балесна, голасна войкнула, выпускаючы з рук вясло. Васіль нейкім цудам утрымаўся на нагах і, выкарыстаўшы гэты мамэнт, што лодка ад моцнага штуршка павярнулася перадам да абтоку, пачаў грабсьці ліхаманкава, у адчаі, выбіваючыся з апошніх сілаў..

Праз колькі часінаў лодка грукнулася аб каменьні абтоку. Васіль саскочыў на бераг ды, выхапіўшы з вады мокры, сьлізкі ланцуг, абкуруціў ім колькі разоў маладую елку. Потым ізноў ускочыў у лодку й асьцярожна, як найдаражэйшую ношу, вынес на руках Ганю – дрыжачую, напоўпрытомную, цяжка дыхаючую.

Хутка неба сьцямнела, узмоцніўся вецер і над узбуджанай Прыпяццю ўжо запанаваў густы вечаровы змрок. Васіль сядзеў на вялікім камені побач з Ганяю й старанна адціраў ейныя зьмерзлыя рукі. Яна маўчала й глядзела на ягоны сьцямнелы, мокры твар зьдзіўлена, шырока адчыненымі вачыма, быццам бы ўсё на ім было для яе новым, незнаёмым. Яна чакала ягоных папрокаў або якіх іншых абразьлівых словаў, на якія яна заслугоўвала, але ён, на ейны зьдзіў, анічым, навет паглядам, ня выказаў свайго незадаваленьня. Гэта ёй падабалася, і недзе ў душы сваёй яна адчула да яго глыбокую ўдзячнасьць. „А ён усё-ткі вельмі мілы” – падумала яна, зь відавочнай прыемнасьцяй падстаўляючы яму свае рукі, на якіх ужо разьлівалася лёгкая цяплыня...

Вецер шугаў над іхнымі галовамі, бязьлітасна тармасіў верхавіны елкаў, кідаў на іх фантаны халодных пырскаў і ўсё падганяў у далячынь скрыгічучыя крыгі ды наліваў Прыпяць усё большаю вадою. Ганя й Васіль толькі тады заўважылі гэта, калі вада пляскалася ўжо ля іхных ног.

— Што гэта? – усхвалявана ўскрынула яна, у жаху адступаючыся назад, да апошняе елкі.

— Вада прыбывае... — адказаў спакойна Васіль і, узняўшыся, пачаў адкручваць ад елкі ланцуг з тым, каб падцягнуць бліжэй да сябе лодку.

Але ланцуг неспадзявана высльізуў зь ягоных рук і папоўз па камені да вады. Крык распачы вырваўся з грудзёў Васіля, калі ён убачыў, што адзіны іхны ратунак – лодка – уцякае ад іх. Ён, быццам кім падштурхнуты, усім сваім целам зваліўся на камень, балюча выцяўшыся аб яго тварам. А ланцуг быў ужо ў вадзе, і лодка, падхопленая хвалямі, хутка зьнікла ў змроку.. Васіль паволі ўзняўся, зрабіў колькі крокаў і, відаць, зусім зьнясілены, паваліўся да Ганіных ног з глухім стогам. Ганя нізка нахінулася над ім і ўскрыкнула, бо рука ейная, дакрануўшыся да Васілёвага твару, адчула нешта цёплае, ліпкае. „Кроў!” – маланкава мільгнула ў яе думка, і яна, ахопленая неймарвенным, пякучым жалем, апусьцілася на калені, прыціскаючыся да Васіля ўсім сваім трапяткім, дрыжачым целам, ды горача, празь сьлёзы ды ўсхліы, шаптала:

— Васілёчак, даражэнькі!.. Любы мой, прачніся!.. Прачніся, мне страшна аднаёй... Прачніся!..

Васіль ляжаў бяз руху, цяжка дыхаючы. Ганя моцна абхапіла рукамі ягоную галаву, і толькі цяпер, перад тварам небаьспекі, выразна адчула, якім дарагім, блізкім быў для яе Васіль. Апанаваная вострым пачуцьцём, яна паўтарала ціха, бясконца пляшчотныя, поўныя распачы словы, і ня бачыла, ня чула, як здрадлівы вецер падганяў да іх узбуджаныя хвалі Прыпяці, як абток паступова, цэнтывэтар за цэнтывэтрам, хаваўся пад хутка прыбываючай вадой...

* * *

На другі дзень яны стаялі йзноў на беразе Прыпяці, якая ўжо цякла спакойна, нявінна грэючыся ў цёпрых праменьнях раняшняга вяснавага сонца. Твары абаіх былі цяпер радаснымі, шчасьлівымі ад таго, што ўпрост неверагодны выпадак паслаў ім ратунак у асобе бацькі Васіля, які нейкім цудам знайшоў іх на абтоку й лодкай пад раніцу прывёз дахаты, і ад таго, што жыцьцё, гэтак неспадзявана выратаванае, мела для іх ужо інакшы, хвалюючы сэнс...

№19, красавік-травень 1949

Уладзімер Немановіч

ПАЛОН

(Апавяданьне)

Ноч была сыцюдзёная. Вогкі восенскі вецер лена прагульваўся ў цемені па пустым пляцы, неахвотна ўціскаўся між радамі баракаў, абгінаў іх, тады ціхенька краўся да высокае сыцяны з густа пераплетенага калючага дроту, асьцярожна прапіхаўся між калючак, перас-

какваў віткі такога ж дроту на зямлі; тут сьціхаў, прытойваўся; перад ім стаяла зноў калючая сьцяна, кропля ў кроплю падобная да толькі што пакінутае ззаду. Уздыхнуўшы ціха, пачаў праціскацца на другі бок, пазвоньваючы часам непрымацованай калючкай. Апынуўшыся вонках, атрэсваўся з агідай, і быццам рады, што яму ўсё ж удалося выбрацца адтуль, аддыхаў жвавей і бег у цемень. І толькі лампы, разьмешчаныя ў роўнай адлегласьці над дротам, ярка асьвятляючы яго, раўнамерна гойдаліся разам з абажурамі.

Даўгія рады баракаў, што чатырохкутнікам абгіналі вялікі пляц, стаялі ў маўчаньні. Аб жыцьці ўнутры іх толькі сьведчылі вузкія коскі сьвятла, што прабівалася з завешаных квадратных дзірак, якія заменьвалі вокны. Падышоўшы бліжэй, прыслушаўшыся, можна было пачуць прыглушаны манатонны гул. Гэта ўсё. Толькі гэта гаварыла, што тут, у гэтым маленькім сьвеце з калючымі межамі, з электрычнымі правадамі паверх іх, жывуць людзі. Людзі, ня іншыя ад рэшты вялікага сьвету – зь людзьмі клопатамі, зь людзьмі надзеямі, зь людзьмі ідэямі. Толькі ў гэтым маленькім сьвеце клопаты ягоных жыхароў былі можа большымі – страшнымі назваў бы мо іх іхны брат з „тога”, вольнага сьвету; мо падтрымоўваньне полымя надзеі было цяжэйшым без усялякае стравы для яе – немагчымым хіба назваў бы гэта той іншы; мо ідэі, што шмат каго прывялі сюды, інакш ужо выглядалі ў ягоных вачох, інакш, чымся ў вачох таго вольнага, шчаслівейшага – без разнаколерных прыкрасаў, налепленых на іхным целе, каб гэтак ня рэзала ў вочы іхная веліч, не палохала сваёй чысьцінёй. Тут яны былі чыстымі, вялікімі і — рэальнымі. Так, як Бог. Не пабачыць іх гэтакімі жыхар вольнага сьвету – высокія калючыя сьцены не прапускаюць нічога нагонкі. І таму ўсё так рознае ў гэтых двух сьветах.

Гэтак думаў чалавек, што стаяў у вогкай цемры, апёршыся аб вугол бараку. Наставіўшы каўнер пацёртага жаўнерскага фрэнча, схаваўшы рукі ў ягоныя кішэні, ён бяз руху глядзеў уперад – дзесьці праз асьветленую паласу „нэўтральнае зоны”, праз дрот у чэрню за ім. Хвіліны плылі. У бараку ўжо заціхалі апошнія адзнакі жыцьця. Лягер западаў у трывожнае забыцьцё – трывожнае, бо ў кажную хвіліну можа зваліцца на яго жудасная неспадзеўка. Аб гэтым жыхары ягоныя ведалі, і жыцьцё іхнае ў апошнія месяцы сталася падобным да жыцьця зьвярыны ў пастцы, што чакае на згубу.

Чалавек у цемені ўрэшце зварухнуўся. Ён выцягнуў з кішані фрэнча мяшчак з табакай і скарчанельмі ад сьцюжы пальцамі стаў круціць цыгарку. Сярнічка асьвятліла на момант ягоны твар і стужла, зашпыцеўшы ў лужыне. Яшчэ пару хвілінаў стаяў ён, прагна ўцягваючы ў сябе едкі дым, пасья, не сьпяшаючыся, пайшоў да дзьвярэй бараку.

Цьмянае сьвятло электрычнае лямпачкі ўпала на густую русую

чупрыну, на малады, прыгожы твар. Ложкі заскрыпелі, і ўсе галовы зь непакоем павярнуліся да дзвярэй. Дзесьці ў другім канцы бараку, адкуль ня можна было пабачыць увайшоўшага, было чуваць, як нехта нэрвова шарыў рукамі пад ложкам, відаць шукаючы чаравікаў. Бліжэйшыя да дзвярэй, пабачыўшы знаёмы твар, бяз слова адварнуліся, нацягваючы коўдры на галовы. Успакоіўся і той з другога канца.

Алесь Астапчык (гэтак зваўся наш незнаёмы) прайшоў паўз даўгі рад двухпавярховых ложкаў, схіляючыся час ад часу, каб не зачэпіць шнуроў са шкарпэткамі, сарочкамі ды іншым багацтвам палонных. З другога паверху ягонага ложка на яго чакаў Антон, сябра, зь якім перажылі разам большую частку палону. Сьпёршы на локаць сваю кудлатую галаву, ён з сур'ёзнай цікавасьцяй нападўголеса асьведаміўся:

— Ну, як? Вартавыя не пазвальваліся з вышак?

— Сядзяць, — гэтак жа сур'ёзна сьцьвердзіў Алесь.

Антон цяжка ўздыхнуў.

— Так, брат. Жыцьцё наша, як дзіцячая сарочка – кароткая й...

— Адкуль гэта ты зноў такую мудрасьць выпараў? – Алесь мімаволі ўсьміхнуўся.

— Чаго тут гэтыя шакалы ня выдумаюць? А я, ня маючы чаго рабіць, зьбіральнікам фальклёру стаў. Між іншым – ведаеш, чаго пад вечар стралялі? Новы кулямёт на ўсходняй вышцы паставілі. Выпрабоўвалі. Каб яшчэ пару гарматаў, дык зусім бясьпечна жыць было б.

— А ты чаго дасюль ня сьпіш? Ужо за поўнач.

Скінуўшы вопртаку ды падклаўшы яе пад галаву, Алесь пачаў укладацца. Ложак закалыхаўся, як п'яны.

— На гэтым каўчэзе марское хваробы дастаць можна, – даняслося згары мармытаньне. Пасьля крыху мацней: — А я, брат, усё думаю. Падсумоўваю. Сяньня Зіна чагосьці ўлезла ў галаву. Дурная, чакаць, казалі, буду... А я й рады быў.

— Кажная кажа гэтак.

— Не, брат, ты Зіны ня ведаеш. А ты мне ніколі не расказваў: ці ты пакінуў там дзяўчыну? Не паверу, каб ня меў.

У бараку было ціха. Змораныя думкамі, чаканьнем няведамага, усе паснулі. Маленькая зьлезная печка пасьвіствала толькі ды вугаль, асядаючы часамі, заглушваў ціхое дыханьне сонных.

Прайшло колькі хвілінаў, а Алесь не адказваў. Пасьля, відаць, неахвотна:

— Не... не пакінуў. Яна працавала сястрою ў бальніцы. Адступаючы, немцы забралі яе ў вайсковую. Я нічога ня ведаў. Ужо паўгода пасья атрымаў ліст – блудзіў нешта тры месяцы па фронце. Але пабачыцца ня прыйшлося. А пасья тут сустрэў аднаго санітара, што працаваў разам зь ёю. Амаль усе папаліся ў савецкія рукі, у Чэхіі.

Толькі яму ды яшчэ колькім удалося перахавацца. А хіба ведаеш, як здзекаваліся тыя зь дзяўчатаў... — нацягнуты голас Алеся задрыжэў. — Можа хіба сама дагадалася скончыць з сабою – яна была адважнай дзяўчынай, — зноў зусім спакойна дадаў ён.

— Ты выбач, брат – я ня ведаў. Дык у цябе нікагусенькі – бацькоў немцы, дзяўчыну – тыя... Нейкі камісар там скруціцца ад злосьці, ня маючы каго выслаць за цябе на белыя мядзведзі... — прыбраў у жартаўлівую форму сваё спачуваньне Антон. — Ці прыгожая яна была? – нечакана папытаўся ён.

Алесь маўчаў. Можа не давяраў свайму голасу, а мо й ня чуў зусім пытаньня сябры, адганяючы ўспаміны. Антон не перапытваў яго больш. Залажыўшы рукі пад галаву, задумаўшыся, ён блудзіў вачыма па столі.

Было што ўспамінаць, аб чым думаць ім абодвум. Калі б іхнае жыцьцё, а сабліва апошнія гады яго апісаць, просты чытач хутчэй прыняў бы гэта за нейкую фантастычную аповесьць, чымся запраўднасьць. Цяжка было паверыць, глянуўшы на прыгожага, заўсёды зраўнаважанага Алеся, што за гэтым хлапцом ляжыць жудасная сьмерць бацькоў-сялянаў, расстраляных немцамі, а выданных палякамі, што адразу захапілі ўладу ды прыняліся за ліквідаваньне непажаданага элементу – сотак больш сьведамых сялянаў; што за ім гады змаганьня на фронце, патройнае раненьне, а пасья – адразу з больніцы – палон і бяссьільнае чаканьне найстрашнейшага – выданьня... Або вечна вясэлы Антон, які не памятаў сваіх бацькоў, гадуючыся ў бабкі, ад якога пасья даведаўся, што бацька ягоны – інжынер – быў „неблаганадзёжным”, як „неблаганадзёжным” будзе падрасшы й ён, калі даведаюцца аб бацьку. А за ім былі гады фронту, савецкі лягер „сьмертнікаў” у Чэхіі, а пасья – уцёкі, практычна, здавалася б, немагчымыя. Яны патрабавалі запраўды халоднае крыві й нячуванае адвагі. Гэтага хапала ў Антона. Спадзяючыся знайсці зразуменьне, не разабраўшыся ў сытуацыі, пасья пераходу мяжы ён не хаваўся ад амэрыканцаў. Гэтак прышлося яму пазнаёміцца з Алесем, што ўжо некалькі месяцаў сядзеў за дратамі, і як пасья аказалася, у гэтым жа лягеры „сьмертнікаў”...

Знаёмства іхнае было выпадковае. Неяк, стоячы ў чарзе па абед, Алесь пачуў беларускую мову. Усіх беларусаў у лягеры ён ведаў, і таму здзівіўся, пабачыўшы незнаёмага. У часе абеду яны ўжо пасяброўску гутарылі. Вечарам зыйшліся зноў. Гаварылі аб усім, урэшце зыйшлі на будучыню – вольную Беларусь. Тут ужо Антон толькі слухаў: Алесь, заўсёды гэтакі спакойны, зьмяніўся. Голас ягоны, хоць ціхі, быў цьвёрдым, упэўненым; сам ён быў быццам асьветлены знутры нейкім нябачным сьвятлом. Гэтак Антон уяўляў сабе паэта ці кампазытара падчас натхненьня. Ён, калішні студэнт права, слухаў зь здзіўленьнем, і перад ягонымі вачыма, як жывая, уставала будучая

дзяржава, ейная структура – хіба ідэал сацыяльнае справядлівасці, уставалі ейныя грамадзяне – вольны, упэўнены ў сваю цяпершчыну й будучыню народ. Гаворачы аб нацыянальных меншасцях, ня было горычы ў Алесевым голасе – яны былі гэткімі ж грамадзянамі, вольнымі ад прыгнёту й тэрору. Пасьля гэтага вечара Антон з Алесем зрабіліся сябрамі, быццам зналі сябе ад малых гадоў.

Уцёкі былі спецыяльнасцяй Антона. Не пасядзеўшы яшчэ й паўгода, ён пастанавіў выбрацца адсюль, хоць амэрыканцы тады ўсё яшчэ кармілі надзеяй хуткага выпуску. Дамовіўшыся з Алесем у выпадку поспеху дастаць адпаведныя дакумэнты, ён пачаў чакаць падыходнага моманту. Той знайшоўся хутка: некалькі дзён пасьля, узьдзеўшы на галаву канвойнага жаўнера вядро з зупай, прызначанай для палонных, што тэрмінова канчалі барак для вартавых, Антон прабіраўся да места, дзе спадзяваўся знайсці суродзічаў і дапамогу. Быў бы й цяпер на волі, каб не надумаўся ехаць цягніком, бо йсьці пехатой 80 кілямэтраў яму ня ўсьміхалася. Зумеўшы сесьці бязь білета – грошай ён ня меў зусім – наткнуўся якраз на вайсковую кантролю. Цяжка было давесці ім што-небудзь без дакумантаў – за колькі дзён, ахоўваны трыма канвойнікамі, Антон рабіў „трыумфальны“ ўваход назад у лягер... Адсядзеўшы два тыдні ў карцары – клетцы з дроту пад адкрытым небам, дзе навет ня можна было легчы, выцягнуўшыся — ён вярнуўся ў барак, крыху пасумнеўшы. Доўга пасьля гэтага расказваў Алесю аб леце на волі: аб бязьмежных залатых палёх, зялёных садох, гаёх...

Восеньская ноч дробным дажджом шаптала штосьці за вокнамі. На дварэ рад лямпаў мерна калыхаўся над дротам, выразаючы ў цемры загадкавае, зачараванае кола, у якое няма ўступу, зь якога няма выхаду...

— Ня сьпіш, Алесь? – Антон нагнуўся згары.

— Ня сплю.

— Слухай... — адкінуўшы коўдру, Антон саскочыў на зямлю й усеўся каля Алеся.

— Мож папробуем? Добрага тут не дачакаемся.

Алесь ведаў, аб чым думае сябра.

— Шансаў амаль няма...

— Больш, чымся сядзець, злажыўшы рукі. Я ўжо ня раз думаў аб гэтым. Слухай... — Нагнуўшыся бліжэй да Алеся, ён пачаў шаптаць разьвіваючы свой плян. Алесь слухаў, не перарываючы.

Ноч ужо пачала пакідаць зямлю, калі сон урэшце замкнуў змучаныя павекі сяброў.

* * *

Пасьля шэрага, дажджлівага дня, вечар пачаў ахутваць мокры, спалосканы лягер. Лямпы, запаленыя раней, чым заўсёды, асобнымі

цмянымі пунктамі гарэлі яшчэ ў ня зусім запанаваўшых сумерках. Лягер выглядаў пакінутым, мёртвым – надвор’е не заахвочвала прагульвацца па двары.

За вуглавым баракам, найбліжэйшым да ўсходняе вышкі, стаяў Антон трымаючы ў руках рагатку. Перад гэтым жа баракам, на адкрытым відным месцы, Алесь штосьці майстраваў зь вялікім адкрытым лістом паржавелае бляхі. Ён незаўважна паглядаў у бок Антона. На знак тога ён пачаў складаць бляху напалам, робячы пры гэтым як мага больш шуму. Калі пасья колькіх сэкундаў ён глянуў у бок вышкі, дык заўважыў, што крыху направа ад яе адна лямпачка стухла, хоць гэта й ня вельмі кідалася ў вочы ў гэтую шэрую пару дня. З-за вугла барак Антон весела кінуў яму, хаваючы ў кішаню рагатку. Застаўшыся яшчэ пару хвілінаў на месцы — Антон за вуглом, а Алесь усё вазычыся з бляхай, — яны з напружаньнем паглядалі цішком на вартавога, што прыбліжаўся з-пад іншае вышкі. Заўважыць ці не? З палёгкаю ўздыхнулі, калі той, пасьвітваючы ў зашпілены каўнер, навет не падымаючы галавы, мінуў патухлую лямпачку. Гэта было галоўным – за поўгадзіны будзе ўжо зусім цёмна, і тады нікому ня ўздумаецца мяняць лямпачку. Узяўшы дзеля віду бляху з сабою, Алесь пайшоў у кірунку свайго барак. Акружыўшы барак, за ім пайшоў і Антон.

* * *

Ноч зноў вісела над лягерам. Вецер, сарваўшыся недзе з баварскіх гораў, жаласна скавытаў у драгох, з тупым сьвістам абмінаў баракі й нястрымна імчаўся далей. Патрэпаныя хмары з шалёнай хуткасьцяй несліся па небе, ледзь, здавалася, не зачэпліваючы баракаў. Часамі, на адзін міг, праз вакно ў іх выглядала самотная зорка, але тут жа хавалася пад новай гурбай хмараў.

Была апрыблізна палавіна трэйцяе – паўгадзіны перад зьменай варты. Асвоіўшыся зь цемрай, за вуглавым баракам можна было адрозьніць дзьве постаці, ахутаныя ў шынэлі, з заслоненымі тварамі. Яны стаялі, маўкліва паглядаючы з-за вугла ў тое месца, дзе вузкі пояс цемені ўкраўся ў асьветленае кола. Празь некалькі хвілінаў адзін зь іх павяруўся да другога, бяз слова выцягнуўшы руку. Той моцна сьціснуў яе. Нейкі момант яны стаялі нярухома. Будучы зусім блізка ад іх, можна было пачуць ціхі шопат:

— Алесь, калі што... Некалі вярнуўшыся, скажаш бабцы... і Зіне скажаш, каб не чакала... — Пасья моманту маўчанья: — А калі ты, дык...

Гэткі ж ціхі, зусім спакойны шэпат перарваў яго:

— У мяне няма ўжо каго паведамляць, Антон. З Богам...

Прыгнутая постаць адарвалася з-за вугла, станоўка й хутка прыбліжалася да драгоў. За хвіліну яна была ўжо там, і выцягнуўшыся на

зямлі, замерла. Алесь, увесь перамяніўшыся ў слух і зрок, напружана наглядаў за сябрам, кідаючы часамі позіркі на вышку й у бакі. Антона ў цьмянай паласе было цяжка заўважыць – ён быў толькі крыху цямнейшай плямай. Хутка Алесь убачыў, як той пачаў паволі пасоўвацца, мінаючы першую сцяну драгоў, тады віткі на зямлі. Перад другой сцяной затрымаўся даўжэй. Высільваючы вочы, Алесь па рухах дагадаўся, што здарылася: шынэль заблыталася ў драгох – зачэпілася ззаду за віткі. Прайшло пяць даўгіх хвілінаў. Урэшце Антонова постаць вырысавалася выразней на другім баку й зьнікла ў цемры.

Трэба было сьпяшацца. Змарнавалася часу больш, чым прадбачвалі, і за нейкіх дзесяць хвілінаў вартавыя будуць мяняцца. Алесь, гэтак як раней Антон, пайшоў у кірунку драгоў. Стоячы ў цемры, Антон прыглядаўся, як ён пачаў паволі, асьцярожна пералазіць праз падрыхтаваную дзірку.

Раптам вецер рвануў мацней. Абажур зь лямпай закруціўся на наступным стаўпе й глуха стукнуўся аб яго. Пачуўся звон разьбітага шкла й лямпачка стухла. На вышцы быў чуваць рух. Алесь застыў на месцы. Тут жа рэзкае сьвятло пражэктара заліло цёмную паласу. Ня было як ад яго схавацца. Антон бачыў, як Алесь раптам падарваўся, рыхтуючыся пераскочыць празь віткі.

— Halt! Who's there? – пачулася з вышкі. І зразу за гэтым кароткая кулямётная сэрыя ўрэзалася ў ноч. Антон, уросшы на месцы, бачыў, як Алесь паволі асунуўся й зьвіс на драгох.

Лягер ажыў. Сьвятло падала з адчыненых дзвярэй баракаў, былі чуваць усхваляваныя галасы.

— Got him? – зноў пачулася з вышкі.

— Year, — адказаў сонны голас другога.

З другога боку, нейкі кілямэтар за лягерам, загарэўся рад аганькоў. Відаць, нейкі „баўэр” прагнуўся, праклінаючы „verfluchte Ausländer” / „прыклятых чужынцаў” /, што й уначы не даюць супакою.

Антон ціха завярнуўся й пайшоў у цемень.

1949

№24, студзень 1953

Сяргей Ясень

НАРАДЖЭНЬНЕ ІДЭІ

(Нарыс)

*Хросьніку Вітаўту і ўсім тым,
што Беларусі ня зналі.*

На скрыжаваньні крыжовых шляхоў лягла зямля... Створаная Богам на трэйці дзень і кінутая ў прадоньне быцьця, яна ўпорыста нясе свой цяжкі жыцьцёвы надзел, усьмешкі й насьмешкі зямное долі. Пад

блакітам ейнага неба, на зеленыя ейных прастораў нястрымнай хадой крочаць няпрыкметныя дні, цяжкія гады й грузныя стагодзды. Рэдчас заглядае сонца ў госьці. Тады сады ўбіраюцца ў пахкую квяцістасьць, сьмяецца неба перазвонам песьняў, весялеюць твары людзей, выпростаюцца іхныя постаці й вольна дыхаюць грудзі.

Калі ж хмары ахутваюць цемрадзай сонца, тады асыпаюцца долы краскі, вяне трава, і глыбокія маршчыны кладуцца на тварах і на сэрцах. Ня чуваць над зямлёю песьняў, вясёлага сьмеху й вольнага подыху жыцьця. Уся яна пакрываецца, як чорнай павалокай, затоенай тугой па шчасьці і, як панцырам, непераможнай упорыстасьцяй. Зямля чакае тады сваіх прарокаў, што прынясуць ёй прамяністасьць сонца.

І калі ляжыць яна ў мораку пад навалай хмараў, прыходзяць да яе людзі – па адным, грамадою – дастаюць свае сэрцы, запальваюць іх, падымаюць высока над галовамі, як зьнічы, каб асьвяціць густыя поцемкі, парваць сьвятлом хмары, працерабіць дарогу прамянём сонца.

Пасьля нікнуць-выгараюць сэрцы-зьнічы. Робіцца йзноў цёмна. Толькі зямля, ня глядзячы на ўсю здрадлівасьць кону ды балючасць ад ягонае сьлепаты, усьцяж чакае сваіх прарокаў на скрыжаваньні крыжовых шляхоў...

* * *

Шоў сьнег. Лёгенькія сьняжынкі далікатна апускаліся на белыя валасы, узбуджаныя разам зь дзіцячымі пачуцьцямі на жартаўлівым ветры. Першая радасьць зімы з усёй ірдзістасьцяй адбівалася ў зачараванай сіні вачэй, а адтуль пералівалася ў шматвобразныя белыя пялёстачкі. Нехта сыпаў зьверху пахкім язьмінам. Адцвіталі ў далёкім небе вішнёвыя сады...

Шэрань сухое мёрзлае зямлі зь невялічкімі шкелцамі лёду ў каляінах ледзь-ледзь пакрывалася някранутай чысьцінёй зімовага ўбору. Яшчэ борздыя ногі ў цёпрых валёнках пакідалі шэрыя сьляды па дарожцы, яшчэ нельга было сабраць у першую сьнежку кволых сьняжынак – яны з гэткай сарамязлівасьцяй прысядалі ля парогу хаты ды з гэткай нясьмеласьцяй прыглядаліся на разгубленыя позіркі ачараванага хлапчука. Радасьць бруілася з кожнага найменшага руху малое істоты. Хацелася бегчы ва ўсе бакі за сьняжынкі – схопіць іх усе раз, прыціснуць да твару, зрабіць зь іх сьнежку, сьнегавую бабу з вугалькамі й морквай у галаве; хацелася езьдзіць на лыжах, катацца на санках, на каньку, ехаць у лес па калядную елку. Прыкаваныя ад захапленьня да зямлі ногі, шырокія ясныя позіркі і бель сьняжынак у белі валасоў..

Бласлаўленыя часіны нявыказальных уражаньняў зь першых квяцістых беларускіх сьнегападаў!..

А ўвечар, лушчачы фасолю, бабка расказвала казкі. З-за вакон

цішыня й поцемкі напружана падслухоўвалі ейныя словы цераз чорныя шыбы. Пад столяй моргала лямпа сваім скупенькім вочкам сьвятла. У грубцы час ад часу патрэскваў смалісты сучок палена. На печы было ўтульна, цёпла і так бясъпечна ад бабчынай лагоднасьці й ейнага спакойнага плаўнага голасу.

На чуюльваю душу й парывістае ўяўленьне, як сьняжынкі на зямлю, лажыліся вобразы. Застывалі ў нярухомасьці шустрыя вочы. Позірк мінаў бабку, сьцены, заваконную цішыню й цемрадзь ды бег далёка-далёка – туды, дзе валадарыў казкавы сьвет ды спакойны бабчын голас; туды, дзе жыла злая Баба-Яга зь ведзьмяром у цёмны лесе, дзе распраўляўся люты Несьмяротны Капчэй, дзе спала зачарованая каралеўна і дзе адважны рыцар блукаў у пошуках свае нарэчанае. Вочы бачылі ягоную магутную постаць на белым кані. Які прыгожы ён! Як добра быць гэтакім! Ах, каб стацца ім!.. Зьяўляліся дзядок, бабка й іхны ўнучак-Янучок. Пасьля выросталі жахлівыя постаці чужнікоў, што хацелі забраць Янучка ад дзедка й бабкі ды раскідаць іхную маленькую хатку. І раптам сэрца выростала вялікае, каб бараніць крыўджаных. Хацелася стацца гэным рыцарам-асілкам на белым кані – сьмелым, вялікім, дужым: прагнаць прэч чужых, нядобрых людзей і прынесці з сабой дабрату й супакой. Маленькія кулачкі моцна сьціскаліся ад хваляваньня над людзікім няшчасьцем...

Ізноў ішоў сьнег. За вакном густая ноч замацоўвала белым дотыкам фантастычныя вузоры, што няпрыкметна пачалі вырысоўвацца на шыбах хаты.

Ах, колькі казак, прыгожых і страшных, ведае бабка. Яна так хораша расказвае іх. Яна гэтка добрая. Мілая бабулька...

Зімовая раніца. Хмельная сьвежасьць паветра. Пяшчотная пухкасьць сьнегу й пушыстае срэбра інею. Край казак цудоўных, зачараванае зімовае каралеўства – раздольле ўяваў, мрой, бярэзін аб'іненых: край вобразаў, малюнкаў таямнічых, бязьмежны сьвет неразгаданых чараў.

Над саламянымі стрэхамі перакінуўся цераз вуліцу памостам шызы дым. Пякліся на сьнеданьне аладкі. Смачны пах жаранага сала казытаў ноздры. На вуліцы хлопцы пачыналі зьбірацца йсьці рабіць каток. Ото будзе ўцехі!.. І спад зімовае шапкі весела глядзелі на сьвет бястурботныя гады маленькага жыцьця.

* * *

Той самы непаслухмяны віхор валасоў. Пара цікавых назіральных вачэй углядалася ў новае аблічча зямлі, на разьліў вясны. Сакавітая празрыстая зелень лісьця пырскала адроджаным жыцьцём. У зялёных лістох пульсавала разбуджаная ад зімовага сну зямля. Наліваліся салодкім сокам бярэзіны. Напаўняліся грудзі веснавым паветрам.

Зьявіліся драгія сябры: шпакі, буслы, ластаўкі. Іхны сьвіст, клёкат і пошчак вясёлкавай песьняй напаўняў поле, сад, хату, закрадаўся ў найтаёмнейшыя закуткі сэрца. Нязьмерная радасьць доўгачаканае сустрэчы, незацэральныя веснавыя ўражаньні – усё гэта лажылася шматколерайнай сымфоніяй на чыстае палатно ўражлівага, не закранутага яшчэ цярніной гадоў, маладога ўспрыманьня.

На сады неба скінула зоркі ў белапенных пялёсткавых хвалях. А вочы ўсё ўзіраліся ў навакольле, стараючыся пранікнуць у тайніцы жыцьця й загадкавую сілу росту. У душу ўрываўся дзіўны хор песьняў. Бо ў што іншае можна ўняць усю красу музыкі веснавых акордаў, як не ў бясслоўны пагляд вачэй і не ў маўклівую насцьцярожанасьць душы? Дзе йнакш яе можна зьмясьціць і захаваць, як не на ўлоньні трапяткога сэрца?.. Ад плянаў аж роіцца ў галаве. Колькі гульняў, прастору, забавы прынесла з сабою вясна! Хлопцы, у бэрка! Хлопцы, у стракалку, у пыша, у гузікі!..

Засопшыся, з лустай хлеба ў руках (на абед ня было часу), мігаціць на вуліцы сярод крыку, гоману й сьмеху растрэсеная чупрына.

Першы выган у поле статку – урачыста, цэлай сям'ёй, са сьвянцонай вярбою. Новае пужальна й пуга з канчуком у вузельчыках. Пачуцьцё важнасьці, самастойнасьці й адказнасьці за даручаную справу. А галоўна – новенькі ножык-цыганчык, што тата прывёз з рынку. Якіх ёмкіх сьвісткоў можна будзе нарабіць цяпер!

Увечар з поля яго, мужчыну, сутракала маці й пяшчотна цалавала ў голаў. Вячэра: цёплы сырадой з-пад цадзілка й смачная луста сьвежага хлеба. На суседзкай прызьбе адгукнуўся гармонік завіхрыстай полячкай. У паветры пахла маладым сасьняком, зялёнай травой і сырадом...

* * *

Расістае летняе сьвітаньне. Із спакойнага шэравата-блакітнага неба здымала сутоньне апошнія мітусьлівыя заранкі; пасья і само зьнікла ў недалёкай дуброве. Перапялэсы птушыны пошчак пачынаў новую раніцу. Высока над гумном серабрыўся жаўранак. Кукурэкаў і біў крыльлем певень, просячыся з куратні на двор. У хляве рыкалі каровы. На змену начному супакою прыходзілі першыя водгукі летняга дня. Цераз адчыненае вакно пракрадалася ўсё гэта на падушку й вырывала з салодкага сну. Гэтак цяжка адчыняць вочы! Гэтак неахвота пакідаць цёплы ложак! Раптам думка, што на сенакос едуць. Нікнуў сон. Жменя сыцюдзёнае вады праганяла й ягоныя рэшткі. На сенакос! – Мама, ня хочу сьнедаць! – Набягу схапіў кавалак цёплае аладкі і ўжо разам з бацькам хадзіў ля конскае збруі.

Першая ўсьмешка сонца заірделлася промнем на верхавіне высокае ліпы. Узрадаваны шпак фыркнуў уверх, акунуўся ў сонечнае

святло ды, зарысаваўшы невялікае кола, сеў ля свае новае хаткі. Сонечны прамень крануў чырвоны дах сьвірану. Ружовае дыханьне расплывалася ў свежасьці летняе раніцы. Юнак з паважнай мінай сядзеў у перадку на ахапку сена, трымаючы ў абедзвюх руках пару лейцаў і цмокаючы на каня.

Краскавы мурог на ўскраі лесу, стройныя шыйкі спалоханых сарнаў, пэрлы расы й прыемная музыка нагостраных косаў. Пасьля гарачыня, пот і белыя сарочкі касцоў у зеленыя травы. А там ценя лесу, прахалода, кіслае малако ў збанку ды зноў белыя сарочкі, струны пракосаў і пераклікі мянтушак. І ўрэшце вечар, пазалочаны захад сонца, жыццядайная свежасьць крынічнае вады ды той жа празрысты туман. Толькі саранак яшчэ ня было відаць на ўскраі лесу.

Саладкавая стома ныла ў нагах, на павеках, па ўсім целе. Сьведасць ператрыванага дня дадала сілы. Збоку крочыў бацька цяжкой хадой. У паветры разносіўся знаёмы пах ягонае прапацелае сарочкі. – Тата, дай я паднясу касу!.. З павагай на твары ён стараўся дараўняць даўжыні бацькавага кроку..

Прышло чаканае заканчэньне цяжкае потнае натугі летняга дня, а зь ім і сьвятая ўрачыстасьць дажынак. З загарэлых твараў радасьцяй заслужанага адпачынку сьвяціўся блакіт жнейчыных вачэй. Васількі ў валасох, каласы ў вянку, сноп на покуці й песьня на вуснах: „Ай, дабранач, шырокае поле, жыта ядронае, ай дабранач!”

З крыкам гусей, са стадам кароў, з пахам прапацелых твараў і з водырам зэлак шматхварбнай мазакай спускаўся на сяло жнівенскі вечар. На купале неба павісла мігатлівасьць зораў. Пазалочанымі сьняжынкамі падалі па небе зьнічкі, уразаючыся ў задумлівасьць вечару ірдзістымі шрамамі. Вочы насцьцярожана цікавалі за нясхопнасьцяй знічковых істужак, а думкі спрагнае прасілі шчасьця й супакою.

* * *

Восень спачатку была сухая, цёплая. На падстрыжаных сярпамі загонах пасьвіўся статак. Бабінае лета, ухапіўшыся за верхавінкі іржышча й скібы свежа ўзаранае зямлі, як нацягнутыя струны восеньскай ліры, дрыгаецца ў заміраючай цяпліні сонечнага праменьня. Сям-там дыміліся пастушыныя вогнішчы й смачна хрумсьцела гарачая печаная бульба. Вывозілі гной на поле, гаралі, сеялі. Ранішняя раса рабілася халаднейшай, гусьцейшыя вячорныя туманы лажыліся на рэчку. Удзень жураўліныя песьні слаліся журбой на чорныя разоры. Высока ў небе, напаўдні, сумнымі восеньскімі зьнічкамі прападалі палоскі пералётных птушак. Зямля пачынала памалу затойваць дыханьне, задумоўвацца, зацішацца. Толькі лес не ўціхамірваў гутаркі свайго неспакойнага лісьця. Шумам ён быццам намагаўся зьвярнуць увагу на свой багаты размалёваны ўбор – на пе-

ралівы бясконцых адценьняў свае пазалоты, на роскаш, прыгажосьць і ўпэўненасьць, зь якою ён зьбіраўся сустрэць джала сіверных вятроў, цёмных начаў і няўмольную зьядлівасьць дажджоў..

Яму было пятнаццаць. Мінулае дзяцінства не забрала з сабой ні няслухмянасьці пакручаных сьветлых валасоў, ні зыркасьці й спасьцярожнасьці вачэй, перад якімі разгортвалася ўся незразумелая складанасьць штодзённага жыцьця. Уражлівы пагляд, акрамя ясных раницаў, блакітнага неба й таёмнае зачараванасьці навакольнае прыроды, — пачаў згледжваць задуму й трывогу ў маршчынах твараў, затурбованасьць іншых позіркаў і пахіленасьць постацяў. Насьцярожаны слух лавіў, акрамя дзявочых песняў, акордаў гармоніка й бястурботнага сьмеху юнацтва – уздыханьні маці, неспакой бацькавага голасу ды прыглушанья гутаркі мужчын на вуліцы. У адкрытае сэрца, акрамя радасьці, прыгажосьці й салодкага хваляваньня – пачалі закрывацца ноткі журбы, трывогі, страху.

А надварэ мокрая ноч зразала войстрымі кроплямі дажджу апошняе лісьцё. Макрыня ліпла да шыбаў, да сьцен, да страхі. Неспакойна стукалі ваканіцы. Хаты сяла, напружваючы цьмяную сьвятліню вокнаў, ціснуліся бліжэй адна да аднае, каб не разгубіцца ў поцемках. Распутаныя вятры не варажылі нічога добрага... і няшчасьце прыйшло. Жудасная вестка віхрам і сьцюжай уварвалася ў супакой і гармонію квола ўладжанага маладога сьвету. Зруйнавала ўсё ўшчэнт — ад хрупкасьці срэбнага інею да мітусьлівасьці летніх зораў; спаліла зіму, замарозіла лета, пакінуўшы пасья ўсяго страшное разладзьдзе, сьляпыя вочы пусьціні, невядомасьці й страху; зьмяла бясьсьледна з твару ўяўленьня маленькі зацішны сьвет юнака.

Прыйшлі людзі з суседняга сяла. Расказалі пра разбурэньне, зьдэкі й пакуту. Гаварылі каратка, адрывіста, заціскаючы сухія вусны. Ня было агітатараў, ня было клічоў, ня йгралі маршаў і не барабанілі вушэй пусьцінэй ды хвальшам лёзунгаў. Была часіна суровых позіркаў, кароткіх слоў і выбару між жыцьцём і сьмерцям. Пагроза разам зь непрагляднасьцяй начы павісла над узбуджанымі стрэхамі.

Пад белай чупрынай імкліва праносіліся думкі й вобразы: жніво, першыя сьняжынкi, гармонік на прызьбе, бабка, зачараваная каралеўна й злы чараўнік. Пасья вырасла постаць адважнага, добрага рыцара на белым кані. І як калісьці, у маленстве, сэрца напоўнілася смагай абароны слабейшых і крыўджаных. А сьняжынкi, зьнічкі ды жніўныя песьні прасілі ратунку-збаўленьня ад злога Кашчэя – прасілі даць супакой сонечным прамяням, летняму вечару, шэрым стрэхам і змучаным ад працы людзям. І сэрца напаўнялася вялікай адвагай...

— Тата, я таксама пайду з табой!..

Дзьве постаці зарысаваліся на фоне чырвані зарыва, накіроўваючыся ў цёмную ноч на пошукі сьвятла.

№26, сьнежань 1953

ПАЭЗІЯ

Наталья Арсеньнева

Жыцьцё

Жыцьцё – як бярозавы сок,
Жыцьцё – як салодкая брага:
П’еш, п’еш –
і, маўляў хто урок,
шчэ горшая чуецца смага.
Ледзь верасень, спрытны каваль,
У медзь закуе далячыні, —
Нам хочацца ўжо, каб трава
Ізноў зелянела ў лагчынах.
Ледзь цёплаю сіняй плясьне
Вясна па марцовым рызманьні
І вецер пазьлізвае сьнег, —
Зноў сьняцца нам восень, туманы.
Адразу жадаем абняць
Мы ўсё (не пакінуць нічога!):
Прасьцяг каласься, і сасьняк,
І бездані неба сівога.
З кульгаваі, гутнявай нудой
Сустрэцца цяпер цяжкавата.
Ня зьвіць ёй між намі гняздо,
Калі зноў на вуснах – гарматы,
Калі не ўтаймуеш бяды,
Хоць сэрца жывое ёй выймі,
А лёс —
мо ізноў на гады
Сыноў разлучыў із Радзімай...
Ня дзіва, што п’ецца, як сок,
Сягонья штодзённасьць, як брага.
Ды, быццам знарок хто урок,
Шчэ горшая чуецца смага.
№11, ліпень 1948

Слава

Добра жыць на зялёнай зямлі
З сэрцам простым, малым, чалавечым,
Расьцьвісьці, і зярнят насыпяліць,
І у вечнасьць сплысьці, як лісьцё.

Ня ўзірацца ў блакітны туман
Недасяжных, далёкіх сузор'яў,
І уцехі, і крыўды прыймаць
Із пакарай,

як гнецца трысьце.

Але гора таму, у каго
Не на меру прыкроена сэрца,
Ў кім адвечны шугае вагонь,
Хто й памерці

ня ўмее, і жыць,

Хто ня стоміцца загрудзі браць
Наймацнейшых, каб лёс наш палынны
Ўрэшце вывесці – хіба ж пара! –
На гасьцінцы

з вузенькіх сыцяжын.

Гора тым, хто сьніць сінь далячынь
Непазнаных, усыпененых мораў,
Хто імкнецца зь зямлі уцячы
У міжзор'і,

хай трапіць на дно.

Сто раз гора таму, хто сваіх
Любіць больш, чымся собскае цела,
Каго пенным віном не ўпаіць
На вясельлях

чужых шаптуном.

Адно дзіўна, што славяць здаўна
Не пакорных, што гнуцца ад стомы,
Не таго, хто насыпеліць зярнят
І лісьцём скіне душу сваю.
Казак, песьняў аб гэткіх няма.
Ні цымбалы аб іх не зазвоняць,
Ні дзяўчаты, зару пераймаць
Ідучы на загон,

не сьпяюць.

Не, пяюць у нас славу чамусь
Тым якраз, каму мрояцца ўзвышшы,
Хто ня ўграз у жыцьцёвую муць,
Дзід ня крышыць

за скрабы зямлі.

Пяюць песьні у нас аб сьвятых
Эмагарох, палымяных, шалёных
Пераможцах, паэтах – аб іх,
аб натхнёных,

мы славу сплялі...
Хай жа шчасьцем красуе зямля
Тым, із сэрцам малым, чалавечым,
Хай цвітуць і зярняты сьпяляць,
І у вечнасьць спльваюць зь лісьцём.
Мы глядзелі,
і будзем глядзець
У туманы няўхопных сузор'яў
І ня будзем з пакарай цярпець
Злой дакоры,
гнучыся трысьцём!

№12, жнівень 1948

Ўільям Шэкспір

Пераклад:

Нтальяя Арсеньнева

Рамэо і Джульета

Пралёт

Два роўна слаўныя рады
Вэроны можнай і прыгожай
Гарэлі з роду ў род гады
Злабой важкою і варожай.
Штораз сутычкі ды баі
Між іх успыхвалі пажарам.
З нутра радоў зацятых тых
Жыцьцё ўзяла каханкаў пара.
Іх, варты жалю, горкі скон,
Што змыў старую варажнечу,
Каханьне, грознае, як Кон,
Бацькоў нянавісьць, што навечна
Адно дзяцей спыніла сьмерць –
Мы вам пакажам за часіну.
Цярпліва ж слухайце цяпер,
Вам дагадзіць – вось наш намер.

Сцэна ля балькону

(Дзея 2-я, сцэна 2-я. Сад Капулетай.)

(Уваходзіць Рамэо. Угары ў вакне зьяўляецца Джульета.)

Р а м э о: Што за сьвятло успыхнула ў вакне?
Вакно-усход, мая ж Джульета – сонца!

Ўзыйдзі ж, о сонейка, і месяц пагасі.
 Плян, ён зьбялеў, пабачыўшы зіхценне
 Твае красы. Зайздросны ён, бо ты
 Шмат прыгажэйшая й за месяц і за зоры.
 Ня будзь ягонай, скінь убор зялёны,
 Вэсталкавы для дурняў гэты строй,
 Але не для цябе,

маё каханьне,

Ўладарніца мая,
 Каб ведала ты, хто ты для мяне.
 Хоць і маўчаць – гавораць твае вусны,
 Пытаюць вочы... й я ім адкажу.
 Адвагі стане мне,

ды ня зы мной гавораць

Агні яе вачэй – дзьве зоркі з вышыні,
 Зырчэйшыя за ўсе сузор'і ў небе.
 Заміж якіх тут сьвецяцца яны.
 Ці зоры на твары, ці ў небе вочы –
 Не распзнаць... Нашто праменнасць зор,
 Калі твой твар, як сонца зьзяе,
 І дзіў, што не пяюць птушыны і што ноч
 Ня згасла, не зьбялела ўжо даўно.
 Шчаку яна паклала на руку.
 Хацеў бы я пальчаткаю быць ейнай
 Каб гэтую шчаку крануць...

Д ж у л ь е т а: На жаль!

Р а м э о: Яна гаворыць штось! О, мой анеле, ты
 Ўначы зьявілася над галавой маёю,
 Як здань зь нябёс на крылах залатых,
 Што дзівіць і чаруе нас, сьмяротных,
 Калі імкне яна між леньх хмар
 І гіне у паветры зь ветрам лётным.

Д ж у л ь е т а: Рамэо мой, пашто Рамэо ты?
 Зрачыся бацькі, прозьвішча зрачыся...
 Калі ж ня хочаш, прысягні, што любіш –
 І з Капулетамі навечна я парву.

Р а м э о: (ціха) Ці аказацца мне, ці слухаць мо яшчэ?

Д ж у л ь е т а: Адно тваё імя – мой вораг люты.

А сам – ты любы мой і ўсё, а не Мантэг.
 Мантэг жа ня рука і не нага й ня палец,
 Не галава ці штось яшчэ... Мантэг – імя.
 А што гэта імя? Ці ж кволая шыпшына,
 Хай назавецца йнакш – салодкі зьменіць пах?
 Так і Рамэо мой; каб як іначай зваўся,
 Каханым для мяне застаўся б і тады.
 Дык, любы мой, адкінь сваё імя, якое
 Зусім ня ты, й вазьмі мяне усю...

Р а м э о: Лаўлю
 цябе на слове я... Скажы мне: „любый”
 І я забудуся даўнейшага імя.

Д ж у л ь е т а: Хто ты такі, што пад заслонай ночы
 Падслухаў тайніцу маю...

Р а м э о: Хто я?
 Ня ведаю і сам цяпер я, як завуся.
 Даўнейшае імя я зьненавідзеў, бо
 Ня любіш ты яго... і собскі подпіс
 Гатовы я парваць...

Д ж у л ь е т а: Ня чула я ўсяго.
 Што ты казаў, але пазнала голас.
 Рамэо ты, Рамэо і... Мантэг.

Р а м э о: Ня ён і не Мантэг, калі так хочаш.

Д ж у л ь е т а: Як трапіў ты сюды, чаго прыйшоў?
 Высокі мур вакол, яго не пераскочыць.
 А ты Мантэг. Тут сьмерць чакае на цябе,
 Калі хто з родзічаў маіх сустрэне.

Р а м э о: На крылах любасьці пераляцеў я мур,
 Ці ж ведае каханьне перашкоды?
 Яно ўсяго патрапіць дасягнуць.
 І навет родзічы твае яго ня зломяць.

Д ж у л ь е т а: Сустрэўшы тут, яны цябе заб'юць!

Р а м э о: Жыцьцё і сьмерць мае ў тваіх вачох,
 ня ў іхных

Мячох... Зірні з каханьнем на мяне
І абаронены я буду ад благога.

Дж у л ь е т а: Я не хачу, каб ты сустрэў іх тут!

Р а м э о: Прад іх вачыма ноч мяне схавае.
Кахай мяне, і я забудуся на ўсё,
Бо лепш сканаць ад іхнай ненавісьці,
Чым жыць бязь любасьці тваёй і безь цябе.

Дж у л ь е т а: А хто прывёў цябе сюды, скажы.

Р а м э о: Каханьне, што казала мне сачыць
Цябе ўначы і памагло знайсці.
Я не марак, але, каб ты была за сьветам,
Паплыў бы й я туды цябе шукаць.

Дж у л ь е т а: Мой твар акрыты маскай змроку
І ня відаць, як ён агнём гарыць
Таму, што ты падслухаў, што у цемры
Казала я... Ды дось хавацца і хлусіць.
Мяне кахаеш ты. Я ведаю, ты скажаш,
Што так, і я табе паверу. Прысягнеш –
І засьмяюся я... З прысягі закаханых
Сьмяюцца нат багі... О, любы мой,
Скажы, ты запраўды мяне кахаеш?
Але ня думай, што мяне так лёгка ўзяць,
Бо накш – нахмуруся, скажу і „не” й „ня трэба”.
Тады малі, прасі, а рады не дасі...
Ну, а папраўдзе, я, Мантэг мой любы,
Цябе люблю занадта, й мо таму
І гэткай лёгкадумнаю здаюся.
Але дарма, што так, табе я буду вернай,
Вярнейшаю за тых, што ўмеюць хітраваць.
Хацела й я маніць табе, ды ў цемры
Схаваўшыся, падслухаў ты мяне.
Таму – прабач маю уступлівасьць, пакору,
Праз гэта я цябе ня буду менш кахаць,
Чым здрадзіла табе ўжо ноч глухая...

Р а м э о: На месяц бласлаўлены прысягаю,
Які малюе срэбрам гольле дрэў..

Дж у л ь е т а: Не прысягай на месяц, на нясталы,
Дванаццаць раз на год ён свой мяняе твар,
А я хачу кахаць бязь зьменаў і настала.

Р а м э о: На што ж мне прысягнуць?

Дж у л ь е т а: Не прысягай зусім,
Ці на сваю прыгожасьць прысягні мне,
Што богам сяньня сталася маім,
І я паверу мо.

Р а м э о: Калі каханьне...

Дж у л ь е т а: Не прысягай!
Хоць добра мне з табой,
Ня цешуся я з гэтай дзіўнай ночы.
Яна няўзнак, так хутка надыйшла,
Маўляў маланка, што ужо і згіне,
Пакуль „маланка” здолееш сказаць.
Дабранач, любы! Хай каханьня краска,
Што сяньня зацвіла між намі, расьцьвіце
Празь лета цёплае у накець залатую.
Дабранач, любы, хай спакой сьвяты,
Які я чую гэт (паказвае на сэрца), пачуеш сяньня й ты.

Р а м э о: Неўзнагароджаным ісьці я маю?

Дж у л ь е т а: Якое ўзнагароды ты чакаеш?

Р а м э о: Я прысягнуў, і ты ў каханьні прысягні.

Дж у л ь е т а: Прысягу я дала раней, чымся прасіў,
Ды я вазьму яе ды прысягну нанова...

Р а м э о: Навошта ж забіраць яе назад, дзіця?

Дж у л ь е т а: Каб раз яшчэ табе, каханы мой, аддаць.
Хачу адно таго, чым уладаю
І шчодрасьці маёй няма мяжы,
Як мору меж няма, як меж няма каханьню...
Чым больш люблю, тым больш яно баліць,
І шырыцца й расьце...

М а м к а: (кліча з глыбіні) Спадарычна Джульета!

Д ж у л ь е т а: Мяне хтось кліча. Дык бывай, бывай!
Іду ўжо, няня. Любы мой Мантэг,
Чакай, ня йдзі, я выйду да цябе! (выходзіць)

Р а м э о: Багаслаўлёная, дзіўная ноч. Баюся,
Што гэта толькі сон. Занадта добры ён,
Каб праўдай быць штодзённай.

Д ж у л ь е т а: (варочаецца) Тры словы, любы мой,
і добрай ночы:
Калі мяне кахаеш ты папраўдзе
І хочаш сабе узяць за жонку, раніцой
Прышлі праз пасланца майго мне слоўка,
Дзе і калі з табой мы возьмем шлюб...
Табе да ног тады я долю пакладу
І ў сьвет пайду з табою, мой каханы.

М а м к а: (за сцэнай) Спадарычна!

Д ж у л ь е т а: Іду, іду!... калі ж няшчыры
Ты тут зы мною быў, пакінь мяне адну
З маёй тугой...

Р а м э о: На шчасьце прысягаю...

Д ж у л ь е т а: Дабранач сто разоў, мой любы, мой каханы.
(выходзіць)

Р а м э о: Ды горш, сто раз цяжэй, чакаць сьвітання.
Да люблага ляціць каханьне, як ад кнігі
Лянявы вучань, ад яго ж, як да яе... (выходзіць)
(зьяўляецца Джульета)

Д ж у л ь е т а: Рамэо мой, калі б я голас мела,
Якім сакольнікі склікаюць сакалоў,
Каб мог цябе прынадзіць...
Нявольніцы нясьмелай голас маю
І рэхам дарагім мне гор не скалыхнуць,
Бо йнакш захрыпла б я, гукаючы: „Рамэо!”

Р а м э о: Мая душа мяне па йменьні кліча, —
Як серабраны звон зьвініць той кліч,
Чароўнай музыкай мой слых калыша.

Д жу л ь е т а: Рамэо!

Р а м э о: Любая!

Д жу л ь е т а: Калі мне да цябе
Паслаць хлапца ураньні?

Р а м э о: А дзевятай.

Д жу л ь е т а: Ну, добра.
Дваццаць год да раньня йшчэ чакаць.
Забылася я штось, чаго цябе вярнула.

Р а м э о: Дазволь стаяць пакуль ня ўспомніш...

Д жу л ь е т а: Я забудуся ізноў, каб ты стаяў тут вечна.
Так добра мне з табой...

Р а м э о: Я застануся тут,
Каб ты забылася ўсяго, ўсяго на сьвеце!

Д жу л ь е т а: Сьвітае ўжо. Ты мусіш адыйсьці.
Ах, каб ты быў прывязанай да пальца
Дзяўчынкі птушкай, каб цябе магла
Я адпусьціць крыху, а там ізноў, як вязьня
Закутага ў ланцуг, раптоўна прыцягнуць,
Зайздросная аб волі для птушыны.

Р а м э о: Хацеў бы быць я птушкаю тваёй.

Д жу л ь е т а: І я хацела б гэтага, каханы,
Але пяшчотай я замучыла б яе...
Дабранач! Так, салодкі сум растаньня.
Разьвітвацца з табой жадала б я да раньня.
(адыходзіць)

Р а м э о: Хай супакой цябе утуліць і спаўе.
Сьпі, любая, і сьні у сьне.
Я ж да айца цяпер пайду сьвятога,
Скажу яму усё... Хай просіць рады ў Бога.
(выходзіць)

Аркадзь Будзіч

Над магілай герояў

Вы сэрцы гарачыя несці ў ахвяру Радзіме каханай.
Яны палымнелі, як сонцы, агнём непагасным, сьвятым.
Ў паходзе Вы ранілі іх, каб Народу гаілася рана,
Арліным узлётам быў марш Ваш –
змагарным, стальным, маладым.

Ў змаганьні за Волю ня зналі Ваш гарт і адвага граніцаў,
Аб сьмерці ня думалі Вы: для Вас ня было больш яе.
Жаданьне быць вольным, як колісь,
бурліла живою крыніцай;
Забранаму роднаму Краю Вы жыццці панесці свае.

Ў крывавым, няроўным змаганьні
Вы гінулі сьмерццям герояў,
Сьцягі ж Вашы несці праз буру далей сакалы-змагары.
Зь нястрымным парывам наперад,
Народу да зьдзейсьнення мрояў,
Ішлі зь непахіснаю верай за Волю у бой на зары.

Няхай жа спакойным і ціхім Ваш будзе спачын у магіле,
Бо сэрцы і ў нас палымнеюць агнём непагасным, сьвятым.
Сьцягі Вашы ўзьняты ізноў, мы верым у собскія сілы,
І полымя Волі распалім у нашым Краі Залатым.

А сяння над Вашай магілай прысягу складаем прад Богам:
Загінем і мы у змаганьні ці навалач выганім прэч!
У бой пераможны мы пойдзем па Вашых, героі, дарогах,
За Вашую сьмерць мы адпомсьцім,
бязьлітасным будзе наш меч!

№7, 25 сакавіка 1948

Дзяўбі!
/У шахце/

Зьмяшаўшыся з вуглём, ляглі
Плыбы цемені густыя, ліпкія.
Каменьне моўчкі сьлязой усхліпвае –
Мо жаліцца на штось зямлі?

І ціха-ціха, як...
 Не! Ёжо рушыла!
 Ускалыхнулася, кімсьці ўзварушана,
 Ўздрыгнула у трывожным сьне цемень.
 Глядзі!

Вунь ідуць!

Гэй, хто там?

Чуце?!

Чаго, двуногія, вы тут вандруеце?

Куды нячысьцікі вас нясуць?!

А там – на нявідомых хвалях

Ўзьнімаюцца то ўверх, то ўніз,

Плывуць гуськом адзін, другі,

І прыбліжаюцца з аддалі

агеньчыкі.

Ня крычы: не спалохаеш –

У іх вачох зацятасьць сьвеціцца.

Жывой пілою у сьцены ўрэжуцца,

І задрыжыць зямля, завохае.

І бязьлітасна нутро

Старое зямлі крышыць

Упарта, безь перадышкі

Дабіваецца ў ядро

сталь.

А ў рогаце дзвюх стыхіяў

Чуваць:

„Дзяўбі! Дзяўбі! –

адчыніцца,

Бо цяпер хто спыніцца,

Тому будуць вякі ліхія!”

Познай сутычкі скончыўся гром,

На нявідомых хвалях –

то ўверх, то ўніз, —

замільгалі

І паплылі

адзін, другі

гуськом

агеньчыкі.

Зьмяшаўшыся з вуглём, ляглі

Глыбы цемені густыя, ліпкія.

Каменьне моўчкі сьлязой усхліпвае –

Мо жаліцца на штось зямлі?

№8, красавік 1948

Наша хата – у самым цэнтры вёскі

„Наперад!” – у адказ спадару М. В.

Мае сябры, супольнікі у працы,
Штурмуйце будучыні аванпосты!
Мы звыклі перашкодаў не баяцца –
яны спрыяюць нашаму узросту.

(З паэмы „І пурпуровых ветразей узьвівы” Ўл. Дубоўкі)

Не падбіраем мы нядоедкаў гадоў,
і песня нашая на студзенскім марозе
расьцьвівам пеніцца сярод сьнягоў, ільдоў
і плавіць іх на ўхабістай дарозе.

Мы й не маўчым – хай мёртвае маўчыць! –
і з б о к у не стаім, як гэта іншы ўмее...
Усё выходзіць нейк – ці сонца зіхаціць,
ці ў твар сячэ зласьлівая завая, —

да Сонца нашага мы крочым напрасьцяк,
і на загуменьне ніхто з нас ня выходзе,
хоць там мо й зацішней, мо й не даймае так,
стыхія ж наша – ў гэткім вась паходзе!

Каб дух захватвала шуганьне ў далячынь!
Каб супраць ветраў – ветрамі нясьціся!
Па сонца яснае мы, зьнічам лятучы,
яго дастанем з найвышэйшых высяў!

Нам на раду было напісана: ня тлець
на панадворку трэсьсьем сыраватым,
а ў высях зорыстых гарэць...

не! – палымнець! –
у цэнтры вёскі збудаваўшы хату.

І зь вёскаю усёй ня можам мы ня жыць:
урэшце – жыць на гэты сьвет прыйшлі мы!
А хто ж дастане скарб, што пад замком ляжыць?
Каго, калі ня нас, хвалюе лёс Радзімы!

Палёту ж ня стрымаць ні вам, ні нам самым,
бо моладзь будзе моладзьяй заўсёды!
Цяпер н а ш час гарэць – і ў песнях мы гарым,
каб ня спускаць пасья вачэй перад Народам!

Шугайце ж, ветры, ў даль хутчэй...

хутчэй!

Зьвінецце сталяй, песняў адгалоскі! –
таму, што маладосьць іскрыцца ў нас з вачэй,
што хата наша – ў самым цэнтры вёскі!

№11, ліпень 1948

Гімн змаганьню

Што аб стрэхах пяць саламяных
І аплакваць іх песнямі нуднымі, —
Калі сянняя зямлянкамі бруднымі
Яны ў землю жыўцом закапаны!

Што пяць, што шырокія гоні
Мы пакінулі дзесь недажатымі, —
Калі сянняя над імі гаратыя
Ланцугамі іржавымі звоняць!

Што пяць аб прасторах Радзімы,
Аб гасьцінцах шырокіх, бярэзінах, —
Калі лісьце зь бярозак падрэзаных
Рассяваюць сібірныя зімы!

Не! Ня час на такія нам песні,
Век суровы цяпер, сэрцы – дзікія.
Выбар толькі адзін: волю выкаваць
Ці ў чужыне ганучаю сплесьнець.

Гімн змаганьню! – вось песня на сянняя! –
З нашых путаў яна нарадзілася,
Зьнічам вогненным з турмаў прабілася
Ї мусіць зьнішчыць няволю дазваньня!

Не адны мы – нас тысячы вояў:
Маладых, не знаёмых з пакораю,
Няўстрымных, змаганьнем ня змораных,
І з гарачай, адданай душою.

Мы й ня першыя – кажнае сэрца,
Што радзілася птушкаю вольнаю
У змаганьні з мацнейшымі здольнае,
Хоць прадчасна, ды вольным памерці.

Калі ночы ёсьць – мусіць быць Раньне!
 Мусім крыўды зьлічыць векапомныя!
 Дык жа чуйце вы, сэрцы нязломныя:
 Гімн змаганьню! – вось песьня на сянняя!
 №13, верасень 1948

Ідэя

Зроджана ў жорсткіх намогах
 Сьмерцай узбуджаных сіл.
 Ты шугані па разлогах
 Сьвежых, як сьлёзы, магіл.
 Зроджана ў нашым улоньні
 Ў імя ахвяраў сьвятых,
 Ты, як той коньнік Пагоні,
 Бі, каб ня стала сьляпых!
 Зроджана ў порасе, дыме –
 Стыкам жалеза й крыві,
 Ты, у апошнім уздыме,
 Ноч на кавалкі парві!
 Гэткай цябе захаваем
 Сэрцам да бурных дзяньніц.
 Ты залунаеш над Краем
 Дотыкам сьвежых крыніц.

Будзем пад неба ўздымацца
 Ў верыць, што ўчуе нас Бог.
 Станем змаганьнем і працай
 Часткай тваіх перамог.

Праездам праз Two Gates

Пранясьліся й сюдой два гады.
 Гостэль скончанай казкай застыў..
 Пазнаю нашых буцаў сьляды
 І рапсоды чорнай матыў.
 Нек бяздушна...

Ліхтарні ўсе сьняць
 Па дарогах нязбыўныя сны.
 У сьвятле іх, як пэрлы, зігцяць
 Кроплі поту і дзьве вясны.

26 XII 1951 №24, студзень 1953

Адказ

Кажаш, у нас няма „блакітнае” крыві...
 Выбач, а што гэта за аштука — „блакіт”?
 Адкажы мне шчыра, душой ня крыві –
 Хацеў бы пачуць я й пра гэты міт.
 Бо шмат я мітаў на шляху чуў, шмат:
 Аб бядоце чуў, аб лапцёх, аб зрэбі...
 Імі ў нас пярылі, як з гармат.
 А мы ўсё гэта на сьметнік згрэблі.
 Нам не блакіт – кроў важна.
 Дай Божа іншым – у нас ёсьць яна.
 Яе калісьці звалі сярмяжнай,
 А мы яе чэрпалі з крыштальнага дна.
 Шэр мусье*, наш блакіт – не з тваіх.
 Ад балота не бляднее шафір.
 На жарасьцьве дарог і ў туманох густых
 Яго шквал ушляхотніў, а ня зэфір.

1951

**Паважаны спадару* (па-французску)

Некаторым

Вы ўсе разумныя.
 На тысячу хваробаў
 Дзьве тысячы парадаў у вашай галаве.
 Вы языкамі родзіце мярцьвячыны мікробы
 І ў дамавіну гоніце усё, што йшчэ жыве.

Вы ўсе ахвярныя.
 Для бацькаўшчыны й справы
 Ў вас сьліны шмат ды словаў... безьліч слоў..
 Калі ж свой топіцца, вы – там, каб зьлева й справа
 Яго ахвярна ахрысьціць вяслom.

Вы ўсе чульлівыя.
 Вам пахвала й абраза
 Ўзбуджае радасьці й нянавісьці раку.
 Ды толькі сэрца вам ня дрыгнула ні разу,
 Калі да вас хто з просьбай працягнуў руку..

Вы ўсе сьвятыя.

Топчацесья ў сьвеце,
Ад зайздрасьці сьляпой бялее вока вам.
З надутых масак вашых чысьцінёю сьвеціць
Крыклівы хвальш і чэрствых душаў хлам.

„Хто злосьцяй цяжарыць, той здраду спараджае” –
Ад злосьці ж страціў воблік ваш чалавечы род.
Навокал пырнікам і сьпелым ураджаем
Асоціцца зьядлівы ваш прыплод.

Вы ўсе нявінныя.

Разводзіце рукамі,
У рукавы піхаючы нявінную ману..
І цяжар гэтых слоў вы пусьціце, як камень,
Зь нянавісьцю ў суседа, каб скроні ня мінуў.

1953

№26, сьнежань 1953

Адзіны верш Алеся Бярозкі („Мой шлях”), зьмешчаны ў „Наперадзе”,
гл. у X-м разьдзеле („Запаветы”).

Цімох В.

Вуглякопы

Агні рухомыя мільгаюць,
Агні жывых фігур у дзень.
Густую цемру праразае
Жаўглява-зьнічкавы прамень.

Хоць дзень чарней вугальнай ночы,
Хоць большай цемры не знайсці,
Спаткаць тут можна тых, што крочаць
Ўвесь час наперад у жыцьці.

Прарэзаць пласт вугля густога,
Прабіць тунэль да новых пліт.
Ну й што-ж! Праз гэткую дарогу
Прыйдуць яны да мэт сваіх!

№8, красавік 1949

Паўло Дванаццаты

Дарогі

Дарогі нашыя ляглі:
Мая наперад, у чужыну,
Твая на роднай нам зямлі
Чакаць мяне... бо я ня згіну!
І цяжкая ты безь мяжы
Лягла празь ямы і балоты,
Неспадзяваныя крыжы
І бег на мury сьмерці – доты...
Дзе-ж твой канец? Вядзеш куды?
Ці хутка кончышся? – пытаю...
Замоўкнуў гром, прайшлі гады,
А у адказ гучыць: „Ня знаю!”
Дарогі нашыя ляглі:
Канец тваёй – у сумнай хаце,
Мая – ў далёкія краі,
Каб там па пгчасьці сумаваці.

№4, 1 лютага 1948

Лясная Кветка

Вершы з Бацькаўшчыны

Яшчэ ня час

Яшчэ ня час, і я яшчэ ня сыценем,
ізноў жыцьцёвы разьбіваю стан;
яшчэ ня час, яшчэ паведамленьня
аб маёй сьмерці вецер не паслаў.

Яшчэ ня час, хоць восень горка плача
і да зямлі бярозам косы гне,
ў глыбокай цьме канца жыцьця ня бачу
і гэта жаль асеньні не па мне.

То не па мне асіны ломяць рукі,
ў паўночных ветраў просячы цяпла –
асеньні дзень канае доўга ў муках
і горкі дождж сьлязьмі кранае шкла.

Яшчэ ня час, хоць хочацца спакою,
як гнаны ветрам на чужыне ліст,
прыпасьці б так гарачай галавою
на вечны сон да роднае зямлі.

Яшчэ ня час, яшчэ на бездарожжы
бяздольных больш, як ў маім сэрцы ран,
трэ песьні віць для іх із польных рожаў,
ўспаміны ўзьняць – няхай агнём гараць,

і цешаць тых, якіх ня цешыць неба.
Ўплятаю сэрца разам у вянок
і ў цемру дзён, дзе шчырай песьні трэба,
пашлю і я крылатую здалёк.

Яшчэ ня час прасіць у Бога сьмерці,
калі ў бядзе чакаюць брацьці нас,
калі ня згас агонь добра у сэрцы
для родных ніў, дык паміраць ня час...

Ясьнейшых дзён у Бога дачакаем
і пройдзе час нялюбасьці і зла.
О, знай тады, што для Цябе, мой краю,
мой шматпакутны, для Цябе жыла...

Удар

Учора сурова падбілі мой лёт,
песьні паранілі яснае крыльце;
гэтак часамі вясною гальллё
бура шалёная глуміць і хіліць.

Заўтра мо большы, страшнейшы удар
целям маім страсяне чалавечым.
Потам пакрыецца змораны твар,
гледзячы сумна у вір небазьпечны.

Толькі мой вольны ня зломіцца дух,
Божая іскра у целе бязрадным.
Голаў узняўшы – і ў цемру пайду;
сэрцам у неба пытаюцца праўды.

Чужыя хвоі

Пад чужым небам шапочуць хвоі,
дзіўную песьню штодня тут чую.
Пытаюць ціха, скуль я і хто я,
адкуль прыходжу, па чым сумую.

Стромкія хвоі чужога краю,
добра мне голаў аб вас аперці.
Вецер аб долі ж хай ня пытае –
словам ня скажаш таго, што у сэрцы.

Словам ня скажаш аб тых цярпеньнях,
што сум на душу пластамі сыцеле,
што сонца крые магільным сыценем,
а расказаць вам – вы пасівелі б...

Лепш загудзеце, сумныя хвоі,
вольна, свабодна – вы ж бо ня людзі...
Зялёным сумама сэрца ўспакою,
ад вольнай песьні лягчэй мне будзе...

№25, жнівень 1953

Кір

Любоў і праўду я бяру за шчыт
і зь імі йду бясстрашна ў цяжкі час.
Я не пяром, а гастрыём душы,
пішу крывёй счарнелаю да вас.

Жалобны кір над маім прошлым лёг.
Ня чую больш матулі цёплых слоў –
на вуснах ёй заціх апошні ўздых,
як тысячам замучаных рабоў..

Равы братоў, цяжкія сёстраў дні,
страшэнны боль апошніх бацькі год,
людзкія душы, сёлы у агні,
а на крыжы – замучаны народ.

Хоць неба сяньня строгае маўчыць,
я ў адраджэньня веру ясны суд.

Любоў і праўду – свой магутны шчыт
ўздымаю смела прад панамі пут.

Ня страшна мне іх мсцівасьці і кар,
бо ў маім сэрцы вера, ня сумлеў,
ў маёй душы ня попел, але жар,
ў маіх вачох ня сьлёзы, але гнеў..

У васеньні дзень

Іду ціхім, асунелым садам.
Нат лісьце вецер ужо аднёс,
толькі, як жменя буйных сьлёз,
вісіць галінка вінаграду.

Над траў зялёным вадападам
ня чэшуць вербы сваіх кос,
ня вабіць ліпа мёдам кроз,
ня кліча груша сесьці радам.

Ня белы бэз пахучым чадам,
а на кустох зацьвіў мароз.
І градам буйных горкіх сьлёз
зьвісае жменя вінаграду.

№26, сьнежань 1953

Алесь Салавей
(З кнігі „Вянкі”)

Малодосьць

Найпершы парыў абяскрылены
штормам імгненным.
І досьвітку ўсьмешкі ахінены
дымам ваенным.

А даль, як і ўчора, туманіцца
тропам цярыстым...
Ідзе не барвоваю раніцай –
змрокам імлістым.

Так рана ў даросласьць канодныя
кінула косьці.
Мінае княі непраходныя
без маладосьці.

Ды як перад ёй ні туманіцца
шлях непаўторны –
вяшчуе наступную раніцу
промень вячорны.

1945

* * *

Аб табе успамін – найвышэйшая ўцеха,
неўтаймованы боль і надзеяў прачын.
І заўсёды ўва мне адгукнецца, як рэха,
аб табе успамін.

І ня гасьне зы мной, і пад сонцам праводзіць
да наступнага дня – да прасьвяды зямной,
а як ноч праміне – па зараньні ўзыходзіць
і ня гасьне зы мной.

1947

№16, студзень 1949

* * *

Хочацца плакаць – стрымваю сьлёзы,
болю ня ўсьцішаць яны.
Стромкія хвоі. Ніцця лозы.
Грэчкі. Пшаніцы. Ільны.

Зь імі, над імі стройная постаць
вёснаў ня йдзе спатыкаць:
цяжка ў няволі стан ёй выпростваць,
цяжка мяне прычакаць.

Толькі б убачыць – сьлёз ня стрымаю
(хто іх тады не пралье?).

Зь імі назаўтра радасьць хаваю –
я не праплакаў яе.

1947

* * *

Ой жа хітруньніца якая –
 выгляд нясьмелае дзяўчынкі...
 Ланяй нявінная ўцякае –
 дзе ж там шчасьлівыя абдымкі?

Цяжка – ня ўгонішся за ёю.
 Як жа няўлоўную спаймаю?
 Раптам павольнаю ступою
 бег свой суцішвае ля гаю.

Блізка – далёкая так блізка.
 Ой жа і хітрасьці ў дзяўчынкі!
 Гасьне суклоннае агніска.
 Будуць шчасьлівыя абдымкі.

1945
 №17, люты 1949

* * *

Дабрыдызень, мая зарніца!
 Дасьпела твая пшаніца.
 Прынось жа свой серп хутчэй,
 і ніве – цяжар з плячэй.

І сноп ты, зажаўшы, зьвяжаш,
 пры працы мне шмат ня скажаш.
 А вечар дыхне з лагчын –
 пачую: „Цяпер спачын”.

1945
 №21, жнівень 1949

У. Сноп

* * *

Я кахаць Цябе ніколі не пакіну:
 Маё сэрца – сэрца Твайго частка.
 І дарма, што на чужыне гіну –
 Чую ўсьцяж агонь бязьмежнай ласкі.

Беларусь! – Радзіма дарагая! –
Цьветны сад зялёных пышных вёснаў,
Ты мяне ў выгнаньні захаваеш,
Ад вятроў сьцюдзёных долі злоснай.

Дай мне выпіць водар Твайго чару
І палын гарачых сьлёз Тваіх,
Мукі спаленых жывымі у пажарах,
Сьлёзы выгнанных на зьдзекі да чужых,
Дай злажыць жыцьцё Табе ў ахвяру, —
Для жыцьця Твайго і праў сьвятых!

№13, верасень 1948

Маме

Мама,
прывет Твайго сына прымі,
Што ў далеч Табе пасылаю –
Ад сэрца, што ўсё у агні
Ў чужыне ламом дагарае...
Ты знаеш – Цябе я пакінуў,
Пайшоў ваяваць за бацькоў –
За лёс, за жыцьцё, за краіну
Панёс я гарачую кроў.

Мама,
Ты ўсё мне прабачыш;
Ты – маці мне, я Табе – сын,
І прымеш із сэрцам гарачым
Бадзягу з далёкіх краін.

Зьняверыўся людзям і сьвету.
Тут мой дагарае бел-дзень.
Ты толькі у цемені гэтай
Мне сьвеціш, нібы той прамень.

Мама,
мо сына ня ўбачыш...
Мо сын не пабачыць Цябе —
Каханьне ж сьвятое наша
Сьвятым у вечнасьць прайдзе.

№14, верасень 1948

Пётра Сыч

1944 – 1945

Сяньня здзерла ты апошні каляндарны лісьцік
І укінула ў кошык – забыцьцю ў неразьвейныя сьцені.
Напэўна твой позірк дагледзеў у далях імглістых,
Што Новы Год здзейсьніць нашы лятуценні.

А ўвечар, на балі, калі адстукае поўнач,
Пад шум пажаданьняў пустых кавалераў
Ты ў сёмым небе будзеш, крыкнеш з чаркай поўнай:
„Хай жыве Новы Год – наш вьстун лепшых эраў!..”

Ды табе цьвяджу я: „Гэта толькі гульня сымболяў,
Пустэча слоў, калямбур, што нічога ў сабе не хавае;
Шматок надзеі таму, хто змагацца ня здолеў,
Хто баіцца цярпеньня, каго сьмерць лякае.

Мне ж ніякая змана ў думках ня блісьне,
Як машына, абыходжу пазыцыі бліжай;
Чакаю, покуль куля нямецкая сьвісьне,
А сьмерць апошні каляндарны лісьцік зьніжа.

1 I 1945
Riolo, Italia
№ 24, студзень 1953

* * *

Лета ўжо золак. Вясна заціхае.
Адпеніўся бэзу упойны шампан.
Апошняя сьвечка ў лісьці дагарае,
Як згаслы падсьвечнік цямнее каштан;
Салавей дапявае апошняе скэрца.
Расходзяцца госьці. Скончаны баль.
Лета гарачае выстудзіць сэрца.
Ісьці нехвота...

Так жаль вясны! Жаль...

На раннюю пожную сьпяшаюцца жнеі,
Ня выйду я зь імі – няма чаго жаць:
Нажаль, я нічога вясной не пасеяў,
Таму і жніва нехвота чакаць.

Вясна мая бурай ліхой пралятала –
Грымотнаю бурай, стыхійнай, жывой,
Ды толькі шкада, што тэй буры нястала
І сянняя цярушуся шэрай імглой...

21.5.1953

Васеньнія лірыкі

Пуста і сумна. Пад нагой
Сухіх лістоў шапочуць кучы;
Страсае шопат іх душой
Галосным рэхам і балючым.
Ад сінняй пены верасоў
Ня вее ласкай ні пацехаў;
Плач пералётных журавоў
Зноў у душы адбіўся рэхам.
Позірк ірвецца за Дунай;
Душа ў настальгіі смяротнай,
Насустрэч журавом, у Край,
Ляціць дарогай паваротнай.
Як добра, што ў глыбокі мох
Беспаваротна кануць сьлёзы,
Што сьведкам іх быў толькі Бог
Ды сумна-ціхіх бярозы.
Бярозы плакалі са мной,
Як непацешаныя ўдовы,
І ўспаміналі, як вясной
Быў сьвет вясёлы, каляровы.
Сьлёзы іржавыя бяроз
Вецер хапаў, разносіў дзесьці.
Як добра, што маіх ён сьлёз
Ня мог сабраць і ў даль панесьці! –
Пашто нячулы жорсткі сьвет
Меў бы смяяцца, поўны злосьці,
Што плакаў я, быццам паэт,
Па вясне, шчасьці, маладосьці?

7.10.1953

Пасаў

№26, сьнежань 1953

Масей Сяднёў**Годзе**

Нязьдзейсьненых слоў ужо годзе
і думку сьлюнявіць пры чарцы.
Як цяжка што-небудзь даводзіць,
як лёгка спрачацца...

Аб лёсе мы толькі мяркуем –
свае ж прывучылі мы сэрцы
хадзіць па здабычу цяжкую
на сіле кароткіх інэрцый.

А мэта – як грозная бомба
гатова вось-вось разарвацца.
І пушыць нас, быццам ад бобу,
ад слоў і ад мляўкае працы.

А бацькаўшчына і радзіма –
смачная і даўкая костка –
і сяньня йшчэ кадзіць кадзілам
зь сьвяточна убраных падмосткаў.

1948
№12, жнівень 1948

Ад сьцюж, ад зор, ад ночы

Баюся тых дарог,
што я прайшоў аднойчы:
яны з напрамкаў трох:
ад сьцюж, ад зор, ад ночы.

Пад'юджавалі ісьці
паіць вадой гнаявай.
Я ж ня прыпомню, ці
было хоць што на яве.

І славячы камлі
хваін, і пух гусіны,
ішоў я па зямлі,
нібы у небе сінім.

І цьвіў на градах мак,
і піў ваду я з лосем.
Аж покуль цела ў смак
муроў не напілося.

Таго ўсяго няма –
лёс нахлусіў паганы...
Кудысь, у глухамань,
качу зямлю нагамі.

1948
№12 жнівень 1948

Янка Юхнавец

Апошні

Зы стрэльні абшатрованай
свідравяць кулі далі.
Грудком рухлівым няма ад іх ратунку.
Сьвісьцястай подпісай
яны з жыцця рахнукаў не аднаго ужо сьпісалі.

Апошні там. Ён Сьмерць перахітрыў адзін.
Ён сотні камяніць ў непераможнай помсьце.
І прагнучым яго,
Сьмерць – паслушны рыцар,
беспраміну трушчыць косьці...

— І ні за што!.. Ляпей хай заўтра раньнем,
калі дзень пачаты небасхіл палудзіць,
зара позная лямпаду хай зацепліць
у крывавай з майго цела лужы!..

* * *

За „дапросам” дарэмна быў „дапрос”
пра скляпы таёмныя яго душы...
З пагоркаў воблачных
замітусіла рось
і зажурбіў пад дахам голуб шызы, —

нікім не цалаваныя яшчэ учора губы
сяньня ў пятлі навек заглухнуць.

Ды ён няўкорны, яшчэ зусім падлётак:
 — Ня я ж, а вы застылі прада мною у пашане!..
 Труніць над імі Свабоды горды сын...
 Ля вісельні наўкола янычары шамнуць.

— І юнацкага

мне не шкада жыцця,
 мяне хто зразумеў, я толькі знаць жадаю!..
 Падыйшоў да вісельні,
 у неба вочы ўзняў,
 над катам сьмяецца пераможна.

III (Урывак)

...Ноч зытлела на вуглэх нябёсаў.
 Дзяньніца згасла ў рапчыне хмараў.
 Ранак золатам небасхіл ашпарыў,
 і вялічава промень па траве загойсаў..

І яму жадалася... І думкі роіліся:
 як бы зноў падыхаць прыхалодай поля!..

.....

Вось ён бяжыць, ды ззаду прапалола
 сьцежка крывавае пыльную дарогу.

І вечар зацягнуў сутанкаў шоў..
 Хараство дапоўніўшы
 крывёю,
 дзень
 перапрануў заўсёднае адзеньне
 йшчэ азірнуўся раз і адыйшоў.

№13, верасень 1948

* * *

Вецер космы дрэваў прыгладзіў
 і ў лёканы хвалі завіў.
 Недалёка ад возера,
 пасярэдзіне ляда
 раскалыхаў зелянеючы вір.

А гурмы пакорныя хмараў
на сонца накінулі плашч.
Малітвы дарэмныя.
Вецер ашпараны
назад выліў просьбы і плач.

Патыліцы дрэваў прыгладзіў,
і ў лёканы хвалі завіў.
Недалёка ад возера,
пасярэдзіне ляда
раскалыхаў зелянеючы вір.

№17, люты 1949

* * *

Краскі пад узмахам ветру
былі полымем пажару.
Адбіваў навалу хмараў
серабрысты промень-джала.
Ды няўмольных хмараў валы,
(каб затуліць прыход начы),
крокі цемры прыкрывалі
і хто іх мог перамагчы?..
У цемры вецер доўга, доўга
таполяў стрункасьць выгінаў,
і серабрыстым клыкам месяц
апону цемры разарваў.

№20, чэрвень-ліпень 1949

* * *

Як кішчюрамі кот,
дождж скрабе па даху.
Цемра прытулілася
да празрыстых шыб.
І крадзецца мякка
пад шум дожджу,
да мяне вясеньні, мляўкі сон...
Засынаю,
і сьніцца раздарожжа...
Як дзіцё, крычу:
— Куды ісьці?
і дзе шукаць
таго сьвятога выйсьця,

што запаветам мне
ад прадзедаў, дзядоў?..
І голас гнеўны,
але срабрыста-чысты,
да мяне прамовіў з вышыні:
— Мужайся, брат! Цярністым шляхам
знаходзяць Сілу і Жыцьцё.

№21, жнівень 1949

* * *

Зямля мая! Ці можа не?
Зямля пад мной, зямля бязь неба,
твой сын уцёк
і навет хлеба
твайго кавалачак ня ўзяў.
І ня віні... Глядзі амеба
раджае новую зямлю і неба.

І я туды
вазьму пайду,
у кучах дзён там прападу пылінкай.
За імі ўсюды
зь імі я пайду
падперазаўшыся рыбакай лінкай.

1949

№22, верасень-кастрычнік 1949

Сяргей Ясень

Трыялет

Каханая, ня плач па шчасці:
Мне сьлёз тваіх шкада да сьлёз.
Хоць ледзяніць душу мароз,
Каханая, ня плач па шасці!
Бог дасьць – ня будзе злым наш лёс,
Сустрэцца нам яшчэ пашчасціць.
Каханая, ня плач па шчасці:
Мне сьлёз тваіх шкада да сьлёз.

№6, 1 сакавіка 1948

Кампазытар Алесь Карповіч напісаў музыку на гэтыя словы. Песня запісаная ў выкананьні Ўладзімера Цьвіркі ў Юркі Сянькоўскага на адной з кружэлак студэнцкага хору кампазытара Міколы Равенскага ў Бэльгіі.

Санэт

Хрыстос Уваскрос! – раздаецца над сьветам.
Пачуйце, народы, Хрыстос Уваскрос!
Цудоўная песня спывае зь нябёс.
Я дзень гэты новым вітаю санэтам.
Ня жаліўся Ён, а зь лета на лета
Цяжар праз жыцьцё на плячах Сваіх нёс,
Яго ўкрыжавалі, і Ён уваскрос,
І сьняны народы сьпяваюць пра гэта.

Магутнага Бога ўжо воля такая,
І гэтае волі ніхто ня стрымае.
Пасьля страшнай сьмерці Хрыстос Уваскрос,
Па лютай зіме – зноў вясна у прыродзе,
Пасьля цяжкіх мукаў, што Ты перанёс,
Устанеш жывы, Беларускі Народзе!

№8, красавік 1948

* * *

Памятаеш спатканьне апошняе –
Мы сустрэцца дамовілісь зноў –
Пацалунак і цяжкую, позную
Нашу рогань бязь сьлёз і бяз слоў?

Я чакаў, хваляваўся, і ночкамі
Спатыкаўся з табою у сьне,
Ты-ж сьмяялась, цьвіла васілёчкамі,
І цярненьне гаіў мне твой сьмех.

Ты прыйшла, як заўсёды, вясёлая,
Дый інакшай ты быць не магла...
Твая белая ручанька кволая
На плячо мне пяшчотна лягла.

Ў твой прыгожанькі тварык паглядаў я,
Што сказаць пры сустрэчы — ня знаў...
Ты нарэшце прыйшла, ненаглядная,
Маладая красуня-вясна.

№8, красавік 1948

І трэба ж было здарыцца тады...

Сяньня Купала, а заўтра Ян,
ды будзе ж, хлопчыкі, ўсё ліха вам.

(Купальская народная песьня)

І трэба ж было здарыцца тады!..
Пры вогнішчы яшчэ адзін агонь сустрэць –
Шчэ больш гарачы, палкі, малады..
І так згарэць!..

І каб адкуль! – з блакітных воч,
Такіх, як часам неба ўлетку..
І нанясло ж у тую ноч
Зьнянацку так папасьці ў клетку.

І трэба ж было здарыцца тады!..
Адчуць пры вогнішчы агонь яшчэ адзін –
Шчэ больш бурлівы, пахкі, малады –
Агонь-язьмін...

І каб адкуль! – з салодкіх губ,
Такіх, як зь ліпаў мёд бывае –
Агонь, што дакране, і зруб
П'янога шчасьця вырастае...

Як папараці кветкай запаліць
Зарой вяснянаю жыцьця гады..
І ўсё згубіць..
Эх, трэба ж было здарыцца тады!..

№10, чэрвень 1948

Кампазытар Алесь Карповіч напісаў музыку на гэтыя словы. Песьня запісаная ў выкананьні Ўладзімера Цьвіркі на адной з кружэлак студэнцкага хору кампазытара Міколы Равенскага ў Бэльгіі.

З кнігі жыцьця

(Этуд)

— Мамачка, калі ў нас будзе елка ў хаце?
— Дзетка, дык яшчэ ж зімы няма.
(Лета. Ціхі вечар. Над калыскай маці.)
— Мама, як памалу йдзе да нас зіма...

У вакно ігруша лыпіцца, сьмяецца.
 „Гэй, надвор!“ – ківаюць з краскамі галіны.
 Лекцыям ня будзе і канца, здаецца!
 — Як павольна дыбаюць гадзіны...
 — Ня можа быць! Няўжо яшчэ зарана?
 — Што сталася?! Чаму няма дзяўчыны?
 (Гарачы, малады, усхваляваны.)
 — Аж страх! Як памаленьку цягнуцца хвіліны!..
 — Кавалак часу й будзе ўсё ў парадку –
 Жыцьцё маё! – Ну, а тады, тады...
 — Пастой! – Хіба ў гадох загадка?..
 — Ах, як марудна сунуцца гады...
 ..?!!
 — Няўжо паміраць?!
 Не! Не!
 Я йшчэ ня хочу!!!
 — Да лекара!..
 Ой, як ные ўсё цела..
 (А сьмерць із касою ля ложка ўжо соча.)
 — О, Божа!
 Як борзда жыцьцё праляцела!

№12, жнівень 1948

Як сьняжынка

Зь сівых лугоў мяккім, пушыстым роем
 Бяшумна падалі ў бярэзнікі шклянныя,
 Санлівы лес і рэкі ледзяныя –
 Усё хавалася пад кволых зорак слоём.
 Я зачарованы і з радасным настроём
 Лаўлю ў паветры іх – халодныя, нямыя –
 Хачу угледзецца ў вузорныя стыхіі
 І бачу... кроплі сьлёз – сьляды калішніх мрояў.
 І думаецца мне, што й ты была сьняжынкай –
 Такой, як гэтыя, каханая дзяўчынка.
 Цябе сустрэў, пазнаў, вузорами каханьня
 Хацеў упіцца-сьцешыцца бязь меры;
 Спавіў цяплом душы і... як сьняжынка сяння,
 Растала ўсё... і дзень застаўся шэры.

№ 17, люты 1949

* * *

Мо не адзін у твані дзён
з душой угразьне і загіне
і будзе ў цяжкі час Краіне
пустым, чужым...

хоць кліча Ён –
далёкі Менск

і працы плён,
прастораў водар хмельны, сіні...
Трымайся, брат! Няхай ня стыне
агонь душы і Краю звон!

Дзень будзе йзноў Сакавіковы,
калі зламаныя аковы –
жыцця ўвесь сэнс – Радзіме ў ногі
складзем з сыноўскаю пакорай.
І ўсыяж наперад: нам дарогі
ня будуць больш цяжкаю зморай.

Пэрлы

Шмат іх вынеслі штормы і буры
З мора пушчаў, палёў і вазёраў.
Сьвятліней яны білі у бераг пануры
І знікала пакора...

Ды злачынныя кіпці хецелі
Ўспышкі пэрлаў зіхцістых зацерці –
Не зазьзяўшы на сонцы, ня мелі
Яны ў сховішчах сьмерці.

Мора ж – вечны парыў, мора б'е ў берагі.
Хваляў безлічы ў ім ня скуюць варагі.
У зялёных глыбінях чакаюць вятроў
Дарагія, зіхцістыя пэрлы.

№18, сакавік 1949

На ростань

І ці варта...

ня выправіш горбу –
Паніхідай ня ўздымеш да росту...
Але ўсё ж з падарожнае торбы,

Хоць апошняе, кіну на ростань:

Пахадзіць бы па родных узьмежках,
 Глянуць моўчкі ў нямыя магілы,
 Перайсьці ўсе дарогі ды сьцежкі
 І сабраць цудадзейнае сілы;
 Панасушваць бы зелья-травіцы
 Пад закліцці на вашай душою;
 Падыйсьці б да крыштальнай крыніцы,
 Што бруіцца живою вадою;
 І з вадою заклітае зельле, —
 Каб ня даць вам дарэшты загінуць, —
 На хаўтурных на вашых вясельях
 Вам жа ў сэрцы шчарсыцьвелыя лінуць.

Каб яны загарэліся смагай
 Аж да сьмерці ірвацца да чыну,
 Каб пякучая помста й адвага
 Больш ні кроплі ня зналі спачыну;
 Сьпячкі гэтае вялае, мляўкай,
 Каб пазбыліся ўрэшце навекі;
 Каб смактала сумленьне вас п'яўкай,
 Покуль воч не зачыняць павекі;
 Каб калолі вас гойстрыя дзіды —
 Сьмерці тых, што йшчэ з крыжа ня зьняты;
 Каб вас мучылі вечна прывіды
 Краю роднага й спаленай хаты.

Мо й ня варта...

...ня выправіш горбу.
 Паніхідай ня ўздымеш да росту..
 Але ўсё ж з падарожнае торбы
 Вам апошняе кінуў на ростань.

№20, чырвень-ліпень 1949

Музыка

Хваля ўспамінаў.. Што? — Перажытае?..
 Ня скажаш... Што з табой?
 Чаму раны, рубцом закрытыя,
 бруяцца дзіўнай журбой?..
 Недзе блукаеш... Дзе?

Па ўсіх мясьцінах...
 Мэлёдыя ціха віецца...
 Маці,
 сябры,
 дзяўчына –
 Нязнаная часам...
 лагодна ўсьміхнецца.
 Жывеш у мінулым, хвалюешся, мроіш
 І ціхай пяшчотаю сэрца напоіш.
 Нешта плача ў табе –
 мо душа?
 Сам ня ў змозе.
 Няхай... пашто сыцішаць?
 У салодкай трывозе —
 бязьмежны сум, натхненьне, радасьць
 і думак рой...
 Што з табой?..

№20, чырвень-ліпень 1949

На грывах дзён

Дні лятуць, як спуджаныя коні
 (ды хіба ня толькі для мяне...)
 І няўжо за імі у пагоні
 І гады, і ўсё жьщцё міне?..
 Аж да болю сыціснутыя губы.
 Пальцы ўеліся у грывы дзён.
 Насыцярожана! – рукой падаць да згубы –
 Паабанал – пропасьці адхон.
 Часам вецер сіверна засьвішча,
 Каршуном цікуючы здалёк.
 Дні ж лятуць – туды, дзе пажарышча
 Йшчэ ня стлеў апошні аганёк.
 Цяжка знаць – мо хто й не даімчыцца:
 Згубіць троп ці сіл ня стане мо,
 Можка й дужаму галоднаю ваўчыцай
 Зьніме сьмерць апошняе ярмо...
 І схісьнецца зрэзанае цела...
 А з крыві, крыжоў, з магільных пліт
 На узвышшах бел-чырвона-белых
 Заіскрыцца сонечны блакіт.
 Не, ды гэта не пагонь за днямі,

Гэта – лёт насустрач новым днём.
Хай жа ў сэрцах сьмеласьць будзе з намі
Прывітаць іх гартам і агнём.

№21, жнівень 1949

Мроі

Дакуль мроі?!
Калі ў іхнія хмары
Ўсе пяруны ўдараць?..
Пяруны! Як па хвоі...

Дакуль мары?!
Сны, лятуценьні,
Ружовыя сьцені...
І сэрцы ў пажары?

Дзе цьвёрды крок,
Зялезная далонь,
Жывы агонь
І ясны зрок?

Дзе сталі звон?!
Навагі чын?
Канцу пачын?
Дзе, Кон?

Без супакою,
Асілкі, воі,
Гартуйце зброю!..

А ўсё – мроі...

№22, верасень—кастрычнік 1948

Яшчэ адно

Колькі на этапах іх перажылося!..
Гэткіх цяжкіх... проста да знямогі...
Зь вераю, што зыйдуцца дарогі,
Мы разьвіталіся...
Гэтак бо прышлося...

Маці не змагла удоваль наглядзецца...
Сын цяпер яшчэ ў душы цалуе рукі.
Разьвітальных сьлёз і словаў гукі
Ўсё яшчэ ня сьціхлі, нам здаецца.

А пад іх дзіўныя пералівы
Зь верай гэткай жа ў супольную дарогу,
Памаліўшыся, ля нашага парогу
Нарастаюць новыя:

„Трымайся! Будзь шчасьлівы!”

№ 23, лістапад-сьнежань 1949

Тут і недзе...

(За сталом пры каляднай куццы)

Распасьцёрся настольнік наш выбарам міс,
Дыша стол разнастраўнай сунегай...
Недзе ж змучана пушча схілілася ўніз
Пад абрусам бялюсенькім сьнегу.
Нас пяшчотна прылашчыў утульны пакой,
Нам так добра на чыстых паркетах...
Недзе ж сьцены дубоў сьцерагуць супакой
І зямлянак змаганьнем сагрэтых.
У руках нашых штодня кілішкаў крышталі,
А радзіма – ў ружовенькіх кросах...
Недзе ж права

на быт наш

вырэзвае сталь

У сьпякотах ды ў дзікіх марозах.

Недзе жорсткасьць,

надзея,

упорыстасьць,

кроў,

Веліч веры і зморанасьць целаў..

Мы ж чытаем, зацішна ад сьцюж і вятроў,

Пра чыны партызанскіх аддзелаў.

1952

* * *

Падае лісьце, падае з клёнаў
Музыкай жоўтай, сумам чырвоным.

Сьцэлецца лісьце, сьцэлецца долам
Шчасьцем мінулым, подыхам кволым.
Золата ўнізе, уверсе просінь –
Родзіцца песьня, родзіцца ўвосень.
Ціхай малітвай, шэптам квяцістым
Сьцэлецца песьня, сьцэлецца зь лістам.
1953

Кампазытар Алесь Карповіч напісаў музыку на гэтыя словы. Песьня запісаная ў выкананьні Ўладзімера Цьвіркi на аднэй з кружэлак студэнцкага хору кампазытара Міколы Равенскага ў Бэльгіі.

* * *

„Etoile des neiges, mon coeur amoureux...” *
Кідае ў натоўп жабрачка сьляпая.
Мо песьняй на хлеба кавалак зьбярэ?..
Зьлітуйся, хто вочы ды сэрца мае...
„Etoile des neiges...” і голас дрыжыць:
Падперлася кульбай ад цяжкага крыжу.
Сьпякота. І холадам песьня імжыць
У шуме вясёлым п’янога Парыжу.
1952

*Сьняжынка, маё сэрца закаханае... (па-франц.)
№26, сьнежань 1953

Недажаты загон

(Паэма)

...Только не сжата полоска одна...

Н. Некрасов

П р а л ё г

Срэбранымі бомамі
Ўвысь віецца песьня.
Ну, пайшлі ўжо гоманы
П’янага прадвесья!

Змарагдавай шумаю
Пырнулі прасторы –
На зямлі шматструннае
Ўсьпенілася мора:

Зашамрэла ветрамі,
Збажыною сьвежай,
Баравымі нетрамі,
Чабарком на межах;

Разьлілося трэлямі
Перыстага люду,
Променямі-стрэламі
Сонейка ды гудам,

Што гуў пералескамі,
Хвалямі вазёраў..
Дзе ні глянё – расплескана
Музыка, вузоры.

А на загоне, што шэраю сарочкай
Між дзвюх разораў-рукавоў залёг,
Адчуўшы радасьць зялёную ў грудзёх,
Расою шоўкавай прамыла жытца вочкі
І, выцершыся сонца хвартушком,
У жаўранкаў падхмарным карагодзе
Пяля гімн-хвалу вясёне й прыродзе.
На ўзьмежку ветрыкі шапталіся цішком
Ды згаварыўшыся, паціхеньку з-пад грушы
Падкраліся і з-за мяжы – на жытца,
І пачалі скакаць, дурэць, дражніцца
Ды цалваць яго у нос, у вушы.
А жытца залілося дробнай хваляй сьмеху,
Згінаючы ў гульні дзіцячы стан свой кволы..
І, слухаючы гэты сьмех вясёлы,
Пяля ў сэрцы радасьць звонкім рэхам.

* * *

Залатымі бомамі
Ў небе песьня звоніць
Над жытоў загонамі
Яе вецер гоніць.

А яна, паркальная,
Льлецца на каменчыкі:
Галасоў крышталямі
Ў сонечных праменчыках,

Васількамі, клёнамі,
Маладой пшаніцаю,
Ад цямна да цёмнага
Сінее крыніцаю.

Дзяружкаю зрэбнаю,
Хусткай шматкалёрнаю
Зігаціць над грэбляю
І над вёскай чорнаю.

Ад ранейка раньняга
Там мігціць і гэттака...
Эх ты, незраўнальная,
Сымфонія летава!

А на загоне зялёным стройным гаем
Між дзвюх такіх жа пышных сьценаў стаў
І радасьць хмельную адчуўшы, запяў
Калосься перавал узьлётам дружнай стаі.
Ад радасьці буйнелі каласы,
І ад ціхіх расістых золкаў раньня
Ужо дзіцячай кволасьці — ні званьня,
А сьмех жыцьця і маладой красы.
Закрасавала. Прыціхнуў навет вецер,
Каб ня трывожыць подыхам загону,
Ды толькі жаўранаў несугамонны
Ліў песню шызую ў бярозавае вецьце.
Як лета ноч, залёг спакой на межах –
Красуе жыта! – цішэй! – не замінайце!
Красу калосьсю выпіць толькі дайце,
І будзе згаладнелым краец чорны, сьвежы.

Ча с т к а п е р ш а я

1.

З разгону сонца пуцнула на небасхіл,
Якраз улучыўшы ў гарачы прысак,
І ў цішыні растрэсла ўвесь пурпурны пыл,
Павесіўшы яго вясёлкаю на высях.
Пачырванеўшы з сораму яшчэ мацней,
За лес схавалася надзьмутым тварам,
Ды толькі далягляд, успыхнуўшы ярчэй,
Купаўся доўга ў сонечным пажары.

І доўга кучы хмар у прысаку нябёс
 Кідалі золата на хустак канты.
 Ужо даўно ў далінах ціха спаў авёс,
 Высьвіствалі начныя музыканты,
 Бадзязгі-ветрыкі з далёкіх хутароў
 Цішком цягнулі сплеценыя зь песняў
 Трыгубіцы ды невады на новы лоў
 Брыльлянтаў зорыстых із паднябесься.
 З гайкоў бярозавых на пальчыках, як кот,
 Выходзіў краскавы раскошны вечар –
 Паплыў па нівах, па дарогах, цераз брод
 Дабраўся ў вёску з грамадой авечак.
 Віно вячорнае крынічыла з палёў,
 На седала прыйшлі з-пад рэчкі гусі...
 Эх, вечар жнівенскі!.. Ня знойдзеш навет слоў..
 Такі ты толькі ў нас – на Беларусі!

2.

М і к о л а:
 Ды канчай ты ўжо – годзе на сяньня!
 У Бога дзён больш, як кілбас у багатага.
 І так нарабілася з самага раньня.
 А то зноў будуць рукі балець. Вінаватага
 на гэта ня знойдзеш.

В е р а:
 Хай будзе і гэтак:
 Паедзем. Вядзеце да возу Падласку.
 Тата, вы ўрэшце даёнку зрабеце на лета.
 Дакуль жа мне будзе суседзкая ласка?..

М і к о л а:
 Ты, галубка, з даёнкай пасьпееш –
 тут вось трэба пра хату думаць,
 бо ў зямлянцы зімой спруцянееш,
 як нябожчык-Макар, і бяз трунаў
 пацягнуць за рэчку... і справы скончацца...
 Ну, кляча, чаго губу адкапыліла?
 І табе ж, пэўна, хаты-хлява свайго хочацца:
 ці мала здароўя й табе зіма выела.

Заскрыпелі галодна калёсы
 Сваю песню худую па полі.

Паплялася яна паўз калосьсе
 Шалясьцець зь лебядою аб долі.
 Расьцягнуўшыся пыльнай ганучай
 Між прыціхлых загонаў, дарога
 Адпраўляла людзей перамучыць
 Ноч у норах да раньня другога.
 Лыжка поліўкі смагляя вусны
 Перад сном гэтым людзям памоча.
 Лягуць спаць... і прысьніцца ім чорная луста.
 Раз яшчэ дасьць ім сон сілу сьвежую ночай.

М і к о л а:
 Сяньня жыта глядзеў – удалае жыта.
 Праўда, зараз яшчэ ня зусім цьвярдое:
 падаецца ў пальцах...

В е р а:
 А гляньце, Мікіта
 на горцы ці цепенся жне, ды затое
 ня есьць лебяды гэтай збрыдлай, праклятай...
 Па мне – яшчэ сяк-так – пяройдзе,
 ды ваш жа жывот з боляй гэтаю цятай...

М і к о л а:
 Ну, добра, маладзіца – заўтра зь серпам пойдзеш.
 Цяпер дамоў – хай вып’юць сон павекі,
 а там – жніво ад голаду дасьць лекі...

Задумалася. Зноў пайшлі ўспаміны –
 адно, што цешыла ды жыць-чакаць змушала –
 Андрэйка ейны міленькі, адзіны...
 Андрэйка страчаны... І зноў прад ёю ўстала:
 Пажар вайны... жніво... і васількі ў калосьсі...
 А вечарам адным – Андрэй, і ўжо пажар у сэрцы –
 так соладка!.. Пасьля — вясельле... „налёт” на вёску...
 і ліст апошні з дарогі „Мілай Верцы”...
 А там – ізноў пажар... каханай роднай вёскі...
 уцёкі ў лес... зварот... і толькі попел сівы...
 А ў думках ён... нязбыты шчасьця росквіт...
 Яго няма... ідзе другое жніва...

І вочы сумныя, сумныя
 Дзесьці блукаюцца ў прошлым.

Хустку на плечы ссунула.
 Ветрык заглядзеўся ў профіль.
 У грудзі лашчыўся пышныя.
 Абнімаў загарэную шыю;
 І вусны, што йрдзеліся вішнямі,
 Ледзь-ледзь кранаў маладыя.
 У валасы дзіцячымі ручкамі
 Уплёўся й пяшчотна гладзіў.
 А думкі сэрца калючкамі
 Ірвалі – і ня было рады.

Казалі згинуў.

Янка ўцёк ад немцаў –
 зь ім ехаў разам у адным вагоне –
 разьвітваліся йшчэ...

Ах, сэрца, што так енчыш?
 „Ён мусіць жыць!” – няўтомна думка звоне.
 Ён мусіць жыць!

Ён вернецца, каханы! –
 такі ж, як быў – вясёлы і шчасьлівы,
 ён радасць прынясе, залечыць сэрца раны.
 Прыйдзі, Андрэйка!

Зьнішчы ўсе сумлівы!..

Вось і вёска. У землю зарылася кротам
 З мазалямі да косьці, з крапіўнаю поліўкай.
 Лютай сыцюжай зімой, летам – рэчкамі поту
 Прапаіла зямлю ды запоўніла могільнік.
 Павыцягвалі ліпы згарэлыя рукі
 На нямым пажарышчы, над скураным комінам.
 І ня сыціхлі, здавалася, страшныя гукі...
 Яны тут! Толькі новым, падмененым гоманам
 Тую ж самую дзікую песню выводзяць –
 Замарожваюць кроў, беляць жудасьцяй голавы.
 Ё гэтым сьмерці нястрымным, няўмольным паходзе
 Навет ластаўка-песня ападвае волавам.

Заехалі ў дваор.

М і к о л а:

Ну, Вера, адвязвай карову.
 Нічога ня зробіш – даёнку пазыч яшчэ раз,
 а я распрагу ды пару паленаў дроваў

баржджэй рассяяку, дый будзе на сёння з нас.
Падласку да грушы прывяжаш...

В е р а:
Парасё наша рые, як крот.
Паглядзеце яго, покуль ляжам –
зацягнуць яму б можа хоць дрот?

М і к о л а:
Зробім заўтра – хай сянняя парые...

Папацёмку ў зямлянцы намацаў сякеру,
Ушчаміў у касыцістыя пальцы худыя –
Трэба ж дроў, каб зварыць сабе штось на вячэру.

3.

С ы м о н:
Добры вечар! Бог на помач!
Што – усё яшчэ гаруеш?
Кінь, Мікола, — скора поўнач,
возьмеш так дый значуеш
з гэтай працай.

М і к о л а:
Добры вечар!
Ну, што новага, Сымоне?

С ы м о н:
Апанасу воўк авечку
ўпільнаваў пад вечар сёння.
Братка, што было там крыку,
плачу, ляманту ды сьлёзаў!
Наста пёрлася з матыкай
за ваўком да самых лозаў.
Ды куды там ёй угнацца –
схамянуліся запозна...

М і к о л а:
Ну?

С ы м о н:
Прапала ўсё багацьце.
Вунь цяпер галосіць сьлёзна.

М і к о л а:
Як з калхозам?

С ы м о н:
Насядаюць.
Кажуць, у раён прыехаў
агітатар з цэлай зграяй
нашых спрабаваць гарэхаў.
Сяньня ж зноў хадзілі Ломаў
з прадсядацелям па хатах.
Акурат ня быў я ўдома:
ездзіў у лясок па латы
на хляўчук.

Сказалі бабе,
каб прыйшоў назаўтра ўвечар
на „сабраньне”.

Зноў за скабы
будуць браць, як воўк авечку
Апанасаву...

М і к о л а:
Нічога –
паскавычуць ды паедуць.

С ы м о н:
Не накрумкалі б благога
на жніво нам аглаеды.

М і к о л а:
Слухай, Сымон, я думаю жаць пачынаць –
жыта бадай ужо сьпелае – можна...
Ды вось я ня ведаю, скласьці дзе збожжа.
Ў мяне то й ня шмат яго – будзе коп зь пяць.
Мо ты адпусьціў бы мне току кавалак,
пакуль на свае забудовы ўзаб’юся?
Як будзем жывымі, дык нек адплачуся...
Табе ж ад пажару й гумно захавала...
Эх, гэткага сына забрала вайна!
Самога таксама хвароба канчае.
Як будзе далей, узімку – ня знаю:
ўжо лета асушвае сілы да дна...

С ы м о н:
Ня лепей і мне, брат, — змарылі гады,
а тут яшчэ Сьцёпка ў салдатах.

Я думаў таксама: вась сын малады –
плячук будзе сьвежы для хаты...
Ды вунь як выходзе – ня сьніў табе нат –
сынка дачакаўся, завецца...

М і к о л а:
Як лісьце вятры, так вайна з нашых хат
разьнесла ўсю моладзь па сьвеце...

С ы м о н:
З гумном жа на збожжа памірымся нек.
Вось дзірак у ім толькі дужа –
таксама й яно дажывае свой век,
ды восень яшчэ мо адслужыць.
Я ж жыта на горцы спрабую касіць:
пяскі там – няважнае жытца,
дык хай пад нагостраным джалам касы
на зіму ў пракосы лажыцца.
Сухая пагода ўтрымаецца хіба.
Ты бачыў, як сонца йшло нанач?
Дык заўтра з зарою на жытнія скібы!..
Дабранач, Мікола!

М і к о л а:
Дабранач!

4.

М і к о л а:
Ты плачаш?..
Ды што ты сьлязьмі дапаможаш?
Ня чуе...

Прысеў у задуме на дошкі.
Праз шчыліны сумна ўглядаліся ў ложкак
Сьлязіначкі-зоры і неба палоскі.

5.

Чакаў чарнабрывенькі вечар
На водар квяцістай сустрэчы
Ды з ночкай –
Месяца, ціхага бору,

Сіняга неба ды зораў
 Ой, дочкай.
 Варожыць узрушаны вечар:
 Ці прыйдзе ж хаця на сустрэчу
 Ды ночка?
 Доўга выглядваў ён зь весьніц
 Зьвітага з красак і песняў
 Вяночка.
 І думаў засмучаны вечар:
 Ня будзе яе на сустрэчы
 Ды ыночкі.
 Успыхнуўшы зоркай, другою
 Плакалі ціхай тугою
 Ой, вочкі.
 Чакаў чарнабрывенькі вечар
 На водар квяцістай сустрэчы
 Ды з ночкай –
 Месяца, ціхага бору,
 Сіняга неба ды зораў
 Ой, дочкай.

Яна прыйшла – красуня-жнейка жнівеня.
 На вуснах вогненных зь віном загонаў сонных,
 З даўгімі косамі, што русым лівенем
 На гнуткі стан сплывалі ў песнях салаўя,
 З усьмешкай зьнічак у вачох,
 З залочаным сярпом на маладых плячох
 І неба цёмна-сіняга прадоньнем
 Яна прыйшла.
 Як хваля, гімн каціўся па загонах
 Калосься сьпелага і зелья на узьмежках.
 Мяккой хадой у цішы неўгамоннай
 Ішла князеўна-ноч зь няўхопнаю усьмешкай.
 Як жарам, подыхам абвеяла гарачым,
 Агонь прынесла ў кроў і думак карагоды,
 Душу напоўніла і радасьцяй дзіцячай,
 І нейкім сумам, і шчасьця асалодай.

І прагную смагу чаканьня
 Заліў мёд сустрэчы ў гаі.
 Урэшце прыйшла! Да сьвітання
 Цяпер хай пяюць салаўі!
 Няхай ад п'яных пацалункаў

Дыяманты-зьнічкі лятуць –
Хай краскаў дажджом на карунках
Вазёраў і неба цьвітуць.

Над рэчкаю гнуткія лозы
Купалі салодкія мары...

І доўга ў зямлянцы гарачыя сьлёзы,
Як зьнічкі,

цяклі

ў маладзіцы па твары.

Ча с т к а д р у г а я

1.

Басаножкай
Па дарожках,
Сонцам па палетках
Ды гарчай
Цяжкай працай
Крочыць Лёля-лета
На загоне
Сталяй звоне
Жнейка маладая --
Ранам раннім
На сьвітаньні
Жыта зажынае.
Скача спрытна
Ў хвалі жытняй
Ейны серп гарбаты,
Рвецца песьня
Ў паднябесьсе
Каласоў пакатам.
Белы тварык
Ад загары
Хустачкай закрыла,
Каб каханы
Быў адданы,
Каб ня здрадзіў, мілы.
Васілёчкі
Ў ейных вочках
З васількамі нівы
Размаўляюць –
Байку баюць

Пра жыцьцё й пра жніва.
А над жнейкаю
Жалейка
З посьцілкі блакіту
На калосьсе
Песьню росіць –
Сінявой на жыта.
На загоне
Сэрцам звоніць,
Сумам песьні ўторыць
Маладая
Жнейка тая
Васільку гаворыць:
Будзе сьвежы
З чорных межаў
Хлеб галодным людзям –
І малому,
І старому –
Ўсім удосыць будзе.
Ой, дзяўчаці
Цяжка жаці
Гэткаю сьпякотай –
Белы тварык
Паліць жарам,
Аблівае потам.
Сноп да снопу
Кладзе ў копы:
У адну, другую...
Толькі йржышча
Пажарышчам
Сьцэлецца, сумуе.
На палосах
Адгалосак
Жніўнай песьні тае –
Маладая
Жнейка тая
Жыта дажынае.
Басаножкай
Па дарожках,
Сонцам па палетках
Ды гарачай
Цяжкай працай
Пройдзе Лёля-лета.

2.

„Ой, сокал, мой сокал,
Як сонейка ясны,
Прыйдзі да мяне ты...”
На постаці песняю плакала лета
Над доляй дзяўчатаў няшчаснай
І ў соснах высока, высока...

А жніва йшло. Шчэ тлела ночка ў небе,
А ўжо зару і жніўных зерняў рой
Зжыналі рукі працавітыя для хлеба.
За імі ў рад снапоў вырастаў строй.
Сухой саломаю – гарэла лета днямі.
Сушыла сонца мокры твар жнія...
Ды што там! – Хай гарыць! –

Ужо не за гарамі

Збаўленьне – хлеб для дзетак, для сям’і!
І ў вёсцы вунь паціху, крадучыся!
Сьціскалі жорны накаваны зуб.
Няма дражджэй?..

Дык, прасначок, пячыся!

Зьнімі, галубча, сьмерць з запёклых губ!
О, чорны хлеб...

Усемагутны Божа!.. –

Маліўся твар схуднелы у куце,
І з радасьці на вейках ціха зьзялі сьлёзы.
Зямелька родная...

О, Збаўца наш, Хрысьце!

І сэрцы вогнішча вялікай веры
Ад працы дзён цяжкіх, гарачых, зноў
Ускалыхнула.

Лынулі ў зямлянак дзьверы
Старыя рэкі незабытых даўных сноў.

У лесе з-пад моху ды з нораў ласіных
Лез вечар зь мяхамі сузор’яў.
Пачухаўшы сьпіну, папоўз між асінаў
Па сочных атавах да ўзгор’яў.
Садзілася сонца выседжваць дзень новы
Гаротнае, шчырае працы,
А ветрык шаўковы на мяккіх падковах
Стары дзень павёз у палацы.

Дзяўчаты, канчайце ўжо працу на сяння.
 Лепш песьню яшчэ зацяце!
 А заўтра ад раньня ізноў да зьмярканьня
 Зь сярамі.

Гэй, жнейкі, спачнеце!
 Выпроствалі стройныя станы дзяўчаты,
 Вальней уздымаліся грудзі.
 Цяпер жа дахаты баржджэй па заплату –
 Па сон, што ўсю сьпёку астудзіць.
 Абмыўшыся сьвежай крынічнай вадою,
 Із краскамі ў хусткавай белі
 Зарослай мяжою адна за адною
 Пайшлі.

Вечар песьняй сустрэлі.
 Ірвалася сэрцам дзявочым сагрэта
 З-пад сэрца агнём непагасным.
 А думкі – далёка, далёка...
 „Ой, сокал, мой сокал,
 Як сонейка ясны,
 Прыйдзі да мяне ты...”
 І вечар расплыўся ўвесь песенным звонам,
 „...а вусны гарэлі дый макам чырвоным”.

* * *

Стала.
 Руку да вачэй прыхіліўшы,
 ўглядалася ў захад ружовы,
 а грудзі, напіўшыся песьні,
 узрушана дыхалі...

Памалу
 сутанак пад лесам імгліўся,
 і песьні далёкае словы
 зьліваліся з шумам калосься...

3.

М і к о л а:
 Пайшлі... А песьню прыгожа пяюць,
 ды толькі ня весела штосьці...
 Канчай ужо, Вера, і нам час заснуць –
 крыху распрастаць свае косьці.
 Дакончыш узаўтра – няхай і яно

засьне яшчэ ночкай апошняй,
ды сон хай прысьніць, покуль трапе ў гумно,
няхай разьвітаецца з пожняй.
Вунь, бачыш – дзяўчаты пайшлі ўжо дамоў.
Канчай жа...

В е р а:
А я можа й скончу.
Ды гляньце – тут мала ўжо – зь дзесяць снапоў,
а жнецца на захадзе сонца
так добра; і рукі мне нек не баляць,
і серп мой гастрэйшым зрабіўся...
Ну, гляньце, тут, праўда – ня шмат ужо жаць...

М і к о л а:
Ды годзе...
А я і забыўся,
што сяньня „сабраньне”...

В е р а:
Абыдучца там
мо нек і бяз нас дэпутаты.
А іхныя байкі вядомыя нам.

М і к о л а:
Паедзем, паедзем дахаты.

В е р а:
Ну што з вамі зробіш –
ня ўдасца дажаць,
ды ранічкай заўтра ўжо кончу.
Ня хочацца штосьці мне так ад’яжджаць,
ўсяго не дажаўшы загоны.
Тата, а вы мо наноч пап’яцё
крыху хаця сырадою.
Цэлы дзень нашча!
Як вы жывяцё?
Скора вам так і ля возу ня ўстояць.

Ча́стка трэ́йцяя

1.

З апошняй ночкай зорка дагарае
 А ў дагараньні – сьвежы, новы дзень.
 І ў сіні бор паплёўся сумна цень:
 З апошняй зоркай ночка дагарае.
 А сну напіўшыся, адсьвежаны прамень
 Ізноў хвалу Усемагутнаму зайграе.
 З апошняй зоркай ночка дагарае,
 А ў дагараньні – сьвежы, новы дзень

Зайвага: Менская кампазытарка Марына Марозава паклала гэтыя словы („З апошняй зоркай...”) на музыку.

Межы ў полі яшчэ спалі,
 Бо на раньні ж самы сон.
 Жыта прыпыніла хвалі –
 Ціха каласы драмалі,
 І ня білі птушкі ў звон –
 Сонцу песьняў не паялі.
 Расплетала ночка косы
 З блеску зор у сіняве.
 На густыя сенакосы
 Яна высеяла проса –
 Палі зьнічкі на траве –
 Эх, ня зьнічкі – толькі росы.

* * *

Вёска дрэмле. Гаротная вёска...
 Сьпі ж, працоўная, — сіл набяры.
 Золак чырвані йшчэ не расплёскаў –
 Не запальваў ліхтарняў зары.
 Сьпіцца соладка – знаю – ці ж дзіва!..
 Ды затое – збаўленьне табе:
 Хлеб, жыцьцё і надзея. Із жнівам
 Час яшчэ да жывое дабег.
 Сьпіш...

Няшчасьце ж ізноў на парогі
 Чорны сьцень на сьвітаньні нясе!
 Гэй! Глядзі!!!

Там вунь нечыя ногі
 Сьлед праклалі па зьнічках-расе.

2.

Далёка за поўнач праседзеў Мікола на дошках,
угнуўшыся ўкрук ад болю нямога.
Мучыў голад...

І сяньня ня еў нічога:
з болем вырве хвароба назад.

А вёска
сьніла жытнія сны і смагі ніяк не ўталіла.
Дзесь брахалі сабакі і ў неба вылі.
Распласталіся рукі ў бясьсільлі,
заснулі-забыліся вочы.

Вёска спала магілай.

Роем дзікіх чмялёў голаў сівую ранілі думкі:
„Дзе ты, сынку, цяпер? –

Ты ж нам крыкнуў апошнія слова:
„Я прыйду!” – а другога ўжо году палова...”
„...згарэла ўсё: і хлявы, і хага, і клумкі...”
„пракляты калхоз!..

няўжо прымусяць?..”
„...эх, хату б да маразоў зімовых...”
„...а Сымон гумна не адмовіў...”
„...хвароба,

як калхоз,
у жываце душыць...”
І ад думак, здавалася, трэскалі сыцены,
біла ў скроні крывёй незагойная рана...
Так, угнуўшыся, голаў схліўшы ў калені,
задрамаў на часіну пад раньне.

3.

Нехта пальнуў у дзьверы абцасам,
Бруднай лаянкі ўзьняўшы віхуру.
Рыкнуў хрыплым, прапоеным басам:
— Кто жывёт зьдзесь у гэтай канурэ?

Ля зямлянкі тапталіся людзі,
А на вуліцы – грукат хурманак.
— Не баяцца! – рэвізія будзет!
І палез па куткох з наганам.

— Аружыя не імееш? Дарагія вешчы?
 На астальное полчаса даёцца.
 Захваціць з сабой на дарогу есьці.
 Падвода на дварэ, возьле калодца.

Нешта зялезнае сьціснула бодем нутро,
 Нешта палыннае ўсьпеніла хваляй праз край,
 Сэрца ў гарачую плюхнула кроў,
 Зьнямелья губы шапталі:
 „Сынку, бывай!..

А Вера?
 Божа! Што зь ёю?
 Вера!..
 Устрымайся! Будзь...
 Дзе там! –
 Хто ж пацешыць яе? – Ды чым?!
 У што ж цяпер засталася верыць?..
 І плач разьдзіраў кіпцюрамі грудзі...
 Андрэй!.. Андрэй!..

Чыясь сьцюдзёная рука
 Зьдзірала вёсцы сон з вачэй.
 Па пажарышчах заблукаў,
 Ахвяраў спрагнена шукаў
 Зьдзічэлы жах.
 І плач дзяцей
 І брэх сабак півіс, як птах,
 На чорных лапах чорных дрэў.
 Піяўкаю упіўся ў дах
 Праклён чужынцу.
 Зьнікнуў страх –
 Крывавай помстаю гарэў.

* * *

Твары худыя на вуліцы сталі,
 Сьлёзы лілі у прыполы кабеты.
 Марта старая праз плач крычала:
 — Дачакаліся зноў на загубу саветаў!
 — Сьціхні ты, баба, — не мазоль грудзі:
 тым, што на той сьвет паедуць жывымі,
 твой крык не патрэбен і сьлёзы...

— Людзі! –
 ніяк ня ўнімалася Марта – мы ж зь імі
 ўвесь век гаравалі на хлеба кавалак.
 Ніхто ім благога ня скажа ніколі.
 Чаму ж гэта так?
 Яму ж і здароўе забрала
 ад цёмна да цёмнага праца на полі...

Хваля сьлёзаў была ёй на гэта адказам.
 (Божа мой! – колькі сьлёз людзі гэтыя маюць!)
 — І Сымона ж вывозяць зь Міколам разам!
 Вунь хлявы ўжо пад новы калхоз забіраюць!
 Праз зубы цадзіў нехта шэптам ззаду:
 — Пачакайце ж, праклятыя гады!..
 Узыходзячы, сонца абсушвала мокрыя грады.

* * *

У чырвані купаўся ўсход.
 І ўся ў крыві лягла краіна.
 У чырвані дзесяткі год
 Скрыпела вісельня-асіна.
 Капаў людзям магілы крот,
 Засыпвала ім вочы гліна,
 А сэрцы рваў калючы дрот
 І там, кішэў дзе рой зьмяіны,
 У чырвані купаўся ўсход.
 За дамавінай дамавіна
 Плылі у жудасны паход –
 Хаваў сын бацьку, маці – сына,
 ў палёх снаваў чырвоны зброд,
 і ўся ў крыві лягла краіна.
 На пажарышчах жываплот
 Парос і дзікая маліна.
 У кайданых стагнаў народ,
 Гарэла Беларусь-Шыпшына
 У чырвані дзесяткі год.
 Смалою плакала яліна,
 На межах цьвіў палын, асот,
 Калела ў сіверы рабіна...
 Ды песні сьмерці з году ў год
 Скрыпела вісельня-асіна.

* * *

Па выбоістай пыльнай дарозе
 ў дзіўным танцы скакалі калёсы.
 Бліскам сьлэз і крыві зіхаціліся росы
 На ўзыходзячым сонца нарозе.
 Вось ён, хутар, падбег да дарогі
 І упёрся вачыма у просінь.
 Недажатым учора, шумлівым калосьсем
 Пакланіўся у самыя ногі.
 І усхліпнуў, схіліўшыся горка –
 Кропля з кажнага коласу ўпала
 І маркотна у променях сонца зазьзяла,
 Як зігцістая зьнічка, як зорка.
 Словы ўспомніў: „Няхай і яно
 засьне яшчэ ночкай апошняй,
 ды сон хай прысьніць, покуль трапе ў гумно,
 няхай разьвітаецца з ночкай”.

А цяпер... зь недажатым загонам
 Сам разьвітваўся... мо й назаўсёды...
 Што за ліха імчаць яму новыя годы?..
 Усё былое пайшло ветрагонам.
 А загон яшчэ доўга калосьсем
 Ў той бок пахіліўся і плакаў,
 Дзе на сонцы, за горкаю раненым птахам
 Недажатае шчасьце вілося;
 Дзе ўглядаліся жнейчыны вочы
 У загон недажаты, у жыта...
 Дзе збалелае сэрца ад дзён перажытых
 Аблівалася... жалем дзявочым;
 Там, дзе вусны шапталі:
 „Няхай і яно
 засьне яшчэ ночкай апошняй,
 ды сон хай прысьніць, покуль трапе ў гумно,
 няхай разьвітаецца з пожняй”.

Эпілёг

Не ваўкі выюць дзесь на аселіцы,
 Што галоднаю зьбегліся ночкай;
 І ня страх гэта голак мяцеліцай
 Перарэжа марозам сарочку;

Не, ня маці галосіць над стратаю
 Сына з дочкай, пагнаных штыхамі;
 І ня песьня гароты аратага,
 Што нацерлася рук мазалямі;
 То ня лямант дзіцяці галоднага,
 Што бандыты матулю забілі;
 Не падбітага зьвера свабоднага
 Крык жыцця зь перарэзаных жылаў, —
 А над доляю, горкай, ланцужнаю
 У зямлянцы захаванай цеснай,
 Зацягнулі вятры валацужныя
 Гора-песьню.
 Не блакітныя вочы дзўчыніны,
 Што каханых вачэй больш ня бачаць
 (Злой вайной дзесь у сьвет зачужынены),
 Днём і ноччу ўсё плачуць ды плачуць;
 І ня сэрца сьлязьмі абліваецца,
 Што, хоць моладасьць пеніцца сілай,
 А калючкамі ўсё ж разьдзіраецца
 Вобраз той, што гадамі насіла;
 Не гарачая кроў, не запёкшыся, —
 На дрогах, у турмах, на полі,
 Бо народ, ад свайго не адрокшыся,
 Дмагаецца ўсьцяж права, волі, —
 Гэта зь неба, ў рызьманьне адзетая,
 Плача восень над доляй лядачай —
 Над старонкай, людзьмі не сагрэтымі
 Мокне-плача...

А на загоне здратаваным гаем
 Паміж шчарнелага іржышча лёг,
 І у вятрох, што гойсалі над краем,
 У восені, зблудзіла што ў палёх
 Ды у даждох, нязжатым ураджаем
 Журыўся колас, зьбіты ветрам з ног.
 У каўтуне калосься ўселася старая,
 З жабрачай торбай, ведзьма-доля злая.

* * *

Лагодны сьнежань выйшаў з хаты
 Ў сарочцы срэбнай, белай, новай.
 Пайшоў разорай, барадаты,

Ў паход разьбелены, зімовы.
Пакрыў пяшчотна ціхай казкай
Палі заснулыя, дубровы,

Вянкі павесіў сьнежных краскаў
На шыю маладому гаю,
Мільлёны зор растрас, распляскаў.

Нязьмернае багацьце краю
Й жабрачая галеча люду —
Усё лягло замерлай стаяй

У мёрзлую нямую грудзі.
Лагодны сьнежань выйшаў з хаты,
Прыкрыць каб ад вятроў-прыблудаў
Загон сялянскі...

недажаты.

Тамўартс, 10 сьнежня 1948

№№14 і 15, кастрычнік-сьнежань 1948

ГУМАР

М. Багун

На абтоках

Ідзе час і на абтоках. Гэты час ідзе ўсюды – проста коціцца. Але гэта ня так важна. Можна важнейшае тое, што робіцца ў міжчасе, і, зразу-мела, на абтоках.

Вось ужо год, як Герасімаў Міхась топча ангельскую зямлю, вырабіўшыся з-пад ярма ДП. Тут ён ужо ўвайшоў жыць у нармальную каляіну. А ў каляіне, ведама, ці мала на што наткнуцца можна: калі чалавек векам малады, дык можа навет і ў каханьне ўдарыцца – чаго навет і Міхась папробаваў. Дзівіцца тут ня трэба, што Міхась і за мо-рам кахацца можа, бо сэрца стукаецца і за вадою.

Міхась – хлопец малады, відны, рослы, валасы дагары носіць, чыста голіцца, любіць выпрасаваны касьцюм, шлейкі; чаравікі блішчаць, як возера, і танцор, як кажучь, завадовы, яшчэ з дому. А ў Ангельшчыне ён ужо крышачку й па-ангельску язык заламаў, чытаць разьбіраецца нядрэнна. А галоўнае – ведае ўсе танцы й забавы – дзе й калі яны адбываюцца, што якраз і зьяўляецца зоркай у ягонай каляіне.

Адразу некалькі месяцаў Міхась працаваў, бо гэтакім чынам толькі можна было выбрацца ў людзі – галоўна вонкавы выгляд – вопратка. Трэба сказаць, што так і сталася – Міхась зрабіўся джэнтэльмэнам, толькі мова засталася старой, хоць, як казаў ён, крыху ўжо й шапяляў па-ангельску. Да першага кроку, зразумела, залічаецца Міхасёў вытык у англа-саксы, да якога ён прыступіў безадкладна, калі зьявіўся ў Альбіён. А гэта пачалося, калі ён яшчэ быў на шахцёрскім унівэрсытэце ў Скотлянд /Шатляндыя/. Тут ужо Міхась пачаў тыкаць носа ў гэтыя самыя ангры й саксы, або дакладней – у бары, у тэ /чай/, фіш энд чыпс /жараныя рыба й палоскі бульбы/, у бас на дроце /тралейбус/, у кіно, сінэма, пікчэр, пачаў нават сталавацца ў кантыне.

Аднак асноваю былі танцы: Міхась папёрся й туды – да лёрдаў (ці можа там ніводнага лёрда й ня было?). Спачатку ён сьмяяўся з гэтых танцаў, бо гэта выглядала далёкім ад нашае полькі: полька ў правы бок дробненька, а ў левы буйней, а ў іх дык і ўправа з накульгам, і ўлева з выямкамі. Аб гэтых танцах Міхась расказваў цэлымі днямі сваёй браціі: „Браткі вы мае, як прыйшоў я на іхныя музыкі, дык сьвет зьмяніўся: на сцэне аркестра сядзіць, стаіць барабан, музыканты ўсе пад манішкамі, а скрыпак і гармонікаў няма. Ну, думаю, і зайграеце ж вы, што й слухаць ня будзе чаго. Чую, кажа, што будзе кві-стэ /кўікстэп – хуткі танец/. Давайце. І калі ж яны сербанулі гэтае кві-стэ, браткі мае, дык я сядзеў, але якую жылку падцягнуць, каб на такт зьбіцца – ня ведаў. А яны танцуюць: і пад пахі бяруцца, і пхаюць адзін аднаго. А калі падыйдзе нейкі момант ды барабан рагатаць пачне, ну, дык ратунку няма: пачнуць вырабляць, падобна, як у нас каго-небудзь у гуркох ўлоўяць ды жыжкаю-крапівою па голым месцы секчы пачнуць, і яны гэтак як бы іх авадзень цяў. А я сяджу і сам ня свой. Вось, думаю, папаліся сюды, гэта ж халерыя, а ня танцы. Але пасья зайгралі й вальца, таго, што мы ангельскім завем. Вось тут і павесялела на душы, і музыка нейкі другі тон прыбрала, і барабан паспакайнеў. А я пусьціўся таксама ў танцы зь нейкаю лёрдкаю. І як паглядзеў пад канец, дык гэтыя лёрды не такія ўжо дзікія, ёсьць і рахманых шмат”.

Гэткая ўражаньні вынес Міхась аб брытанцах, калі быў у Скотлянд.

Але вось пераяжджае ён у карэнную Ангельшчыну. Тут яму распасьціраецца новы вобраз у ягонаў каляіне – зьбіваецца на грош і выбіраецца ў людзі, як сьлед. Цяпер пачынаюць быць зусім рахманымі англа-саксы, а Міхась, дык хоць ты яго гладзь – прышчапіўся поўнасьцяй да ангельскіх кастамс, ці, як кажуць, абычаяў. І, знацца, Міхась за дзяўчатамі пачаў страляць, і танцы сталіся адзінаю ягонаю прыемнасьцяй. Рэшта „браціі” ня пусьцілася ў Міхасёву каляіну: тыя цікавіліся больш кіном, дзе ходы крышачку іншыя, як на музыках, а таму Міхась ставаўся галоўнаю асобаю й інфарматарам аб руху з гэтае дзялянкы. Перш Міхась расказваў аб усіх ягоных прыгодах, але

пасья, калі яму шчасьце дарогу загарадзіла, пачаў больш маўчаць, за выняткам асобаў давераных.

Прычынай было каханьне.

Міхась пасьвяціў не адну ўжо музыку, не адну дзяўчыну на воку меў, але на гэты раз на танцы зьявілася нейкая новая дзеўка: бляндынка, сярэдняга росту, жывая з погляду й пасья кажнага танцу ў руках трымала папяросьніцу ды час-ад-часу дыміла.

„Ну, Герасімаў хлопец, трымай лёстачкі”, — казаў Міхась да сябе. Паправіў гальштук, выпрастаўся й наважыўся ўзяць на вальс.

— Мэй ай гэв дыс данс? /Ці можна з вамі на гэты танец?/ – так ветліва зьвярнуўся Міхась да сьвяжыны.

— Ес! /Так!/, — прапішчала яна.

На гэты адказ Міхасю, як бы казытнула нешта. Танцуюць. Міхась неяк ня можа зьбіцца на якуюсь гутарку й прыдумаць ня можа, ад чаго пачаць. Але, як на тое – ратунак: Міхася нехта стукнуў, і нага неасьцярожна стала ёй на пальцы.

— О, вэры соры! /О, выбачце!/ — Міхась пачаў.

— Не, нічога, усё добра, — усміхнуўшыся, глянула яна проста на Міхася.

Тут Міхась не замарудзіў, а ў гутарку.

— Вы мусіць ня часта прыходзіце сюды да нас?

— Не, ня часта, самтайм /часамі/. Сюды крыху далёка. А вы тут шторазу?

— А даволі часьцяком.

— Вы не ангелец?

— Не. Я джаст /толькі/ нядаўна прыехаў сюды.

— Вы любіце ангельскія танцы?

— Так. Агулам мне тут шмат што падабаецца, асабліва дзяўчаты.

Тут прыпадала абаім засьмяяцца. Засьмяяліся. Якраз і аркестра перастала йграць, так што падзякаваўшы, мусілі разыйсьціся. Міхась ідзе ад цэнтру й аглядаецца на сваю партнэрку: „Як лялька, проста на выстаўку стаў яе. Пачакай жа, часу яшчэ ёсьць”.

На наступных танцах Міхась ужо промаху ня даў – танцаваў усё з гэтаю новаю. А пад канец асьмеліўся й імя запытацца, хоць цераз хвіліну яно вылецела з галавы. Ля поўначы абвяшчаюць апошні вальс. Тут Міхась спрабаваў закінуць пра дом – правесьці. Адказ быў пазытыўным.

Па дрозе дамоў яна шмат чаго гаварыла, але Міхась зразумеў мала, ён у бальшыні толькі ківаў галавою: „Ес” або „но”. Нарэшце яна кажа, што далей ня йдуць, бо ўжо яна ля дому й тут трэба сказаць „гуд найт” /дабранач/. Міхасю гэта пяршыня. Як жа яго казаць, гэты ангельскі гуд найт? Як у нас, дык гэта проста, а тут? – яна выпудравана, губы намалёваныя, гэта ж чуць даткніся, дык увесь горад будзе ве-

даць, што недзе па жаночых агародах лазіў. Аднак, відаць, Міхась неяк сабе вырадзіў, бо гуд найт быў даўжэзны, без канца.

Яго сябра, Дзьвінскі, ня чуў, калі Міхась зьявіўся дадому.

— Мусіць табе ўчора пашчасьціла? – задзеў назаўтра ён Міхася.

— А, браток ты мой, чума...

— Ды быў гэтак доўга?

— Гуд найт казаў.

— Відаць, што ты ўжо зьездзеш з палітычнае арэны, — працягваў Дзьвінскі.

З гэтага часу ў Міхася пайшло, як па масьле: шмат цікавага перажылося, і шмат новага здарылася. Спатканьням канца ня было: на танцах, у кіно, у горадзе – дзе толькі нагода здаралася. Гутарак таксама было розных, але аб палітыцы ня йшло. З геаграфіі, дык яшчэ сяк-так.

— Дзе твая кантры /краіна/? – пытае.

— О, далёка, – Міхась знае, што географ зь яе невялікі.

— Гэта адзін кантынэнт?

— Так. Гэта адзін вялікі кантынэнт, канца ня відаць.

— Я хацела б пабыць на кантынэнце...

— Некалі, калі мая кантры будзе фры /свабодная/, паедзем.

Але гэтка гутаркі, зазвычай, цягнуцца нядоўга – іх замяняюць... прыямнейшыя.

Часам бывалі спатканьні ў горадзе, дык тут спатканьне афіцыйнае – вядома дзень. Бывала й ля вітрынаў затрымваюцца. Але ля вітрынаў іхныя паглядзіліся: ёй падабаюцца якіясь рэчы, а Міхась усё іх ганіць – на кантынэнце, кажа, лепшыя ёсьць, а гэта – глупства. Іншы раз расказвае Дзьвінскаму: „Ну, што ж, браце, каханьне то каханьне, і табе раджу – гэта добрая штука, але ж я ня прывёз міліён з кантынэнту, а працую як звычайны кальмайнер /вуглякоп/.

— А як жа ж у вас на „фронце“ цяпер? – Дзьвінскі пра каханьне.

— Ідзе ня дрэнна. Ужо пытае, ці кахаю яе моцна. Я адказаў: так. А яна кажа, што кахае вэры мач.

— Што „вэры мач“? „Мач“ – дык гэта па-ангельску сярнікі.

— Ну, ты ж і слабы з ангельскае. Вэры мач – гэта вельмі моцна.

— Ага! Дык тут, знацца, і ёсьць нейкае параўнаньне з агнём.

— Паўна ж, як агонь, проста плавіцца ўсё!

Міхась плавіўся ў гэтым агні цэлае лета. Але неяк раз прыйшоў ён дахаты вельмі рана. Дзьвінскі здзівіўся.

— Што здарылася? Ня прыйшла?

Не хацелася, Міхасю гаварыць, але пасья ўсё-ткі прызнаўся.

— Прыйшла – сказаць, што ейны сталы бой-фрэнд /кавалер/ з войска прыехаў, і што са мною ўжо ўсё „оўвэр“ /скончылася/...

Ідзе жыцьцё сваёй каляінай і на абтоках.

Архіп Папліска**ДЗЁНЬНІК 12-КІ**

Заўвага: Некаторыя гумарыстычныя эпізоды з жыцця Дванаццаткі п'яра Архіпа Папліскі зьмешчаныя ў III-м і V-м разьдзелах.

Вось наш меншы Кудлаты, дык гэты ніяк матэматыкай ня цікавіцца. Праўда, невялічкі матэматычны ўхіл ёсьць – у бок астраноміі. Асабліва любіць карыстацца тэлескопам – няма тае сыботы, каб не заглянуў у яго. Толькі паважным працаўніком на гэтай ніве назваць яго яшчэ ня можна – так сабе, аматар толькі. Але ці мала вялікіх людзей было спачатку толькі аматарамі? Да гэтага астраномія – навука цікавая, а асабліва гэтыя тэлескопы... Зь віду, праўда, наш малы Кудлаты на астранома ня змахвае – як прыапранецца, дык больш на кітайскага амбасадара падобны. Калі неяк раз сказаў я яму гэта, дык ён і ўзрадаваўся: „Гм, я даўно знаў, што мне тут ня месца. Вось толькі зьвязаўся, на сваё няшчасьце, з гэтай басатэрыяй у 12-ці асобах... цьфу, хацеў сказаць – у 11-ці. Але гэта да часу – вось выйграю на пулі /пуль – лятарэя/тысячаў з трыццатку, тады прыйдзеца ўжо заняць адпаведнае месца. Будзе хадзіць хлопец, як гваздзік у завітушках. Ну, можа й вам тады сёе-тое адпушчу – па знаёмасьці. Вось толькі ніяк не магу ўгадаць, дзе на гэтым праклятым пулі крыжыкі, а дзе адзінкі ставіць: як ні пастаўлю, дык усё наадварот...” Апошнія часы заключыў ён супалку з матэматыкам – можа што й выйдзе.

Што гэта – душа? Кажуць, што гэта нешта такое, чаго памацаць ня можна. Але ёсьць такія душы, што можна й мацаць. У нашага Галубіцкага гэтаксама, здаецца, ёсьць душа. Навет не здаецца, а напэўна – сам бачыў. Раз, узлаваўшыся, ён як стукнуў „ад душы” (як ён сам казаў) нашаму матэматыку пад бок, дык той тры дні сагнуўшыся хадзіў. Так што каб усім душам ды Галубіцкага кулакі, дык мацаць можна было б часта... Але не заўсёды душа Галубіцкага такая буйная – навет зусім рэдка, калі б ужо й сьвяты ня выцерпеў. У большасьці яна спакойная. Ды такая рамантычная – так ад яе гэтым і цягне! І на сам від глянуць (маю наўвеце матарыяльную частку – цела), дык вам хопіць, каб сказаць, што тут нешта ёсьць. Гэтае нешта цяжка акрэсьліць – нешта лірычна-музычна-трагічна-драматычнае. Часамі – гэта залежыць ад настрою – даходзяць да гэтага яшчэ розныя адценні, як чорная, белая, зялёная й іншых колераў мэлянхолія, і г. д. Да твару яму найбольш ідзе чорная, бо ён сам такое ж масьці.

(...) Ад таго часу /пасья падрыхтоўчага пэрыяду ў Шатлянды/ пачалі мы памагаць Брытаніі, а заадно ўжо й сабе, выбірацца з пасьяваеннага крызісу. Першым чынам прыйшлося зьвярнуць увагу на вопратку, бо хоць Дванаццатка вонкаваму выгляду не прыдае спецыяльнага значэньня, але вопратка, мусім прызнаць, рэч неабходная ў цывілізаваным грамадзтве, а часта навет у нашы часы гэта галоўная прыкмета цывілізацыі, калі не адзіная.

Кажная праблема прыносіць з сабою большыя ці меншыя клопаты. Не абыйшлося бязь іх і тут.

Галубіцкі зь Белым (тым, што матэматыкай любіць займацца, калі прыпамінаеце) наважыліся ўрэшце замовіць касьцюмы. Пастанову гэтую папераджаў рад тайных канфэрэнцыяў, канчальны вынік якіх Дванаццатка ўбачыла толькі пасья шасьці тыдняў, калі ўспомненая пара зьявілася аднае сыботы ў барак з пачкамі пад пахай, аднолькавымі па форме (і па зьместу, як аказалася пазьней). Па паходцы ўжо было пазнаць, што ў пачцы не вуглякопскія чаравікі з жалезнымі насамі і не камбінэзон, а нешта важнейшае. Як даведаліся мы пасья, дык навет з гораду прыехалі яны не ў аўтабусе, а ў таксі. У пачках, як ужо пэўна чытачы дагадаліся, былі касьцюмы. Добрыя касьцюмы – заплацілі па 15 фунтаў. Летнія, сьветла-шэрыя, абодвы з аднолькавага, ці – лепш сказаць – тага самага матарыялу. Аднолькава й пашытыя. Асабліва матарыял падабаўся абодвум – усё сварыліся, хто першы падаў прапанову пашыць зь яго. Хіба ня трэба ўспамінаць, што яны зараз жа й апранулі новыя касьцюмы, ідучы вечарам у кіно. Зайздрасць скрабла сэрца, гледзячы на іх, але што ты зробіш?

У той жа самы вечар, калі яны вярнуліся дахаты, было відаць, што Галубіцкі мае штосьці на душы, адным словам – поўная духова дэпрэсія. Заўважыўшы гэта, я, пасья дыпляматычнае прадмовы, папытаўся яго аб прычыне. Спачатку было відаць, што той хістаўся, раздумваючы, ці варта яму зьвярацца перада мной, шэрым чалавекам, з сваіх духовых клопатаў ды сумліваў. Пасья аднак наважыўся.

— Ці ня думаеш ты, што факт набыцьця на собскасьць двух аднолькавых аб'ектаў праз два розныя індывідуумы пры існаваньні магчымасьці выбару зьяўляецца бясумліўным довадам недахопу фантазіі ўспомненых індывідуумаў ці, у лепшым выпадку, аднаго зь іх? – папытаўся ён, зь непакоем чакаючы на адказ.

Пасья хвіліны маўчаньня з майго боку, якая была мне патрэбная, каб дакапацца, што ён гаворыць аб касьцюмах, ён дадаў:

— Зразумела, гэта пытаньне філязофіі, яно запаважнае для цябе...

Пры гэтых словах ён кінуў на мяне вокам, як часамі кідаюць на муху, што лазіць па накрытым слоіку зь мёдам.

Я ўзлаваўся. Я – Архіп Папліска – не разьбіраюся ў філязофіі!

— Адносна недахопу фантазіі маеш поўную рацыю, — праціснуў я,

ледзь дыхаючы ад злосьці. – Мала таго: каб ты што-небудзь разумеўся ў псыхалёгіі, дык ведаў бы, што пададзены табою факт зьяўляецца гэтаксама пэўным довадам разумовага абядненьня, ня ўлічваючы ўжо поўнае адсутнасьці пачуцьця прыгаства, калі браць ваш выпадак упаасобку.. — гаворачы гэта, я памаленьку адыходзіў на ўсякі выпадак узад, каб – кажучы фаховай мовай – выйсьці за радыюс дзеянья кулака праціўніка.

Але Галубіцкі, відаць не пачуў мае апошняе заўвагі, бо ўжо вёў перамовы з сваім сябрам па няшчасьці – Белым. Хутка дайшлі яны да згоды. Умова гучэла проста: ніколі не паказвацца разам у аднолькавых касьцюмах, каб не даваць людзям нагоды дрэнна думаць аб іхных рэсурсах фантазіі.

Рады з таго, што знайшлі гэтакі просты, а яшчэ больш хітры выхад, яны пайшлі выпіць па пайнту /мерка піва/.

Прайшоў тыдзень. У наступную нядзелю Галубіцкі фарсіў у новым касьцюме, а Белы сядзеў у бараку, бо іншага касьцюму не пасьпеў яшчэ зрабіць, а з дыпісаўскага /зь лягерных часоў/ фрэнча зрабілася ўжо бязрукаўка.

Яшчэ тыдзень прайшоў. Галубіцкі цяпер сядзеў у хаце. Ня думаю, каб яму гэта падабалася, але не казаў нічога, не разглядаў нат свайго паложанья з згледзішча філязофіі. Але на гэтым не канец бядзе: пад вечар, раней чым заўсёды, прыходзіць дахаты Белы, відаць, моцна ўзбураны. Падыйшоўшы да сваё шафы, пачаў бяз слова пераапрагнацца, кідаючы зьнішчальныя погляды ў бок Галубіцкага. Я якраз быў, на шчасьце, на месцы, і бачачы, што тут можна нешта цікавага даведацца, падскочыў да Белага. А той, відаць, ужо й чакаў, каб перад кім-небудзь выліць сваё гора.

— Уяві сабе, — узарваўся ён, — гэта ж людзі думаюць, што я з гэтым суб'ектам (тут ён паказаў пальцам на Галубіцкага) маю адзін супольны касьцюм! Дагадаўся я на сваю галаву паслухаць яго, замаўляючы... Сустрэў мяне адзін знаёмы ды кажа...

— Чалавеча, палавіна Ангельшчыны ўжо аб гэтым гаворыць! – сыцьвердзіў я, маючы нагоду адпомсьціцца на Галубіцкім за ягоны калішні сумліў у маіх філізафічных ведах.

Тут пачалася дыскусія на старую тэму: хто першы падаў прапанову пашыць з аднолькавага матарыялу касьцюмы? Розьніца была толькі тая, што цяпер кажны зь іх адмаўляўся ад гэтага гонару.

Гэты выпадак быў ужо даволі даўно. А цяпер, чытачы, калі хто з вас хоча купіць два добрыя летнія касьцюмы за палавіну цаны, звачайцеся на мой адрас. Гандлёвыя перамовы будуць весціся толькі з тым, хто поўнасьці аплаціў належнасьць за „Наперад!”. Так што з касьцюмамі як сабе хочаце, але з апошнім сьпяшайцеся – шкадаваць ня будзеце.

Калі ўрэшце ўжо апошні з нас зьняў сваю дыпісаўскую апранаху ды ўзьдзеў на плечы нешта больш паважнае, старое Дванаццаткі й сьлед загінуў – ня тыя людзі. Ня толькі звонку, але й знутры зьмяніліся – як Галубіцкі казаў: „Пачаўся маральны рэнэсанс, як вынік рэакцыі на зьмену вонкавых абставінаў”. Пачуўшы гэта, наш матэматык зараз жа ўмяшаўся, пацьвярджаючы тэзу Галубіцкага й гаворачы, што ў гэтым выпадку гэтая зьмена прыйшла якраз у пару, бо зь ягоных старых вонкавых абставінаў ужо рукавы паадляталі. Гэта мне дало крыху часу надумацца, і я, не чакаючы даўжэй, уступіў у дыскусію.

— У прынцыпе я з табою, Алеська, згаджаюся. Так сказаць, бачу, што ты на добрай дарозе. Але вось, мне здаецца, твая дэфініцыя культуры – яна, падыходзячы прэцызыйна да справы, дае магчымасьць інтэрпрэтаваць яе парознаму, што ў далейшым можа прынесці паважныя шкоды.

Галубіцкі глянуў з падозраньнем на мяне.

— А якую б ты даў дэфініцыю?

Я зморшчыў лоб.

— Гм... та-а... А ці ня лепш было б сказаць: духовы рэзананс на эвэнтуальныя зьмены вонкавых абставінаў і ўплываў. Гэта, памойму, дэфініцыя больш шырокая – яна ахоплівае ўсе эвэнтуальнасьці.

— Над гэтым можна было б падумаць... У прынцыпе яно так... Але не, — раптам з хмарнай станоўкасьцяй прамовіў ён, — гэта прыносіць нават зьмены ў самой тэзе. Немагчыма. Недапушчальна.

— Ня зьмены, а да-паў-нень-ні й а-ба-гуль-нень-ні, — выбіваючы кажны склад, адрэзаў я. – Гэтага можа ня бачыць толькі прафан у лёгіцы.

Від Галубіцкага не прарочыў нічога добрага. На шчасьце, тут задумалася нешта ўмяшацца Ясеню.

— Што, ужо зыйшліся? Знойдуць жа за што спрацацца! Назвалі б вы гэта, напрыклад, паступовым заніканьнем духовае дэпрэсіі, вызванае...

Два забойчыя позіркi накіраваліся на яго з розных бакоў. Няма дзіва, што язык у яго далей не павярнуўся. І хіба ня трэба ўспамінаць аб гэтым, што калі б тыя позіркi неслі з сабой цеплавую энэргію, Ясень ужо смажыўся б у собскім тлушчы. Нічога дзіўнага, што матэматык і Вазёрны, кудлатыя малыя й вялікія ня пробавалі больш умешвацца, хоць відаць было, што спачатку такі намер мелі.

Хвіліна магільнае цішыні. Няведама, аб чым думаў Галубіцкі. Мо над пытаньнем: „Роля зроку, як кандэнсатара, пасярэдніка ды маніпулятара вялявой энэргіі”. Мо над якім іншым. Праўда, ачнуўся ён даволі хутка, і з новым жарам пачаў адстойваць свае пазыцыі. Я не паддаваўся – самі ведаеце, сумленьне не пазваляе. Гэтак мы інтэрпрэ-

тавалі, прэцызавалі ды стабілізавалі да вечара. Калі ўжо пачало цямянецца ды пара была йсьці на вячэру, нас зьбіраліся разьліваць вадою. Але абыйшлося бяз гэтага – пачуўшы небясьпеку, мы хуценька закончылі дыскусію. Вынік быў заўсёды, будзённы: кажны пры сваім. Галубіцкі падняўся, і зь відам чалавека, які знае сабе цану, заявіў, што вядзеньне дыскусіі са мной дае тыя самыя вынікі, што патрабаваньне ад зарубежніка сказаць праўду не папярхнуўшыся. Тады, прыняўшы адпаведную позу, ён прадэклямаваў зь вершу Ясеня:

„Мо й ня варта – ня выправіш горбу...”

(Ясень, зразумела, расплыўся ў усьмешцы, бачачы, што творчасць ягоная папулярнызаецца.) Ведаючы, што я ня з тых, што прапушчаюць такія рэчы міма вушэй, Галубіцкі, схапіўшы свае лыжкі ды нажы, пабег на вячэру. Хутка я застаўся адзін, з горычай раздумваючы аб людзкой няўдзячнасьці й іншых падобных рэчах. Аднэй пацехай была думка, што ўсе вялікія людзі былі адзінокамі й не знаходзілі зразуменьня ў масаў. Зь цьвёрдай навагай ператрываць, я пайшоў на вячэру.

Але мы, здаецца, адскочылі ад тэмы. Дык як казалася, зьмены зайшлі вялікія, калі першы раз Дванаццатка поўнасьцяй выстраілася ў новую вопртаку, некаторыя так анесьмялелі, што пачалі зварочвацца да іншых на „спадар”. Усе згодна сьцьвердзілі (ня было навет ніякіх разыходжаньняў між мною й Галубіцкім), што на вуглякопаў не выглядаем ніяк. Багун дадаў, што мы заўсёды былі на адпаведным узроўні свае вышыні й што цэлае нашае вуглякопства, гэта вялічэзная памылка лёсу, за якую яму ў будучыні прыйдзецца паплаціцца, і то не абы-як.

Праўду кажа. Але, будучы аб’ектыўным, трэба ўсё-ткі прызнаць, што й вуглякопства ня йдзе на вецер. Яшчэ адзін курс школы жыцьця, гаворачы вобразна. А кажуць, што ў гэтай школе матуры экстэрнам не здабудзеш і не падробіш. А што вы думаеце, чытачы? (Я ўсё спадзяюся, што нешта думаеце.)

А колькі іншых, драбнейшых карысьцяў з шахты? Тысячы! Міліёны!! Бо вы мусіць думаеце (не залічваю сюды нашага брата, вуглякопа), што ў шахце ўсе ходзяць зь вялікімі кіркамі ды дзеўбаюць вугаль. А папраўдзе, дык яно зусім інакш: у самых розных галінах чалавек там навуку здабывае. А часамі здараецца, што нідзе ў ніякім іншым месцы гэтага не здабудзеш, асабліва будучы эмігрантам. Хіба найлепшым прыкладам будзе наш Паўлюк Вазёрны: зь першага дня працы ў падземную кавалерыю папаў. Папробуйце вось папасьці вы! Адразу, праўда, як чалавек ціхі й скромны, Паўлюк нікому не казаў аб сваім назначэньні. Выкрылася гэта праз выпадак.

Галубіцкі з Паўлюком былі неяк аднаго разу на начной зьмене – цішыня, людзей мала, чуеш, як найменшы каменчык зваліцца. Га-

лубіцкі пасыля „абедняга“ перапынку ўжо навет носам пачаў клёваць, калі раптам недзе здалёк пачуўся дзіўны, раўнамерны грукат. Алесь настарожыўся: што гэта можа быць? Грукат прыбліжаўся. Хутка можна ўжо было разрозніць, што грукат паходзіць зь дзвёх крыніцаў: першы, бліжэйшы, быў больш дробным, далейшы чуўся радзей. Навет сапеньне ўжо чуваць было. І да гэтага здалёк крык:

— Стой, блоды анімалы (праклятая скаціна), прашчураў тваіх так...!

З завароту паказаўся ў поўным галёпе конь – задрыпанае „поні“, а за ім, мэтраў пяцьдзесят ззаду, поўнай парай імчаўся Вазёрны. Пабацькушы Галубіцкага, ён чагосьці засароміўся.

Назаўтра мы ўжо па чарзе падыходзілі да Паўлюка з пажаданьнямі, каб хутка стаўся ахвіцэрам, ды з радай, каб як найхутчэй купіў сабе кавалерыйскія боты, порткі і, галоўнае, – шпоры.

Хто казаў, што ў шахце ня можна зрабіць кар’еры?

№ 21, жнівень 1949